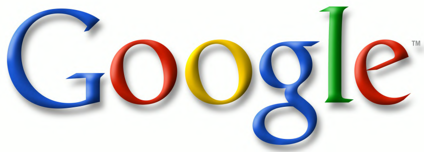
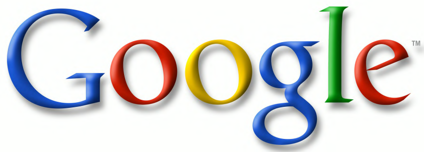

Google

DE

KLINKERS EN MEDEKLINKERS

IN DE

NEDERLANDSCHE TAAL,

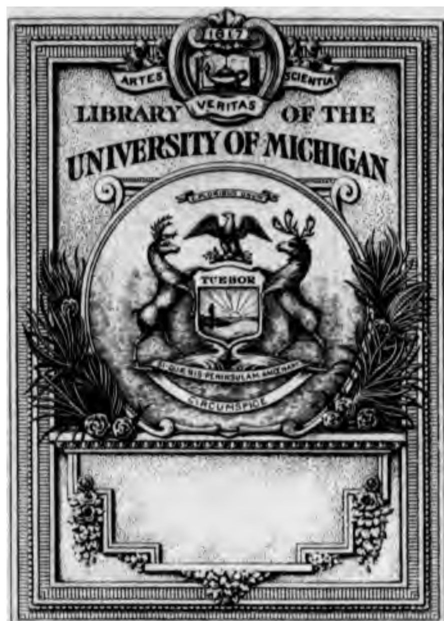
DOOR

DR. W. L. VAN HELTEN.

VAN DYKE
VAN LOOY

ROTTERDAM,
OTTO PETRI.
1875.

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

TEN BEHOEVE VAN

ONDERWIJZERS EN BELANGSTELLENDEN

DOOR

Dr. W. L. VAN HELTEN.

I^{ste} Stuk,

De klinkers en medeklinkers.

ROTTERDAM,
OTTO PETRI.
1875.

DE KLINKERS EN MEDEKLINKERS

IN DE

NEDERLANDSCHE TAAL,

DOOR

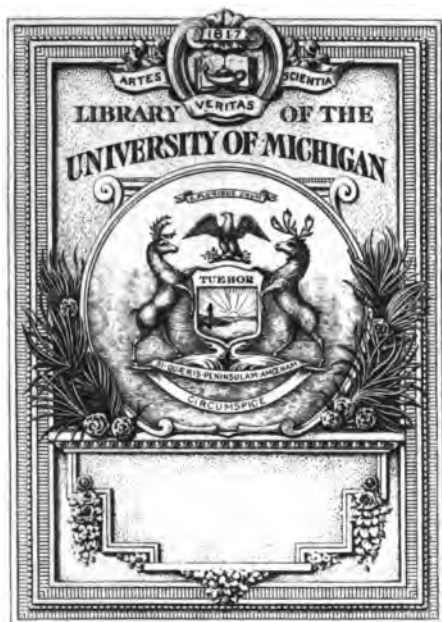
Dr. W. L. VAN HELTEN.

ROTTERDAM,
OTTO PETRI.
1875.

VOORBERICHT.

Voor iedere handeling, althans voor iedere gewichtige handeling, die een mensch onderneemt, moeten deugdelijke gronden aanwezig zijn, welke hem in staat stellen deze zoowel voor zich zelven als voor anderen te verdedigen en te verklaren. De beweegredenen, die hem genoopt hebben, het doel, dat hij zich voor oogen gesteld heeft, behooren èn voor den handelende zelven, èn voor de in den arbeid belangstellenden in een helder en klaar licht te staan en op eene stevige basis te steunen. Niet het minst is dit het geval bij den schrijver van een of ander wetenschappelijk leer- of handboek, wil hij ten minste zich niet blootstellen aan de verdenking, dat slechts de lust tot schrijven of een andere dergelijke reden van minder gewicht hem tot het opvatten van zijn arbeid gedreven heeft. Te zeggen »dat hij hoopt, dat zijn boek niet van ondienst zal zijn" of zelfs »dat hij gelooft door zijn arbeid in eene algemeen erkende behoefte te voorzien" *kan* en *mag* op zich zelf niet volstaan en zal hem in geen geval voor bovengenoemde verdenking vrijwaren. Neen, de bewijzen moeten geleverd worden, dat de behoefte, waaraan hij meent te voldoen, *bestaat*, dat zij algemeen erkend en gevoeld wordt, en dat door de bestaande soortgelijke werken daarin niet voorzien wordt. Heeft

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

terwijl zij roeping en neiging gevoelen met de onderzoekingen en resultaten van anderen op het gebied der historische taalwetenschap bekend te worden en alzoo de taal in meer uitgebreiden zin te beoefenen, dan dit bij het gebruik eener gewone schoolgrammatica mogelijk is. Onder deze schaart zich zonder twijfel elk meer beschaafd man, die naar hoogere ontwikkeling streeft, doch in de eerste plaats voorzeker de onderwijzer, wiens taak het is de eerste gronden der taalkennis bij het opkomend geslacht te leggen en welke daarom nog meer dan ieder ander geroepen is zelve een zuiver en grondig begrip van de taal te verkrijgen. Is voor iemand eene uitgebreide historische spraakkunst noodig, dan gewis voor hem.

En vraagt men nu, of de behoefte aan zulk eene grammatica gevoeld wordt, dan wijs ik slechts op de ontvangst, welke indertijd aan de eerste en totnogtoe eenige uitgebreide Nederlandsche spraakkunst, die van Prof. BRILL (NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER *ten gebruike bij inrichtingen van Hooger Onderwijs*), is ten deel gevallen. Hoe algemeen dit werk door onderwijzers en anderen gebruikt en bestudeerd is, blijkt zoowel uit de drie uitgaven, die elkaar in een *betrekkelijk* kort tijdsverloop zijn opgevolgd, alsook uit den invloed, dien het op de taalopvatting en taalkennis van zoo velen in Nederland heeft gehad, en de rol, welke de inhoud van het boek nog steeds op provinciale en vergelijkende examens bij examinatoren en examinandi speelt.

Doch waarom dan eene nieuwe spraakkunst daarnaast? Voldoet wellicht BRILL's Handboek niet aan de eischen, welke de tegenwoordige tijd aan een dergelijk werk stelt? Het antwoord, hierop door schrijver dezes te geven, kan niet twijfelachtig zijn. Ware het bevestigend, dan zou volgens zijn eigen oordeel de door hem ondernomen arbeid van grond ontbloot wezen en alle recht van bestaan missen. Om van den anderen kant intusschen ook ver-

keerde opvatting te voorkomen, zal ik een oogenblik bij de bespreking van bovengenoemd leerboek stilstaan. Toen BRILL voor de eerste maal zijn werk het licht deed zien, telde men het jaar 1849. De Nederlandsche taalwetenschap was toen, betrekkelijk althans, nog in hare geboorte; de Nederlandsche taalvorschers kenden toen de hulpmiddelen nog niet, die zich in later tijd voor hen opgedaan hebben, en, op enkele uitzonderingen na, hadden zij hunne blikken nog niet gericht op de resultaten der vergelijkende Indo-Germaansche taalstudie, die ook voor de geschiedenis der Nederlandsche taal van zoo overwegend groot gewicht zijn. Daarom behoort men BRILL's arbeid van 1849 *juger après son date.* En met dien maatstaf in de hand moet ons oordeel niet alleen gunstig zijn, maar kunnen we zelfs in sommige opzichten onze oprechte bewondering voor diens werk niet onderdrukken. Veel goeds, veel uitstekends, veel, dat ook in den tegenwoordigen tijd nog van gewicht is, is toen door den hoogleeraar geleverd; veel zelfs, dat altijd zijne waarde zal blijven behouden.

Intusschen bleef na 1849 de wetenschap niet op haar vroeger standpunt staan; integendeel met reuzenschreden ging ze vooruit. Menige stelling, die te voren voor onwrikbaar was gehouden, viel, menig punt, vroeger duister, werd opgehelderd. En heeft nu de tweede en de laatste uitgave van de besproken grammatica met dezen vooruitgang gelijken tred gehouden? Is daarin van de vorderingen en nieuwe ontdekkingen gebruik gemaakt?

Hierop moet helaas ons antwoord ongunstig luiden. Neen, op enkele, meestal geringe, wijzigingen na, verschillen de uitgave van 1862 en later die van 1864 niet van de eerste. Welke nieuwe en heldere gezichtspunten ook de taalvorschers in Nederland en in het buitenland hadden geopend, van bijna niets hiervan vinden we eenig spoor bij BRILL. Alles hetzelfde als vóór ettelijke jaren; en dat in een boek, 't welk eene wetenschap tot stof

heeft, die elk jaar zulke ontzaggelijke schreden van vooruitgang en ontwikkeling aan te toonen heeft!

BRILL's Spraakkunst alzoo kan en mag in den tegenwoordigen tijd niet meer tot leiddraad strekken, dewijl ze niet aan de bestaande behoefte voldoet. Maar zal nu *dit* handboek bruikbaarder zijn en nader bij het doel komen, waarnaar eene historische spraakkunst streven moet? Het oordeel hierover moet ik natuurlijk aan anderen overlaten. Deskundigen zullen daarover hunne meening uitspreken. Dit echter mag ik zeggen, dat ik ten volle de moeilijkheid en de bezwaren gevoel van den door mij ondernomen arbeid. Niet alleen toch is het hier de taak van den schrijver rekening te houden met de onderzoekingen van anderen en de resultaten daarvan mede te deelen; neen, ook veel, dat reeds uitgemaakt of voldoende toegelicht scheen, moet nogmaals met alle aandacht en nauwgezetheid getoetst worden, niet weinig zelfs, dat totnogtoe door taalkundigen òf in 't geheel niet òf niet grondig genoeg behandeld is, vordert een geheel zelfstandig onderzoek. Daarbij komt nog (wat m. i. hier van overwegend groot belang is), dat eene dergelijke grammatica, zal zij haar doel treffen, vooral niet alleen mag dienen voor taalkundigen, maar in de eerste plaats toegankelijk moet zijn voor ieder beschaafd man, voor ieder onderwijzer, die zich op de hoogte wil stellen van de tegenwoordige Nederlandsche taalwetenschap en meer grondige en betrouwbare kennis wenscht te verkrijgen van de hem zoo dierbare taal.

Aan alle die eischen in alle opzichten te voldoen is volgens mijn oordeel eene onmogelijkheid, vooral bij eene eerste uitgave, bij welke het den schrijver nog ontbreekt aan de vingerwijzingen van welwillende en bevoegde beoordeelaars en aan de ondervinding, welke hij zelve uit een praktisch gebruik van het boek kan opdoen. Niet in het minst waag ik het daarom aanspraak te

maken op eene volledige goedkeuring van mijn arbeid noch van de zijde onzer taalgeleerden noch van wege andere aanstaande lezers van mijne spraakkunst. Meermalen zal ik waarschijnlijk bij de eersten ten opzichte van mijne onderzoekingen tegenspraak ontmoeten; niet onmogelijk zullen sommige der laatsten de opmerking maken, dat mijn arbeid somtijds een te geleerden toon aanslaat. Geen van deze gevaren ontveins ik mij. Toch kan en mag ik intusschen zeggen, dat ik al mijn krachten besteed heb om deze zoovele en gevaarlijke klippen te ontwijken. Wat door mij neergeschreven is, is slechts het product van *langdurige* en *nauwgezette* onderzoekingen; het 1ste Stuk b. v., dat hier verschijnt en 't welk mij twee jaar heeft beziggehouden, is driemaal omgewerkt, wat enkele gedeelten betreft, zelfs nog meerdere malen. Van alles heb ik mij nauwkeurig rekenschap trachten te geven [1]. En ook om de grootste en gevaarlijkste klip te vermijden, d. i. om niet te geleerd in mijne behandeling der stoffen te zijn, heb ik mij de grootste moeite niet gespaard. Alles, vóórdat het aan den druk werd overgegeven, heb ik aan verschillende personen, die zich niet bepaaldelijk tot de gilde der taalkundigen rekenen, voorgelegd en ter lezing aangeboden; aan hunne opvatting heb ik de bruikbaarheid mijner spraakkunst voor het algemeen beschaafd publiek getoetst. Wat slechts aan één dezer in mijne wijze van voorstelling niet duidelijk of populair genoeg voorkomen, heb ik zoolang omgewerkt en gewijzigd, tot het algemeen verstaanbaar en begrijpelijk geworden was.

Welke de resultaten van dit mijn pogen zullen zijn, zal de toekomst leeren. Alleen wil ik nog eene geruststelling geven

1) Waar in dit handboek nieuwe gezichtspunten geopend zijn, heb ik natuurlijk geen uitvoerig en geleerd betoog voor mijn gevoelen mogen laten volgen. Gedeeltelijk echter heb ik reeds vroeger in den *Taalbode* meer gemotiveerd over deze punten gehandeld, gedeeltelijk hoop ik dit in vervolg van tijd te doen.

aan den lezer, die zich misschien bij eene oppervlakkige kennismaking mocht laten afschrikken door de vormen, uit oudere Germaansche talen, welke herhaaldelijk bij de behandeling der vocalen en consonanten zijn aangehaald. Hij bedenke toch, dat deze slechts moeten dienen om hem de bewijzen te geven en de toelichting van het door mij verkondigde, en dat *de kennis van bedoelde oude talen* onmisbaar moet geacht worden voor den taalvorscher, doch *niet in 't minst noodzakelijk is voor hem*, *die de geschiedenis der Nederlandsche taal wil leeren kennen.* Hij beschouwe de hem onbekende oude vormen als verklaringen van het betoogde en *als niet meer;* vooral vreeze hij niet, dat zijne onbekendheid met de oudere Germaansche talen hem in een enkel opzicht zal beletten de geschiedenis der vocalen en consonanten voldoende te leeren begrijpen.

Wat eindelijk de uitgave dezer grammatica betreft, zoo zij aangemerkt, dat ze in verschillende *Stukken* zal verschijnen, waarin achtereenvolgens de verschillende onderwerpen, tot de buiging en woordgronding der Nederlandsche taal behoorende, zullen besproken worden. Het Iste Stuk bevat, gelijk men ziet, de behandeling *der klinkers* en *medeklinkers* in onze taal. In het IIde zal de *vervoeging alsmede de vorming (afleiding en samenstelling) van het werkwoord* besproken worden. In het IIIde *de buiging der zelfstandige en der bijvoegelijke naamwoorden, der voornaamwoorden en der telwoorden.* Het IVde Stuk zal *de afleiding en de samenstelling van laatstgenoemde rededeelen* behelzen. In het Vde vinden de overblijvende, *de bijwoorden*, *de voorzetsels*, *de voegwoorden* en *de tusschenwerpsels* hunne bespreking. Of hieraan later nog eene *Syntaxis* zal toegevoegd worden, zal van omstandigheden afhangen.

INHOUD.

INHOUD.

Toevoegselen en Verbeteringen.

Bladz. 3, reg. 10 v. o. schrappe men: *Sloueensch* en plaatse reg. 11 v. o. achter *Oud-* en het *Nieuwbulgaarsch* het volgende: beide ook *Sloveensch* genaamd.

» 37, 4de reg. v. o. schrappe men de woorden: *maal*, vlek, in *moedermaal* (got. *mail*).

» 39, 10de reg. v. o. voege men achter *teer* (eng. *tar*), enz.: (zie Dr. TE WINKEL, *Spell.* § 128).

» 39, laatste regel, voege men achter *keep*, enz.: (zie Dr. TE WINKEL, *Spell.* § 125).

» 43, 2de reg. v. b. voege men achter de woorden: tot ɩ gewijzigd (zie ben. § 3) het volgende: Alleen in *zien* en *tien* (telw.) is de volkomen *e*, vóór *h* in ɩ overgegaan, welke ɩ dan later, na uitval der *h*, met den volgenden onduidelijken klinker tot *ie* is samengetrokken. Vgl. oorspr. **sehan*, **tehan*, os. *sian*, *tian* (zie ben. § 5).

» 68, 7de reg. v. o. schrappe men: *fruit*, voorheen *fruut* (os. *fruht*).

» 68, laatste reg. voege men achter *doen vermoeden* het volgende: In *fruit*, oorspr. *fruut*, is niet de *h* (*ch*) weggevallen, maar het woord is overgenomen uit het Fransche *fruit*, waarin eertijds *ui* als een lange en betoonde *uu* met een volgenden korten naslag (onduidelijken klinker), niet gelijk tegenwoordig als *wi*, werd uitgesproken.

» 110, 4de reg. v. b. voege men achter *vieh*) het volgende: Ook vóór een consonant viel de *h* somtijds als sluitletter weg; b. v. *ambt*, uit *ámbacht*, *iewet* en *niewet* (die later tot *iet* en *niet* werden, zie H. VIII, § 6 en H. XXVI, § 17, *c*), ohd. *êo-wiht*, *nêo-wiht*, alzoo eig. *êo*, ergens, *nêo*, nergens, + *wiht*, zaak.

VERKORTINGEN EN TEEKENS.

---

ags.	*beteekent*	angelsaksisch,
eng.	»	engelsch,
fr.	»	fransch,
got.	»	gotisch,
hd. *of* nhd.	»	hoogduitsch *of* nieuwhoogduitsch,
mhd.	»	middelhoogduitsch,
mnl.	»	middelnederlandsch,
ndd.	»	nederduitsch,
ndl. *of* nndl.	»	nederlandsch *of* nieuwnederlandsch,
ohd.	»	oudhoogduitsch,
on.	»	oudnoordsch,
os.	»	oudsaksisch,
oudfr. *of* ofr.	»	oudfriesch *of* oudfransch,
oudt.	»	oudtijds, *d. i.* in de oorspronkelijke periode van het Nederlandsch.

Het teeken *, vóór een vorm geplaatst, beteekent, dat deze, ofschoon zonder den minsten twijfel in eene vroegere periode aanwezig, in de ons overgebleven bronnen niet aangetroffen wordt.

KIL. *beteekent* KILIAEN, *Etymologicum*, een Nederlandsch-Latijnsch Wb. van het jaar 1599.

Bij de **VERKORTINGEN** voege men:

ondfr. *beteckent* oudnederfrankisch.

Op *bladz.* 91, reg. 2 v. o., in plaats van de tongspits, te lezen: den tongrug.

INLEIDING.

1. Menschen van gelijken oorsprong d. i. tot een zelfde volk of een zelfden stam behoorende, en in een meer of min gestadig verkeer met elkander levende, bezigen steeds *nagenoeg* dezelfde taal, d. i. hetzelfde middel om te denken en hunne gedachten kenbaar te maken; moge er in enkele punten, hier en daar, eenig verschil in hunne taal bestaan, uiterst weinig zijn deze in ieder geval in vergelijking met de tallooze andere van overeenkomst. Scheiden zich echter van dit volk één of meer gedeelten af, dan neemt wel elk dezer de oorspronkelijke, zelfde taal mede, doch begint ze tevens op geheel zelfstandigen weg verder te ontwikkelen, en dat wel gemeenlijk op eene wijze, welke van die der andere gedeelten afwijkt. Dientengevolge ontstaan er in verloop van tijd, in overeenstemming met de verschillende volksafdeelingen, evenzoo veel verschillende talen, welke nevens sommige punten van overeenkomst, die aan den gemeenschappelijken oorsprong herinneren, vele andere van onderlinge afwijking vertoonen, het gevolg van den zelfstandigen ontwikkelingsgang der taal bij ieder afzonderlijk deel. Hoe scherper nu en van hoe ouder datum deze scheiding is, hoe grooter het onderscheid tusschen de talen moet zijn. En splitsen zich de eenmaal gescheiden deelen des volks nogmaals, dan neemt men natuurlijk in verloop van tijd bij de nieuwe onderdeelen een gelijk proces waar, dat weder een nieuw verschil van talen doet geboren worden, enz. enz.

2. Gelijk bekend is, woonde in overoude tijden in Azië (waarschijnlijk in het hoogland van Midden-Azië) een volk, door ons *Indo-Germanen* of *Indo-Europëers* genoemd, dat *ééne zelfde taal* (wellicht met enkele punten van geringe onderlinge afwijking) *sprak* en te beschouwen is als de oorsprong van de bewoners van bijna geheel Europa (Lap- en Finland, Hongarije, Turkije, Biscaye en Gasconje uitgezonderd) alsmede van een deel van zuidelijk Azië (nam. Iran en Indië). Van dit volk scheidde zich te eeniger tijd (wanneer is natuurlijk niet aan te geven) een aanzienlijk gedeelte af en trok westwaarts, naar Europa. Of nu deze verhuizing *ineens* en *in massa*, dan wel *op verschillende tijdstippen* en *bij verschillende gedeelten* heeft plaats gehad, is niet uit te maken. Dit echter is zeker, dat er in Europa eene scheiding is tot stand gekomen, welke de oorzaak werd eener meer afzonderlijke en uiteenloopende ontwikkeling der oorspronkelijke taal bij elk der gescheiden afdeelingen, en zoo doende aanleiding gaf tot het ontstaan der vier groote Europeesche taaltakken:

a. der ***Pelasgische***, in het Z. O., in Griekenland, Macedonië en Italië;

b. der ***Keltische***, in het W., *oorspr.* in Spanje, Frankrijk en op de Britsche eilanden [1]);

c. der ***Letto-Slavische***, in het O., in Rusland, Polen, Bohemen, Illyrië, Bosnië, Servië, Croatië, Slavonië, enz;

d. der ***Germaansche***, in Midden- en Noordelijk Europa, in Duitschland, Nederland, het Scandinavische Schiereiland en na 449 n. C. ook in Engeland.

Onder de in Azië achtergebleven Indo-Europeërs ontstond eveneens in later tijd eene scheiding; een gedeelte van hen trok naar het Z. O en vestigde zich in Voor-, Achter Indië en op

1) In Spanje werd het Keltisch in lateren tijd door het Latijn der Romeinsche veroveraars verdrongen; in Frankrijk evenzoo, behalve in Bretagne, waarheen, na den inval der Angel-Saksen, vele uitgewekene Britten hunne taal overbrachten. In Engeland en Schotland was het de Angelsaksische taal, welke het K. verdrong en tot Wales, Cornwales en de Schotsche hooglanden beperkte; in Ierland en op het eiland Man evenwel hield de oude taal stand.

Ceylon (de *Indiërs*); het andere ging Z. W., naar Iran (*Iraniërs*). Ook bij hen bracht de splitsing afzonderlijke ontwikkeling der oude taal en de verdeeling van deze in twee taaltakken te weeg, nam. in:

e. de *Indische* en

f. de *Iraansche.*

3. De hier genoemde volksafdeelingen scheidden zich in verloop van tijd weder in onderafdeelingen, en deze weder in onder-onderafdeelingen, enz. enz. Hierdoor ontstonden uit de zes taaltakken verschillende spruiten, en uit deze spruiten, bij nieuwe scheiding der onderafdeelingen, weder andere spruiten, enz.

Zoo zien we b v. uit het ***Pelasgisch*** het ***Grieksch*** (met zijne spruiten het ***Attisch***, het ***Ionisch***, het ***Dorisch***, het ***Aeolisch***, enz.), het ***Albaneesch***, het ***Latijn***, het ***Oscisch***, het ***Umbrisch***, enz. voortkomen;

zoo uit het ***Keltisch*** het ***Kymrisch*** (met zijne spruiten, het nu nog gesproken ***Bas-Breton*** of ***Armorisch***, in Bretagne, het eveneens nu nog gesproken ***Walesch***, in Wales, en het uitgestorven ***Cornisch***, in Cornwales) en het ***Gaelsch*** of ***Gadhelisch*** (met zijne spruiten, het ***Iersch***, in Ierland, het ***Ersisch***, in Hoog-Schotland, en het ***Mansch***, op het eiland Man);

zoo uit het ***Letto-Slavisch*** het ***Litausch*** (met zijne spruiten, het ***Litausch*** zelve, het nieuwere ***Lettisch*** en het uitgestorven ***Pruisisch***) en het ***Slavisch*** (met zijne spruiten, het ***Oud-*** en het ***Nieuwbulgaarsch***, het ***Russisch***, het ***Poolsch***, het ***Boheemsch***, het ***Servisch***, ***Sloveensch***, enz.);

zoo uit het ***Indisch*** het ***Sanskrit***, de oude taal, welke tegenwoordig nog door de Indische geleerden gesproken wordt, en de nieuwere Indische talen, als de ***Pakritdialecten***, het ***Pali***, het ***Hindostansch***, het ***Bengaalsch***, enz.;

zoo uit het ***Iraansch*** het ***Oudperzisch***, het ***Oudbaktrisch***, ook wel ***Zend*** genoemd, en de nieuwere Perz. talen, als het ***Nieuwperzisch***, het ***Afghanisch***, het ***Armeensch***, enz.

AANMERK. De *juiste graad* van verwantschap tusschen de genoemde taaltakken en hunne spruiten is niet juist aan te geven. Of b. v. het Slavisch zich na-

der aan het Germaansch dan aan het Baktrisch aansluit, of het Latijn inniger verwant is met het Keltisch dan met het Grieksch, deze en meer andere vraagpunten zijn het, die de geleerden nog hedendaags bezighouden.

4. Eene meer bijzondere bespreking verdienen de talen, uit den oorspronkelijken Germaanschen taaltak voortgekomen. Deze namelijk scheidde zich het eerst in twee hoofdafdeelingen: het *Oost-* en *Noordgermaansch* en het *Westgermaansche*. Uit het *Oost-* en *Noordgermaansch* kwamen voort:

a. het *Gotisch*, ons voornamelijk bekend uit de 4de eeuw n. C. door eene, in fragmenten bewaarde, bijbelvertaling van bisschop Ulfilas;

b. de *Noordsche* talen, op het Scandinavische schiereiland, in het N. van Jutland en op de Noordsche eilanden gesproken. Tot deze rekent men als oudere taal het *Oudnoordsch*, als nieuwere, het *IJslandsch*, het *Deensch*, het *Zweedsch*, het *Faröersch*, enz.

Uit het *Westgermaansch* kwamen voort:

a. de *Hoog-* of *Opperduitsche* talen, in Zuid- of Hoog-, d. i. bergachtig Duitschland. Tot deze rekent men het *Opperfrankisch*, het *Allemannisch* en het *Beiersch*, welke we kennen uit eene oudere periode van ontwikkeling (gew. alle drie te zamen met den naam van *Oudhoogduitsch* bestempeld), uit eene middelperiode van ontwikkeling (gew. alle drie te zamen met den naam van *Middelhoogduitsch* bestempeld), en in den nieuweren vorm, waarin zij in de verschillende deelen van Zuid- of Hoog-Duitschland nog als volks- of dialectische talen gelden.

Aanmerk. Het *Nieuwhoogduitsch*, in engeren zin genomen, de tegenwoordige beschaafde schrijf- en spreektaal, welke zich na Luther's bijbelvertaling is beginnen te ontwikkelen, is waarschijnlijk uit het Opperfrankisch voortgekomen.

b. de *Nederduitsche* talen, welke in de vlakke, alzoo noordelijke streken van Germanië gesproken werden of worden, nam.:

a. het *Angelsaksisch*, de taal, welke de eertijds in het tegenwoordige Sleeswijk-Holstein wonende Angelsaksen spraken en omstreeks de helft der 5de eeuw naar Engeland overbrachten; zij kwam na de ver-

overing van dit eiland, door Willem van Normandië (1066), met de door de overwinnaars medegebrachte Normandisch-Fransche in aanraking, smolt er langzamerhand mede samen en deed op deze wijze het tegenwoordige Engelsch ontstaan;

b. het *Friesch*, als *Oudfriesch* in vroegeren tijd gesproken tusschen de monden van den Weser en van den Rijn, alzoo ongeveer in het tegenwoordig Noord-Holland, Friesland, Groningen, Drente, Oost-Friesland, westelijk Oldenburg en de westkust van Sleeswijk, ten N. van den Eider, doch later in N.-Holl. grootendeels door het *Nederfrankisch* en in de meeste andere streken door het specieel *Neduitsch* of *Saksisch* verdrongen, zoodat nog alleen het tegenwooordige zoogenaamde *Boeren-* of *Landfriesch*, in onze provincie Friesland, en het *Noordfriesch*, in Sleeswijk, als niet al te zeer verbasterde dochters er van mogen aangemerkt worden;

c. het *Saksisch*, als *Oudsaksisch* gesproken door de Saksen, welke, een groot deel van noordelijk Germanië bewonende, ter westzijde de Friezen en de Nederfranken (zie ben.), ter oostzijde de Slaven (aan den rechteroever der Midden- en Boven-Elbe), en ter zuidzijde de Hoogduitsche Rijnfranken (aan den Midden-Rijn tot aan Neusz), Hessen en Thuringers tot naburen hadden [1]); als *Nieuwsaksisch* is de taal meer of min zuiver nog in alle die streken *bij het volk* in gebruik en draagt als zoodanig meer in 't bijzonder den naam van *Nederduitsch* of van *Nedersaksisch;*

d. het *Nederfrankisch*, als *Oudnederfrankisch* gesproken door de Nederfranken, die zich langs de beide oevers van den Beneden-Rijn, van Neusz af, alsmede in Brabant en het oostelijk deel van Vlaande-

1) Verg. HUBERTS, *Hist.- Geogr. Atlas*, kaart 16.

ren gevestigd hadden; als *Nieuwnederfrankisch* is het in alle die streken nog *bij het volk* in gebruik.

5. In de Nederlanden en in het Vlaamsche België woonden dus, gelijk uit het bovenstaande blijkt, *Friezen*, *Saksen* en *Nederfranken*. Het Friesche element intusschen, dat (zie boven) zich eertijds over een groot deel van Nederland uitstrekte, is in verloop van tijd tot de tegenwoordige provincie Friesland en enkele noordelijke eilanden teruggedrongen. Het week in Groningen en Drente voor het zich uitbreidende Saksische element, in Noord-Holland voor het uit het Z. voortdringende Frankische. Saksisch zijn, behalve de twee genoemde provincies, ook nog Overijsel en het graafschap Zutfen (waar de Saksen reeds zeer vroeg de oude woonplaatsen der Salische Franken in bezit genomen hadden), alsmede een groot deel van de Noordzeekust, nam. Zeeland, West- en Fransch-Vlaanderen, waar zich eveneens een deel van dezen volkstam neergelaten had. In de overige streken van Nederland en van Vlaamsch-België vinden we het Nederfrankisch element, nam. in Gelderland (beh. het graafsch. Zutfen), Utrecht, de beide Limburgen, de beide Brabants, Antwerpen, Oost-Vlaanderen, Zuid- en Noord-Holland; in dit laatste echter natuurlijk meer of min met het oude Friesche element vermengd.

6. In overeenstemming met de hier genoemde heerschende elementen spreekt nog in den tegenwoordigen tijd de onbeschaafde man in Nederland en Vlaamsch-België òf *Friesch*, òf *Saksisch*, òf *Nederfrankisch*. De meer beschaafde Nederlander of Belg echter bezigt, zoowel in het spreken als in het schrijven, eene andere taal, die men bestempelt met den naam van *Nederlandsch*.

In welke verhouding staat deze Nederlandsche taal tot de Friesche, Saksische en Nederfrankische? Alvorens op deze vraag te antwoorden moeten we op een verschijnsel wijzen, dat we in de ontwikkelingsgeschiedenis der taal van ieder beschaafd volk opmerken. In den tijd namelijk, dat de beschaving aanvangt zich krachtig te openbaren en er behoefte ontstaat aan een voermiddel ter algemeener verbreiding van litteraire kunst en van wetenschap, begint zich ook steeds naast de volkstaal, *welke*

in de verschillende streken van het land meer of min gewichtige punten van verschil vertoont, eene algemeene of gemeenschappelijke taal te vertoonen, die het middel van geestelijke gemeenschap wordt van het beschaafde deel der natie, de taal, welke, in tegenstelling met de volkstaal, door alle beschaafden in het land verstaan, gesproken en geschreven wordt en daarom den naam draagt van de *beschaafde*, *algemeene* of *gemeenlandsche* taal. Gewoonlijk wordt dan de volkstaal van die streek, waar de beschaving haar krachtigsten en grootsten invloed uitoefent of welke door politieke omstandigheden eene plaats boven de andere inneemt, tot den rang van beschaafde taal verheven.

Op deze wijze openbaart zich bij ieder beschaafd volk een verschil tusschen de als algemeen en beschaafd geijkte taal en de volkstaal, welke men gewoonlijk in betrekking tot de eerste *dialect* of *taaleigen* pleegt te noemen. Zoo kwam in Italië het beschaafde Italiaansch (tegenover de Italiaansche volkstalen of dialecten) uit Toscane voort, in Spanje het beschaafde Spaansch (tegenover de Spaansche dialecten) uit Castilie, in Frankrijk het geijkte en beschaafde Fransch (tegenover de Fransche dialecten) uit Isle de France, enz. En zoo zien we in Nederland het beschaafde Nederlandsch, tegenover de Friesche, Saksische en Frankische dialecten, uit Holland, dus eene Frankische streek, te voorschijn komen. Welke Frankische volkstaal echter juist den grondslag van het Nederlandsch uitmaakt, is vooralsnog niet met zekerheid te bepalen.

Van groot belang is het intusschen op te merken, dat de alzoo tot *algemeene taal* verhevene *volkstaal* gewoonlijk niet volkomen zuiver haar vroeger karakter bewaarde; dewijl ze toch als zoodanig door de bewoners van andere streken, welke eene andere *volkstaal* plachten te gebruiken, werd overgenomen, gebeurde het licht, dat het een of andere taaleigen op haar verdere ontwikkeling eenigen invloed uitoefende, dat een of ander dialectisch woord in haar indrong. Vandaar de Friesche en Saksische elementen, welke we in 't vervolg meermalen in de algemeene, beschaafde taal zullen waarnemen.

7. Kennen we alzoo het standpunt dat het Nederlandsch in de Germaansche taalgroep inneemt, dan valt het niet te loochenen, dat voor het nasporen der ontwikkelingsgeschiedenis van deze taal zoowel de in Nederland en Vlaamsch-België heerschende, en dus zeer na verwante, dialecten alsook de verwante Germaansche talen (als b. v. het Hoogduitsch, het Engelsch) van groot gewicht zijn; vergelijking toch van verschil en overeenkomst kan niet nalaten een helder licht op den toestand van onze moedertaal te werpen.

8. Van nog grooter belang intusschen voor ons doel zijn de oudere talen, zoowel die welke meer of min aan het Nederlandsch, als die welke aan verwante Germaansche talen ten grondslag liggen; zij zijn het, die ons een blik doen slaan op de trapsgewijze ontwikkeling der vormen en beteekenissen, hedendaags in gebruik.

Voor dit doel dienen in de eerste plaats het zoogenaamd *Oudnederfrankisch*, ook wel *Oudnederlandsch* genoemd, ons bekend uit eene fragmentarische psalmvertaling uit de 9de eeuw, in de taal der streken van Aken- en Maastricht (vgl. Dr. Cosijn, *Oudnederlandsche psalmen*); in de tweede plaats het tal van zoogenaamd *Middelnederlandsche* gedichten en prozastukken, welke deels in het Frankisch, deels in het Saksisch geschreven zijn en ons de taal van ongeveer 1150—1500 leeren kennen.

Wat de oudere verwante talen betreft, zoo dienen ter verklaring niet alleen alle Nederduitsche talen, het *Angelsaksisch*, het *Oudfriesch* en het *Oudsaksisch*, welke het naast bij ons Nederlandsch liggen, maar ook het meer afwijkende *Oudhoogduitsch* en zelfs het Oostgermaansche *Gotisch*, deels om hare alweder niet weinige punten van overeenkomst met onze taal, deels omdat ze, in de oudste bronnen tot ons gekomen, het Germaansch in veel oorspronkelijker gestalte vertoonen, dan de andere talen [1]). Het *Oudnoordsch*, ook van groot belang

1) Voor hen, die zich met de hier en boven besprokene oudere talen bekend willen maken, verwijs ik naar de „Kurze Grammatik der altgermanischen Dialec-

voor de kennis onzer taal, is bij eene eenvoudige behandeling der grammatica niet volstrekt noodzakelijk en zal daarom in dit werk niet dan bij hooge noodzakelijkheid ter vergelijking dienen.

9. De taal, het middel, dat den mensch dient om te denken en zijne gedachten kenbaar te maken, bestaat uit *zinnen.*

Een *zin* bestaat uit één of meer *woorden*, die eene gedachte uitdrukken.

Een *woord* zelf is een *spraakgeluid* of eene *vereeniging van spraakgeluiden*, waarbij men iets denkt.

Zulk een *spraakgeluid* zelve heet *lettergreep* en bestaat hetzij uit een *klinker* of *tweeklank*, hetzij uit een *klinker* of *tweeklank* met één of meer bijgevoegde *medeklinkers.*

Een *klinker* (*vocaal*) is een *klank*, een *tweeklank* (*diphthong*) eene *nauwe vereeniging van twee klanken.*

Een *medeklinker* (*consonant*) is een *geruisch.*

10. De grammatica of spraakkunst dus, welke zich ten doel stelt de taal in haar wording en zijn na te gaan, heeft zich bezig te houden:

A. met de eenvoudigste bestanddeelen, de *klinkers* en *medeklinkers*, met hun ontstaan en wijziging (*de leer der klinkers en medeklinkers* of de *klank- en geruischleer* [1]);

B. met de meer samengestelde bestanddeelen, de *woorden*, met hunne verandering (*buiging* en *vervoeging*) en hunne vorming (*etymologie*);

C. met de nog meer samengestelde bestandeelen, de *zinnen*, met hunne vorming en samenstelling (*syntaxis*).

---

te" van Prof. Heyne, en naar de "Kleine altsächische und altniederfrankische Gramm." van denzelfde. In de *Einleitung* van het eerste werkje vindt men tevens eene opgave der voornaamste leesboeken in die verschillende talen.

1) Gewoonlijk noemt men deze afdeeling der grammatica kortweg alleen *klankleer*, een naam, die evenwel daarom afkeuring verdient, dewijl er slechts de leer der klinkers, niet die der medeklinkers mede aangeduid wordt; een medeklinker toch is geen *klank*, maar eenvoudig een of ander *geruisch.*

KLANKLEER OF LEER DER KLINKERS (VOCALISMUS).

Hoofdstuk I.

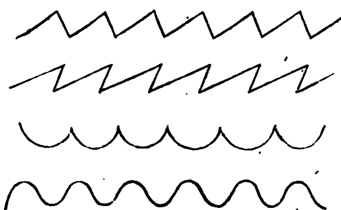
Over de wijze, waarop de klinkers worden voortgebracht.

1. Iedere klank heeft, gelijk bekend is, zijn oorsprong te danken aan een grooter of kleiner aantal gelijkmatige trillingen der lucht. Naarmate de uitgestrektheid dezer golvingen toeneemt, wint het geluid, dat èr uit ontstaat, in sterkte (*intensiteit*); naar gelang haar aantal in een bepaald tijdsverloop grooter wordt, klimt de hoogte van den voortgebrachten klank. Zoo ontstaat bijvoorbeeld de *c* (*ut* of *do*) van het vierde of discantoctaaf eener piano of op de *g*-snaar eener viool doordien de in beweging gebrachte snaar de lucht 528 maal in ééne seconde doet trillen, alzoo 264 dubbele golvingen te voorschijn roept; terwijl de daarop in hoogte volgende *d* (*re*) in een zelfde tijdsverloop 297 zulke dubbele bewegingen behoeft, de *e* (*mi*) 330, de *f* (*fa*) 352, de *g* (*sol*) 396, de *a* (*la*) 440 en de *h* (*si*) 495.

Intusschen is het geluid, dat door eene piano, eene viool, eene klarinet of andere instrumenten *door een gelijk aantal trillingen* wordt voortgebracht, nog niet volkomen hetzelfde; op elk verschillend instrument heeft het eene bijzondere qualiteit, door de Franschen *timbre*, door de Duitschers *klangfarbe* genoemd. Deze quantiteit nu hangt af van den verschillenden vorm der, door de verschillende instrumenten te weeg gebrachte, toongolvingen, welke onder meer dusdanig (zie fig. 1) kunnen zijn [1]).

1) Wie meer hierover verlangt te weten, verwijs ik naar HELMHOLTZ, *Die lehre von den tonempfindungen*, bl. 31 en vlgg., waar ook over de zoogenaamde *harmonische bijtonen*, welke naar verschil van *klangfarbe* bij ieder geluid meer of min uitkomen, gehandeld is.

Fig. 1.

2. Evenals de geluiden in de muziek, zoo verschillen ook de klanken, door de menschelijke spraakorganen voortgebracht, in *intensiteit*, in *hoogte* en in *qualiteit* of *timbre*.

Voor we over dit punt echter met vrucht kunnen spreken, moeten we een paar oogenblikken wijden aan de beschouwing van het samenstel van genoemde organen.

Achter de beide, rechter- en linkerzijden van de borstkas liggen boven het *diaphragma* (het weefsel, dat de hoogere en edele ingewanden van de lagere en minder edele afscheidt) de beide poreuse organen, welke ter ontvangst en uitzending der lucht dienen en longen genoemd worden [1]). Ze zijn door twee samenkomende en schuins loopende kanalen (*bronchi*) met de luchtpijp (*trachea*) verbonden ter geleiding van de lucht, welke door dit rechtstandige lange kanaal, langs de keel, in of uit den mond en de neus stroomt, naar gelang de adem uitgestooten of ingehaald wordt.

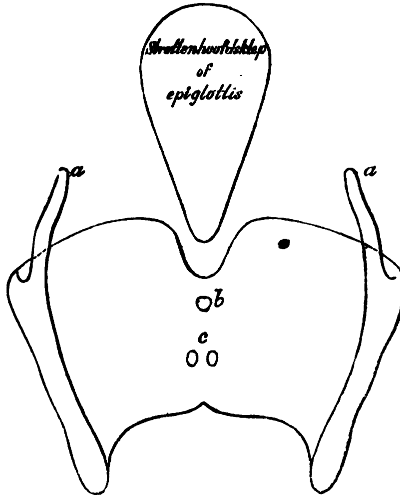
Tusschen deze luchtpijp en den ingang tot den mond, alzoo als 't ware als voortzetting van de eerste, bevindt zich het strottenhoofd (*larynx*), 't welk uit het *ringvormig kraakbeen*, het *schildvormig kraakbeen*, de twee *bekervormige kraakbeenderen* en den *strottenhoofdsklep* (*epiglottis*) samengesteld is. Het eerste van deze beenderen, dat onmiddellijk aan het boveneinde der luchtpijp grenst en in den vorm van een ring zich hieraan aansluit, dient tot basis voor de andere; op het voorste gedeelte er van rust het *schildvormige*, op het achterste de *bekervormige kraakbeenderen*. Dit *schildvormig kraakbeen* voorts, dat alzoo den voorwand van het strottenhoofd uitmaakt, heeft ongeveer de gedaante van twee, in een meer of min rechten hoek

---

1) De borstkas (*thorax*) vervult als 't ware den dienst van een blaasbalg; zich uitzettende laat zij de lucht door den mond naar binnen, in de longen, stroomen, zich samendrukkende drijft ze die weder naar buiten.

aan elkaar gevoegde, schildvormige plaatjes (zie fig. 2); het is uitwendig voelbaar en wordt als zoodanig gewoonlijk *adamsappel* genoemd. In het midden er van bevindt zich eene insnijding, waar vlak onder door een slijmhuidachtigen band de *strottenhoofdsklep* (*epiglottis*) (zie fig. 2) bevestigd is, welke, bij gewone ademhaling in eene schuinsche richting tegen den achterwand der keel aanligt, doch bij het uitspreken van vocalen en consonanten meer of min rechtstandig opgericht wordt.

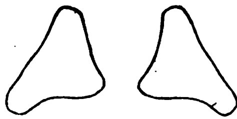
Fig. 2.

Schildvormig kraakbeen vanbinnen gezien.
a. Bovenhoornen.
b. Punt van verbinding van de strottenhoofdsklep met het schildvormig kraakbeen.
c. Punt van verbinding der stembanden met het schildvormig kraakbeen.

Langs de binnenwanden van dit schildkraakbeen zijn, in de punten *c* beginnende, twee zeer veerkrachtige vliezen gehecht, welke horizontaal naarden achterkeelwand loopen Ze zijn daar rechts en links elk voor zich bevestigd aan een zoogenaamd *bekervormig kraakbeen.* Deze beide bekervormige kraakbeenderen, welke de achterzijde der larynx uitmaken, zijn driezijdige, naar achter krom loopende en met de spits naar boven gerichte pyramidale plaatjes (fig. 3).

Fig. 3.

De twee bekervormige kraakbeenderen.

Bij eene rustige ademhaling of bij het uitspreken van sommige consonanten liggen deze plaatjes in eenigszins schuinsche richting (zie de figuur), links en rechts, een weinig van elkaar verwijderd. Dientengevolge zijn dan ook de aan hen vastgehechte vliesachtige banden, *stembanden* (*chordae vocales*), door eene spleet, *het keelgat* (*glottis*

vera) van elkaar gescheiden, welke ongeveer den vorm heeft van een gelijkbeenigen driehoek, welks tophoek vooraan bij het schildvormigkraakbeen, en welks boogvormige basis naar achter ligt.

Zal men daarentegen een vocaal uitspreken, dan worden de banden door het oprichten der te voren schuins van elkaar afliggende bekervormige kraakbeenderen, alzoo door het bijeenkomen van van deze, voor een oogenblik samengebracht en dientengevolge verlengd en gespannen. Door aandrang der uit de longen geperste lucht, die zich een uitweg zoekt, wijken echter onmiddellijk daarna deze gespannen en aan elkaar liggende vliezen uiteen, evenwel zoo, dat er slechts eene nauwe spleet, de *stemspleet* (*rima glottidis*), ter doorlating van de lucht langs hunne geheele lengte ontstaat. Te gelijker tijd intusschen raken ze dan ook door dezelfde oorzaak in eene regelmatige trillende beweging en brengen hierdoor de lucht boven hen, d. i. *in den mond*, in een aantal gelijkmatige (*periodieke*) golvingen, *die*, gelijk we boven zagen, *de oorzaak zijn van een of ander geluid of toon.*

3. Van de meerdere of mindere grootte nu der beschreven golvingen hangt natuurlijk de meerdere of mindere kracht (*intensiteit*), van haar grooter of kleiner aantal, in ééne seconde, de hoogte of laagte van den gesproken of gezongen klank af (vgl. boven § 1); terwijl evenzoo, in overeenstemming met andere geluidverwekkende werktuigen, bij volkomen gelijke hoogte van toon, de *timbre* of qualiteit van den klank, d. i bij de spraak het *verschil van klinker*, zich naar de vormen der golvingen richt. Gelijk een zelfde toon, op de piano, viool of harp voortgebracht, door de verschillende gedaanten der trillingen ook een geheel verschillenden indruk op onze gehoorzenuwen maakt (vgl. § 1), zoo ook klinken eene *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *eu*, *oe*, enz., schoon op denzelfden toon uitgesproken, geheel anders, dewijl de vorm der golvingen, dien elk dezer vocalen vordert, steeds meer of minder afwijkt van dien, welke voor een anderen van deze noodig is. *En daar voorts de bedoelde trillingen in de, uit lippen, verhemelte, tong en strottenhoofd samen-*

gestelde, mondbuis gevormd worden, en haar vorm mitsdien van den stand dezer buis afhangt, zoo kunnen we vaststellen, dat naarmate deze stand gewijzigd wordt, ook de eene vocaal voor den anderen plaats maakt.

Hoofdstuk II.

Algemeene beschouwing der eertijds korte vocalen.

1. Aangezien de verschillende standen, welke de mondbuis bij het uitspreken van een klinker kan aannemen, vele zijn, is het te begrijpen, dat ook het aantal vocalen, op deze wijze voortgebracht, niet gering is. Deze echter komen zelden of nooit *alle te zamen* in ééne taal voor. Sommige worden in de eene taal gemist, sommige weer in eene andere. Zelfs in eene zelfde taal is het een gewoon verschijnsel, dat er in de verschillende perioden een verschil in den rijkdom der klinkers bestaat; enkele, die vroeger gebruikt werden, zijn later verdwenen, andere, die eertijds in die taal niet aanwezig waren, zijn later opgekomen. De oorzaak hiervan is te zoeken in de gestadige wijzigingen, die er in eene levende taal voorkomen; wijzigingen, waardoor èn menige klinker of soort van klinkers in verloop van tijd in uitspraak verandert, of, zooals men wel zegt, tot eene andere soort van vocalen overgaat, èn menige tweeklank tot een enkelen vocaal of omgekeerd menige enkele vocaal tot diphthong worden kan, enz. enz.

2. Willen we ons deze wijzingen of overgangen grondig verklaren, dan is het noodig vooraf de verschillende, *èn vroeger èn tegenwoordig* in onze taal voorkomende, klinkers te kennen en een helder begrip te verkrijgen van den bijzonderen stand der mondbuis, dien elk dezer klanken bij zijne uitspraak vordert. Dewijl intusschen sommige, onderling verschillende, vocalen door een zelfde letterteeken voorgesteld werden of worden, *zul-*

len we hier, afgescheiden van het gewone schrift, voor iederen klank een bijzonder teeken aannemen.

Opmerking. De lezer wordt verzocht nauwkeurig op de in de volgende §, ter aanduiding der verschillende klanken, gebezigde teekens acht te geven, dewijl deze in 't vervolg steeds zonder eenige verdere verklaring met hetzelfde doel zullen gebruikt worden.

3. De bedoelde klanken dan zijn:

a,	spreek uit als de	*a*	in *dag*, *dagen*,
aa^e,	»	*e*	in *ver*, *ster*,
e^a,	»	*e*	in *bed*, *pen*,
i,	»	*i*	in het hd. *bitter*, *licht*,
a^o,	»	*o*	in *bord*, *god* (onze zoogenaamd *scherp-korte o*),
o^a,	»	*o*	in *bochel*, *dom* (onze zoogen. *zacht-korte o*),
o,	»	*o*	in *loven*,
u,	»	*u*	in het hd. *butter*, *gute*,
eu,	»	*ö*	in het hd. *hören* en de *eu* in ons *keuning*,
u,	»	*ü*	in het hd. *lüstern*, *übel*.

De trillingen der stembanden, door welke men deze klanken voortbrengt, worden slechts een betrekkelijk korten tijd aangehouden. Vandaar dat we deze klinkers, in tegenstelling met de langer aangehoudene de *korte* noemen.

4. De gewone en meest natuurlijke stand van den mond bij het spreken is die, waarbij de tong en het strottenhoofd in dezelfde houding als bij het ademen blijven en slechts de lippen tamelijk wijd geopend worden. Hij veroorzaakt het ontstaan van den klank *a*. Van dezen stand uit kan de zoo gevormde buis zich in twee gansch tegengestelde richtingen wijzigen; òf ze wordt *verkort* en *verbreed*, òf ze wordt *verlengd* en *vernauwd*.

5. Heeft er *verkorting* en *verbreeding* der *a*-buis plaats, d. i. worden de hoeken des monds een weinig ingetrokken en

de lippen tengevolge daarvan eenigermate verbreed, wordt het strottenhoofd eenigszins opgetrokken en de tongrug eenigszins naar het verhemelte toe verheven, dan ontstaat de *a*^e-klank.

6. Bij verdere verkorting en verbreeding dezer buis, d. i. bij nog meerdere intrekking der hoeken van den mond en verbreeding der lippen en bij nog meerdere verheffing van het strottenhoofd en den tongrug, hoort men een e^a-klank.

7. Wordt de verkorting en verbreeding der buis nog iets verder *in gelijken zin.* voortgezet, dan wordt de klank *e* vernomen.

8. Bij nog meer *in dezelfde richting* voortgezette verkorting en verbreeding ontstaat eindelijk de i (als in het hd. *bitter*).

9. Heeft er daarentegen *verlenging* en *vernauwing* der *a*-buis plaats, d. i. worden de hoeken des mond iets meer vooruitgebracht en de lippen verlengd., daalt het strottenhoofd eenigszins en wordt de tongspits eenigszins verlaagd, dan laat zich de a^o-klank vernemen.

10. Bij verdere verlenging en vernauwing dezer buis, d. i. bij nog meerdere vooruitbrenging der hoeken van den mond en verlenging der lippen, bij meerdere zakking van het strottenhoofd en meerdere daling van het voorste deel der tong, hoort men eene o^a.

11. Wordt de verlenging en vernauwing der buis nog iets verder *in gelijken zin* voortgezet, dan wordt de klank *o* vernomen.

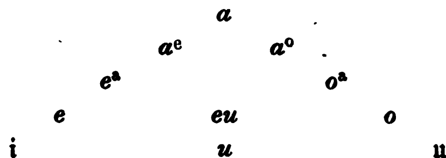
12. Bij nog meer *in dezelfde richting* voortgezette verkorting en verbreeding ontstaat eindelijk de u (als in het hd. *butter*).

13. Geeft men voorts aan de mondbuis een stand, die gedeeltelijk voor de *o*, gedeeltelijk voor de *e* gevorderd wordt, d. i. brengt men de hoeken des monds vooruit en verlengt en vernauwt men daardoor de lippen als voor de *o*, doch verheft men te gelijkertijd het strottenhoofd en den tongrug als voor de *e*, dan zal men een tusschen deze beide vocalen inliggenden klank uitbrengen, namelijk de *eu*.

14. En verbindt men op gelijke wijze de beide standen voor de u en de i, door de hoeken des monds vooruit te brengen

en de lippen te verlengen en te vernauwen als voor de u, het strottenhoofd op te trekken en den tongrug te verheffen als voor de i, dan verkrijgt men een klank, die tusschen die beide vocalen inligt, namelijk de ndl. *u*.

15. Aldus zien we voor de standen der mondbuis, bij de uitspraak der verschillende vocalen gevorderd, eene opvolging als deze:

16. *Wanneer nu twee klinkers voor hunne uitspraak twee onmiddellijk aan elkaar grenzende standen der mondbuis vorderen, dan gebeurt het uit den aard der zaak allicht, dat de eene in den anderen overgaat. Des te eerder zal dit plaats vinden, zoo daarenboven nog een nabijzijnde vocaal of consonant door zijn invloed dien overgang begunstigt.*

Opmerking. Tot beter begrip van het volgende zij nu reeds terloops er op gewezen;

a. dat de *e* in gesloten lettergrepen als e^a, wordt uitgesproken, behalve vóór eene volgende *r*, als wanneer ze als a^e luidt;

b. dat de *o* in gesloten lettergrepen somtijds *zachtkort* als o^a, somtijds *scherpkort* als a^o wordt uitgesproken;

c. dat de *i* en *u*, welke in de hedendaagsche taal uitsluitend in gesloten lettergrepen voorkomen, hunne vroegere uitspraak (die o. a. nog in het Hoogduitsch heerscht) op bijzondere manier gewijzigd hebben (z. H. V, § 8 en 9).

17. Uit dit alles verklaren we ons:

a. Hoe in het Germaansch, reeds meer of min in de oudste talen (alleen het oude Gotisch uitgezonderd), de oorspronkelijke *a* door invloed eener eertijds volgende i tot de nabijliggende a^e is overgegaan (*umlaut*), doordien de mondbuis, *welke bij het uitspreken van den eersten klinker reeds geneigd is zich tot het uitbrengen van den volgenden gereed te maken*, een

naar de volgende i toe gelegen stand aannam. Hoe voorts deze a^e later weder (behalve vóór *r*) in de nabijliggende e^a overging, welke laatste in gesloten lettergrepen is bewaard gebleven, doch in de opene zich weder tot de nabijliggende *e* gewijzigd heeft. Vgl *bed* (got, *badi*), *bes* (got. *basi*), waar de *e* nu als e^a luidt, vroeger echter als a^e moet uitgesproken zijn; *ezel* (got. *asilus*), *ketel* (got. *katils*), waar de *e* nu als *e* luidt, eertijds echter als e^a en nog vroeger als a^e moet geklonken hebben.

b. Hoe evenzoo de oorspronkelijke u, door inwerking eener eertijds volgende i, tot de tusschen beide vocalen inliggende *u* is overgegaan (*umlaut*), doordien de mondbuis reeds bij de uitspraak van den eersten vocaal gedeeltelijk den, voor den volgenden gevorderden, stand aanneemt. Vgl. nhd. *thüre*, *übel*, *spüren*, *lüge*, *fürst*, enz. met het ohd. *duri*, *ubil*, *spurian*, *lugina*, *furist*, enz. [1]. Hoe voorts, bijzonder in onze taal, ook zonder dien invloed der i, eene u tot de nabijliggende *u* kon overgaan, ja hoe eindelijk zelfs *alle* vroegere u's zich tot *u*'s gewijzigd hebben. (Over het latere verloop in uitspraak dezer gewijzigde *u*, althans in gesloten lettergrepen, zie H. V, § 9).

c. Hoe de *o* (niet o^a) door invloed eener eertijds volgende i somtijds tot de nabijgelegen *eu* kon overgaan (*umlaut*), doordien de mondbuis bij het uitspreken der *o* een naar i toe, nam. tusschen *o* en *e*, gelegen stand aannam. Vgl. *sleutel*, *heugen*, enz., oorspr. **slotil*, **hogian*, enz.

d. Hoe de e^a (*in gesloten syllaben*) meermalen tot de naastbijliggende i [2]) overging, vooral wanneer eene volgende i of *j* dien overgang begunstigde. Vgl. *villen* (os. *fillian*), van *vel*, *richten* (os. *rihtian*), van *recht*, enz. (Over het later verloop in uitspraak der i, althans in gesloten lettergrepen, zie H. V, § 8).

---

1) Dat deze klankwijziging, schoon niet in het schrift aangewezen, reeds in het Ohd. bestond, heeft Dr. Cosijn in zijne *Oudnederl. psalmen* (*Taalb.* IV, 160) aangetoond.

2) De e^a moet *hier* als de naastbijliggende klinker van i beschouwd worden, dewijl de *e*, welke *in gesloten syllaben* niet voorkomt, maar door e^a vervangen wordt (z. H. V, § 6), dientengevolge in de opvolgingsrij tusschen e^a en i wegvalt.

e. Hoe de o^a, dus de zachtkorte *o* (*in gesloten syllaben*), meermalen tot de naastbijliggende u [1]), en deze laatste (volgens *b*) weder tot de nabijliggende *u* is overgegaan. Vgl. *vullen* (os. *fullian*), van *vol*, enz. (Over het later verloop dezer *u*, althans in gesloten lettergrepen, zie H. V, § 9).

f. Hoe, in tegenstelling met *d*, alle oorspronkelijke i's, *in opene lettergrepen*, en sommige, *in gesloten syllaben*, tot de nabijliggende *e* of e^a (de laatste in gesloten syllaben) gewijzigd zijn. Vgl. *gesleten*, *leven*, *bete*, enz., mnl. *quec*, levendig, *gewes*, enz., uit os. *slitan*, *libhan*, *biti*, *quic*, *giwisso*, enz.

g. Hoe, in tegenstelling met *e*, bijna alle oorspronkelijke u's, *in opene lettergrepen*, en sommige, *in gesloten lettergrepen*, tot de nabijliggende *o* of o^a of a^o (de twee laatste in gesloten syllaben, zie de bovenstaande *opmerking*) gewijzigd zijn. Vgl. *verloren*, *zoon*, *stof*, enz., uit got. *fralusans*, *sunus*, *stubjus*, enz.

Aanmerk. Uit *f* en *g* zien we alzoo, dat de i's en u's uit alle opene lettergrepen zijn verdwenen en beperkt zijn tot de geslotene, waar ze echter ook somtijds voor de e^a en o^a wijken.

h. Hoe de *e* zich somtijds tot de nabijliggende *eu* heeft kunnen wijzigen, als b. v. in *leunen*, uit *lenen*, *neus*, uit *nese*, enz. (zie H. XII, § 4).

i. Hoe de *eu* (uit o, zie boven *c*) somtijds in de nabijliggende *e* is overgegaan, als b. v. in *knekel*, uit *kneukel* (uit **cnokil*), *stenen*, uit *steunen* (uit **stonian*), enz. (z. H. VII, § 7).

j. Hoe de a^o (vóór *r*), in woorden als het oude *hert* (os. *herta*), mnl. *swert*, *stert*, enz., in de nabijliggende *a* kon overgaan (zie H. VI, § 4), vanwaar nnl. *hart*, mnl. *swart* (nnl. *zwaard*), mnl. *start* (nnl. *staart*).

k. Hoe de *a* in woorden als het mnl. *overtallich*, het nnl. *ambacht*, enz. kon overgaan in de nabijliggende a^o in het nnl. *overtollig*, het mnl. *ambocht*, enz. (zie H. IX, § 5).

---

1) De o^a moet *hier* als de naastbijliggende klinker van u beschouwd worden, dewijl de *o*, welke *in gesloten syllaben* niet voorkomt, maar door o^a vervangen wordt (z. H. V, § 7), dientengevolge in de opvolgingsrij tusschen *o* en u wegvalt.

l. Hoe de a^e, b. v. in *berd* (hd. *brett*), plank, zich volgens *j* tot de nabijliggende *a* kon wijzigen (vgl. westvl. *bard*), om dan weder, volgens *k*, tot a^o over te gaan, in het nnl. *bord* (zie H. IX, § 6).

Hoofdstuk III.

Algemeene beschouwing der eertijds lange vocalen.

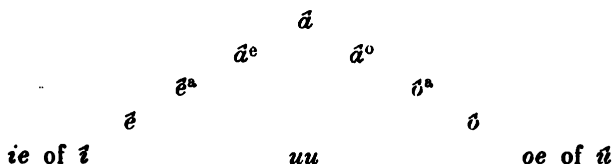
1. In het vorige Hoofdstuk hebben we de *normale* of *korte* uitspraak der klanken nagegaan. Naast deze bestond er eertijds ook eene *lange*, waarbij de trillingen der stembanden langer aangehouden werden dan bij de normale. Vanhier *eertijds lange klinkers*, welke, op het verschil van duur na, op dezelfde wijs als de korte voortgebracht worden, en dus ook in dezelfde verhouding tot elkander stonden. Bij hunne bespreking zullen we, evenals bij de korte (vgl. H. II, § 2), voor sommige klanken een bijzonder teeken aannemen.

Opmerking. De lezer wordt verzocht nauwkeurig op de in de volgende §, ter aanduiding der verschillende klanken, gebezigde teekens acht te geven, dewijl deze in 't vervolg steeds zonder eenige verdere verklaring met hetzelfde doel zullen gebezigd worden.

2. De bedoelde lange klanken waren:

$\bar{a}$	beantwoordende	aan de korte	a
$\bar{a}^e$	»	»	a^e
$\bar{e}^a$	»	»	e^a
$\bar{e}$	»	»	e
ie of $\bar{i}$	»	»	i
$\bar{a}^o$	»	»	a^o
$\bar{o}^a$	»	»	o^a
$\bar{o}$	»	»	o
oe of $\bar{u}$	»	»	u
uu	»	»	*u*

en stonden dus in deze verhouding tot elkaar:

3. Uit het voorgaande kan men, *lettende op het* in § 16 van het vorige H. *aangemerkte*, zich verklaren:

a. Hoe alle uit *ai* gesproten ê^{a}'s (z. H. IV, § 4) (gewoonlijk als ê geschreven) in de zuivere ê zijn overgegaan, welke tegenwoordig *in de algemeene taal* echter, volgens H. V, § 3, niet meer als eene lange ê, maar als eene *volkomene e* wordt uitgesproken. Vgl. *leeren*, *heeten*, *teeken*, enz., os. *lêrian*, *hêtan*, *têkan*, enz., wier ê eerst als ê^{a}, later als ê luidde, en uit *ai* ontstaan is (vgl. got. *laisjan*, *haitan*, *taikns*).

b. Hoe alle uit *au* gesproten ô^{a}'s (z. H. IV, § 5) (gewoonlijk als ô geschreven) in de zuivere ô zijn overgegaan, welke tegenwoordig *in de algemeene taal* echter, volgens H. V, § 3, niet meer als eene lange ô, maar als eene *volkomene o* wordt uitgesproken. Vgl. *hooren*, *rooven*, *loopen*, enz., os. *hôrian*, *rôbhon*, *hlôpan*, enz., wier ô eerst als ô^{a}, later als ô luidde, en uit *au*, ontstaan is (vgl. got. *hausjan*, *raubjan*, *hlaupan*).

c. Hoe verscheiden ê's (hetzij *oorspronkelijke*, hetzij *uit ai voortgekomene*, vgl. boven *a*) tot *ie*'s zijn geworden, b. v. *ik sliep*, *liet*, *ziel*, os. *slêp*, *lêt*, *sêola* (got. *saiwala*), enz.

d. Hoe de meeste *oe*'s, b. v. in *moeder*, *broeder*, enz. zijn ontstaan uit de nabijliggende ô, die we aantreffen in het os. *môder*, *brôder*, enz. en tegenwoordig nog b. v. in het graafschap Zutfen in *mooder*, *brooder*, enz. hooren.

Aanmerk. Deze os. ô zelve is weder door bemiddeling eener ô^{a} en â^{o} uit â ontstaan, gelijk ons b. v. uit de lat. verwante woorden *máter*, *frâter*, blijkt.

e. Hoe in dezelfde woorden eene ags. *ae* (= â^{e}), eene got. en oudfr. ê en eene nieuwfr. *ie* aan eene os. oorspr. â kunnen beantwoorden. Vgl. b. v.: os. *dâd*, *slâp*, *mâl*, *âton*, zij aten, *bâdon*, zij baden; ags. *daed*, *slaep*, *mael*, *aeton*, *baedon;* got. *dêds*, *slêps*, *mêl*, *êtun*, *bêdun;* oudfr. *dêde*, *slêp*, *mêl*, *êton*, *slêpon;* nieuwfr. *diede*, *sliepe*, *mielle*, (*jae*) *iette*, (*jae*) *biede*, waar we alzoo een completen overgang vinden der â tot â^{e}, der â^{e} (door bemiddeling van ê^{a}) tot ê, en der ê tot *ie*.

f. Hoe onze Nederl. â (*aa*) in vele streken van ons vader-

land nu eens als ā^{o}, ō^{a}, ja zelfs ō, dan eens weder als ā^{e} klinkt.

g. Hoe zelfs de scherpheldere, uit *au* ontstane, *oo* in een gewest van Brugge vóór tandletters als *oe* wordt uitgesproken, b. v. in *doed, broed*, voor *dood, brood* (zie DE Bo, *Westvl. Idiot.* 756). Dat tusschen deze *oo* (= ô^{a}) en *oe* eene vroegere ô als bemiddelend element aan te nemen is, behoeft wel niet gezegd te worden.

4. In de bovenstaande klankrij hebben we voor de lange van ĭ twee teekens gesteld, *ie* en *ī*; niet wegens verschil in klank, maar wegens verschil in oorsprong. *Ie* duidt den klank aan, die uit een andere klinker, b. v. *ē* (zie § 2, *c*) of uit een tweeklank (zie H. IV, § 4) is ontstaan; *ī* den verlengden klank ĭ.

Deze *ī* behield lang hare zuivere uitspraak, en zelfs nog hedendaags wordt ze in de Friesche en Saksische dialecten van ons land ongeveer als eertijds uitgesproken. In het Frankisch evenwel en in de tegenwoordige algemeene taal is de klank (door ons met *ij* voorgesteld) in uitspraak met *ei*, d. i. de verbinding van e^{a} + ĭ (z. H. V, § 18), gelijkgeworden; m. a. w. hij heeft den e^{a}-klank vóór zich aangenomen en is dientengevolge zelve kort geworden.

OPMERKING. Het is een *zeer gewoon* verschijnsel, dat de *vroeger lange* klinker, waarmede door de een of andere oorzaak een andere vocaal tot tweeklank vereenigd wordt, door invloed van dat nieuw bijgevoegde bestanddeel *verkort* wordt.

AANMERK. 1. In sommige dialecten hoort men, in plaats van den klank *e*^{a}, de nabijliggende *a*^{e} of zelfs *a* als eerste deel van den tweeklank.

AANMERK. 2. Denzelfden overgang der uitspraak van *ī* tot *ei* of *ai* zien we ook in het Nieuwhoogduitsch en het Nieuwengelsch. In de eerste taal bracht men deze verandering van uitspraak ook in de schrijftaal over (vgl. nhd. *meile*, *fein*, *leim*, *dein*, *leib*, *eitel*, enz., uit mhd. *mīle*, *fīn*, *līm*, *dīn*, *līb*, *ītel*, enz.). In de andere bleef, gelijk in de onze, de oude schrijfwijze (vgl. *mile*, *fine*, *lime*, *thine*, *life*, *idle*, enz., met *ī*=*ai*).

5. Ook voor de lange van ŭ zijn boven twee teekens gebezigd, nam. *oe* en *ū*. De reden hiervan ligt ook in het verschil van den oorsprong der klanken, niet in het verschil van uitspraak.

De *û* intusschen heeft, evenmin als de *î*, in de tegenwoordige algemeene taal haren vroegeren klank behouden, maar die op tweederlei wijze veranderd:

òf tot *ou* (d. i. de verbinding van $o^a + u$),

òf tot *uu*.

a. De eerste dezer klankwijzigingen der *û* in *ou* stemt volkomen overeen met die van *î* in *ei* of *ai*. Ook hier kreeg de *û* een klinker èn wel eene o^a vóór zich en werd dientengevolge zelve kort (z. boven § 3, *opmerk.*). Terwijl echter de wijziging der *î* in alle, met dien vocaal voorziene, woorden in de algemeene taal heeft plaats gehad, komt die der *û* slechts zelden voor. Daarenboven wordt de laatstgenoemde, in tegenstelling tot die van *î*, in het schrift aangeduid. Vgl. *bouwen* (os. *bûan*), *louter* (ohd. *hlûtar*), enz.

Aanmerk. Denzelfden overgang der uitspraak van *û*(oe) tot *ou* zien we ook in het Nieuwhoogduitsch en het Nieuwengelsch. In de beide talen bracht men deze verandering van uitspraak ook in de schrijftaal over; in de eerste werd de nieuwe tweeklank door *au*, in de andere door *ou* of *ow* voorgesteld. Vgl. hd. *faul*, *laut*, *maus*, *haus*, *braun*, *bauer* (kooi), enz., eng. *foul*, *loud*, *mouse*, *house*, *brown*, *bower*, enz. met ohd. en ags. *fûl*, *hlûd*, *mûs*, *hûs*, *brûn*, *bûr*, enz.

b. De tweede klankwijziging der *û* tot de nabijliggende *uu* (b. v. in *muur*, *ruw*, enz., uit. os. *mûra*, *rûh*, enz., met de *oe* uitspraak) is op volkomen gelijke wijze te verklaren als de overgang der eertijds korte u tot *u*, waarover in H. II, § 17, *b*, gehandeld is. En gelijk later alle *eertijds korte u*'s in onze hedendaagsche algemeene taal hun klank (ook zonder invloed eener volgende i) gewijzigd hebben (zie t. a. p.), zoo zijn ook alle *eertijds lange û*'s die niet tot *ou* waren geworden, ook zonder invloed eener volgende i tot de nabijliggende *uu* overgegaan. Zoo verwant namelijk de u met de *u* is (z. H. II, § 14), zoo verwant is natuurlijk ook de *û* met de *uu* (z. boven § 2).

5. De meeste der uit *û* gewijzigde *uu*'s intusschen bleven bij deze verandering niet staan, maar ontwikkelden zich, behalve vóór *r* en *w*, tot *ui*'s.

Ter verklaring van dezen overgang, houde men in 't oog:

1°. Dat buiten de in H. III, § 2, genoemde *eertijds lange* klanken er nog drie andere mogelijk zijn, welke echter, als niet van algemeen gewicht en zonder twijfel van tamelijk laten oorsprong, aldaar niet vermeld zijn. Evenals namelijk tusschen de î en û een klank *uu* ligt, zoo bestaat er tusschen de ê en ô een klank *eû* of ȏ, tusschen de ô^a en ê^a een klank ȏ^a, en tusschen de â^o en â$_e$ de klank ȃ^o. Wordt de *uu* voortgebracht, dan brengt men de hoeken des monds vooruit en verlengt en vernauwt de lippen als voor û, doch trekt te gelijker tijd het strottenhoofd op en verheft den tongrug als voor î (vgl. over de vorming der û, H. II, § 14). Evenzoo zal men bij vooruitbrenging der hoeken des monds en verlenging der lippen als voor ô, en bij gelijktijdige verheffing van strottenhoofd en tongrug als voor ê de eertijds lange *eû* (ȏ) uitspreken (vgl. over de *eert. korte eu* H. II, § 13). En brengt men nu de hoeken des monds zoover vooruit en verlengt en vernauwt men de lippen in die mate, als voor ô^a noodig is, terwijl men op hetzelfde oogenblik het strottenhoofd en den tongrug beide als voor de ê^a verheft, dan verneemt men een geluid, dat overeenstemt met het door de fr. *oeu* of *eu* (b. v. in *coeur*, *mocurs*, *jeune*, *peur*, enz.) voorgestelde en door ons met ȏ^a zal aangeduid worden. Vereenigt men op gelijke wijze de standen voor â^o en â^e, d. i. heeft de intrekking van de mondhoeken en de vernauwing der lippen plaats als voor den eersten klinker, doch de verheffing van strottenhoofd en tongrug als voor â^e, dan ontstaat er een klank, dien men b. v. in het eerste bestanddeel van het fr, woord *deuil*, *oeuil* waarneemt en wij door ȃ^o zullen voorstellen.

Alzoo:

â
â$_e$ . . ȃ^o . . â^o
ê^a . . . . ȏ^a . . . . ô^a
ê . . . . . . *êu* (ȏ) . . . . . . ô
î . . . . *uu* . . . . û

2°. Dat bij het uitspreken van een eertijds langen vocaal meermalen de stembanden zoo sterk trilden, dat ze ook bij het uiteengaan van deze nog in eene trillende beweging bleven, ten gevolge waarvan zich dan onmiddellijk na den klinker eene soort van klank ontwikkelde, welken men gewoonlijk met den naam van naslag bestempelt, doch dien wij een onduidelijken klinker zullen noemen (zie H. XXIII, § 1—3). (Zoo hoort men in enkele dialecten meermalen in plaats van de gerekte ô een klank ô + *onduidelijken vocaal*, in plaats van î of *ie* een klank î + *ond. voc.*, enz.). Somtijds zelfs begon men op den aldus ontstanen onduidelijken klinker meer klemtoon te leggen. Deze ging dan in een of anderen *duidelijken klinker* over, terwijl de voorafgaande oorspronkelijke en gerekt uitgesproken vocaal, door invloed van den nieuwen volgenden, korter werd uitgesproken (vgl. boven § 3, *Opmerk.*). De beide klinkers, welke, op deze wijze naast elkaar gekomen, vereenigd werden uitgesproken, worden dan hierdoor een tweeklank.

Dewijl nu een vocaal zeer licht tot een nabijgelegenen kan overgaan (vgl. H. II, § 16), verklaren we ons, hoe de *uu* (uit û) eerst tot *êu* daarop deze *êu* weder tot ȏ^a en eindelijk deze ȏ^a weder tot de nabijliggende ȃ^o kon overgaan, en dat wel *zonder* of *met begeleidenden onduidelijken vocaal.* Volgde deze zoogenaamde naslag en

verkreeg hij meerderen klemtoon, dan werd hij (volgens 2) tot een of anderen duidelijken klinker, hier tot i; terwijl de gerekte uitspraak des oorspronkelijken vocaals door invloed van den nieuw ontstanen korter in uitspraak werd. Zoo ontstonden uit de *uu* eene korte *ä*° + i, welke volkomen aan de beide bestanddeelen onzer *ui* beantwoorden. (Vgl. het eerste bestanddeel van *ui* met het eerste element in het fr. *oeuil*). Voor een uitvoeriger behandeling van de ontwikkelingsgeschiedenis der *ui* zie *Taalbode* VI.

Hoofdstuk IV.

Algemeene beschouwing der vroegere tweeklanken.

1. Uit de oorspronkelijke klinkers, *a*, i en u zijn door samenvoeging in de oudere periode onzer taal *tweeklanken* gesproten, d. z. klanken, die uit de *nauwe* vereeniging van twee korte (en wel *onvolkomen* uïtgesproken, z. H. V, § 17) klinkers bestaan. Deze waren *eertijds:*

iu (i + u).
ai (*a* + i).
au (*a* + u).

2. Opmerking. Bij een tweeklank moet steeds één der beide deelen meer toon hebben dan het andere; òf de eerste der samenstellende klinkers wordt met meer nadruk dan de tweede òf de tweede met meer nadruk dan de eerste uitgesproken. Valt nu de klemtoon op het eerste bestanddeel, dan loopt het tweede groot gevaar zijn oorspronkelijken klank te verzwakken en eindelijk samen te smelten met het eerste, dat dan natuurlijk een gerekten klank aanneemt. Legt men daarentegen den nadruk op het tweede bestanddeel, dan is evenzoo het eerste geneigd zijn klank zwakker te doen worden en eindelijk met het tweede samen te smelten, 't welk in dat geval evenzoo eene gerekte uitspraak verkrijgt.

3. Volgens de voorafgaande § werd op deze wijze de twee-

klank *iu* òf, met den klemtoon op i, tot *ie*, òf, met den klemtoon op u, tot *û*. Deze *û* kon dan, evenals de vroeger besprokene eertijds lange *û* (z. H. III, § 4 en 5), in onze tegenwoordige taal òf tot *ou* òf tot *uu* òf tot *ui* worden.

4. In verband met het in H. II, § 17, *a*, betoogde, is het voorts duidelijk, hoe de oorspronkelijke tweeklank *ai* al zeer vroeg zijn eerste element *a*, door invloed der i tot a^e en deze laatste weder tot e^a kon wijzigen, waardoor eene diphthong geboren werd, die door *ei* wordt voorgesteld, doch bestaat uit de vereeniging van e^a en i. En doordien nu regelmatig de klemtoon op het eerste samenstellende deel des tweeklanks viel, werd ook deze *ei*, volgens het boven (§ 2) aangetoonde, *in de meeste gevallen* tot eene lange e^a, d. i. $ê^a$ (welke men echter steeds door het teeken ê voorstelde), en deze weder, volgens H. III, § 3, *a*, tot ê (welke laatste dan in de tegenwoordige taal tot eene volkomene *ee* is geworden, vgl. H. V, § 3). In vele dialecten intusschen heerscht deze $ê^a$-uitspraak voor de, uit *ai* ontstane, *ee* nog tegenwoordig.

5. Ook de oorspronkelijke tweeklank *au* kon al zeer vroeg zijn eerste element *a*, door invloed der u, tot a^o en deze laatste weder tot o^a wijzigen, waardoor een diphthong geboren werd, die door *ou* voorgesteld wordt, doch bestaat uit de vereeniging van o^a en u. En doordien nu regelmatig de klemtoon op het eerste samenstellende deel des tweeklanks viel, werd ook deze *ou*, volgens het boven (§ 2) aangetoonde, *in de meeste gevallen* tot een lange o^a, d. i. $ô^a$ (welke men evenwel steeds door het teeken ô voorstelde), en deze weder, volgens H. III, § 3, *b*, tot ô (welke laatste dan in de tegenwoordige taal tot eene *volkomene oo* is geworden, vgl. H. V, § 3). In vele dialecten intusschen heerscht deze $ô^a$-uitspraak voor de, uit *au* ontstane, *oo* nog tegenwoordig.

Hoofdstuk V.

Algemeene beschouwing onzer tegenwoordige klinkers en tweeklanken.

1ste AFDEELING.

Over de volkomene, onvolkomene en gerekte klinkers.

1. Totnogtoe hebben we de klinkers *naar hun oorsprong* onderscheiden in *korte*, d. i. welke den gewonen klank voorstellen, en in *lange*, d. i. die, wier uitspraak meer gerekt werd. *In de tegenwoordige beschaafde of algemeene taal intusschen kent men dit kenmerkende verschil, omtrent den duur des klanks, niet meer.* Het is geheel en al verlorengegaan en vervangen door eene verdeeling der klanken *naar de wijze, waarop ze uitgebracht worden*, d. i. in *volkomene*, *onvolkomene* en *gerekte*. De *volkomene* en *gerekte* worden wegens hun uitspraak ook *heldere* genoemd, in tegenstelling tot de *onvolkomene*.

2. De *volkomene* klinkers stellen den normalen of ongewijzigden klank voor, welke overeenstemt met den vroegeren korten klinker *en komen alleen voor in opene*, d. i. *niet op een consonant eindigende*, *lettergrepen*. Zoo luiden de tegenwoordige *volkomene a*, *e*, *o*, *eu* en *u* als de *eertijds korte a*, *e*, *o*, *eu* en *u* (z. H. II, § 3). (De a^e, e^a en a^o, o^a zijn hedendaags, althans in de beschaafde of algemeene taal, uit de opene lettergrepen verdwenen en komen uitsluitend in gesloten syllaben voor, z. ben. § 6 en 7; alleen in *kerel*, *merel*, *perel* en *wereld* komt de a^e als heldere vocaal voor. De eertijds korte i en u zijn in opene lettergrepen door de *e* en *o* vervanvangen, z. H. II, § 17, *f* en *g*).

3. In oorsprong zijn de *volkomen* klinkers:

òf *kort*, b. v. *dagen*, ondfr. *daga*, (*in den*) *gebede*, ondfr. *gebede*, *menig*, ohd. *manig*, *gebeten*, got. *bitans*, *gekozen*, got. *kusans*, *weduwe*, got. *widuwo*, enz.:

òf *lang*, hetzij deze *eertijds lange* vocaal *oorspronkelijk*, b. v. *daden*, *slapen* (ww.), *kiemen* (subst. plur.), *muren*, enz.

os. *dâdi*, *slâpan*, *kîmun*, *mûra*, enz., of *uit een tweeklank ontstaan* zij, b. v. *deelen* (ww.), *doode*, (adject. plur.), *nooden* (ww.), *lieve* (adj. plur.), *vuren* (subst. plur.), *goede* (adject. plur.), enz., oudtijds **dailian*, os. *dêlian*, oudt. **dauthai*, os. **dôdha*, oudt. **nauthian*, os. *nôdian*, os. *liobha*, *fiur*, *gôda*, enz.

Aanmerk, Gelijk we H. IV; § 4 en 5, zagen, werden de uit een tweeklank ontstane *volkomen ee* en *oo* eertijds niet als *e* en *o*, maar als $\hat{e}^a$ en $\hat{o}^a$ uitgesproken en verschilden dus in klank van de *oorspronkelijk korte e* (= eene vroegere *e*, *a* of *i*, zie H. VII, § 2, 3 en 4) en *o* (= eene vroegere *o* of *u*, z. H. IX, § 2 en 3). Dit verschil heerscht nog in sommige dialecten, doch is in de hedendaagsche *beschaafde taal* vervallen, zoodat tegenwoordig beide soorten gelijk luiden, d. i. als eene gewone *volkomen ė* en *o*. Slechts in de schrijfwijze en in de benaming onderscheidt men de beide soorten van *e*'s en *o*'s. De aan een korten klinker beantwoordende *e* en *o* noemt men de *zacht volkomene* en schrijft ze met een enkel letterteeken; de uit een tweeklank voortgekomene heeten *scherp volkomene* en worden met een dubbel teeken voorgesteld.

4. De *onvolkomene* klinkers vertoonen zich uitsluitend in *gesloten*, d. i. *op een medeklinker eindigende*, lettergrepen en dragen hun naam naar de onvolkomen uitspraak des vocaals, welke veroorzaakt wordt, doordien de, in dezelfde lettergreep onmiddellijk volgende, consonant den voorafgaanden klank doet stuiten en belet, dat dezen vocaal de volle, voor eene normale en onbelemmerde uitspraak gevorderde, eisch gegeven worde. *Hierdoor hebben de klinkers van deze soort steeds een meer of min afgebroken klank.*

5. Daarenboven valt bij de *onvolkomen* klinkers, die eene bepaalde verandering van den gewonen stand der mondbuis vorderen, dus bij alle, uitgenomen *a* (z. H. II, § 4 en vlgg.), nog op te merken, *dat ze eene uitspraak hebben, die, behalve door de afgebrokenheid, ook in een ander opzicht van de gewone volkomene, afwijkt.* Voordat namelijk de mondbuis volkomen den voor eene zuivere uitspraak des klinkers gevor-

derden stand heeft aangenomen, gaat ze al reeds tot den voor den volgenden consonant vereischten stand over, zoodat de golvingen, in de mondbuis ontstaande, slechts onvolkomen op de normale en volkomene, voor de volle uitspraak des klinkers noodige, gelijken, alzoo ook slechts onvolkomen den normalen klank doen vernemen. Met andere woorden: vóórdat de, ten behoeve der *volkomen* uitspraak eens klinkers vereischte, verbreeding of vernauwing der lippen, optrekking of zakking van het strottenhoofd en verheffing of daling der tong, voldoende zijn tot stand gebracht, wordt reeds de *onvolkomen* klinker uitgebracht. Iedere tegenwoordige *onvolkomen* vocaal, buiten de *a*, d. i. *e*, *o*, *i* en *u* (*de eu is nooit volkomen in onze taal*) behoeft dus eene geringe verandering van den gewonen vorm der mondbuis dan de gelijke *volkomene;* hij vordert daarom ook een stand dezer buis, die meer naar dien, voor *a*, toe ligt.

6. Vandaar dat de *onvolkomen e* word uitgesproken:

òf met eene iets geringere intrekking en verbreeding der lippen, eene iets mindere optrekking van het strottenhoofd en eene iets geringere verheffing des tongsrugs dan er bij de gewone *volkomene* plaats heeft, alzoo bij een stand, die overeenkomt met den voor e^{a} gevorderden (z. H. II, § 6);

òf met eene *nog* mindere intrekking, verbreeding, optrekking en verheffing, alzoo bij een stand der mondbuis, die overeenkomt met den voor a^{e} gevorderden (z. H. II, § 5).

De *e* der eerste soort ($\doteq e^{a}$) hoort men vóór alle medeklinkers, behalve de *r*, b. v. in *pet*, *men*, *krent*, *hemd*, enz.; die der tweede soort ($= a^{e}$) uitsluitend vóór de *r*, b. v. in *hert*, *werk*, *werd*.

7. Vandaar dat de *onvolkomen o* wordt uitgesproken:

òf bij eene iets mindere verlenging en vernauwing der lippen, eene geringere nederdrukking van het strottenhoofd en eene iets mindere zakking der tongspits, dan dit bij de gewone *volkomene* het geval is; alzoo bij een stand der mondbuis, die overeenkomt met den voor de o^{a} gevorderden (2. H. II, § 10);

òf bij eene *mindere* verlenging, vernauwing, nederdrukking en zakking, alzoo bij een stand der mondbuis, die aan dien

der *a* grenst en overeenkomt met den voor *a°* gevorderden (z. H. II, § 9).

De *o* der eerste soort, die de *zachtkorte* wordt genoemd, hoort men b. v. in *dof*, *op*, *bos*, *bot*, enz.; die der tweede, de *scherpkorte*, wordt b. v. vernomen in *lof*, *top*, *vos*, *slot*, enz.

8. Vandaar dat de *onvolkomen i* bij eene wat geringere intrekking en verbreeding der lippen, eene iets mindere optrekking van het strottenhoofd en eene wat mindere verheffing van den tongrug wordt uitgesproken, dan bij de eertijds korte i het geval is (z. H. II, § 8), dus ongeveer bij een zelfden stand der mondbuis als voor de normale korte *e* gevorderd wordt. Vgl. ons *bitter*, *ridder*, *nimmer*, enz. met de hd. *bitter*, *ritter*, *nimmer*, enz.

9. Vandaar dat de *onvolkomen u* bij eene wat mindere verlenging en vernauwing der lippen, bij eene wat mindere optrekking van het strottenhoofd en eene iets geringere verheffing van den tongrug wordt uitgesproken, dan bij de eertijds korte *u* het geval is (vgl. H. II, § 14). Vgl. ons *hullen*, *rug*, *put*, enz. met de hd. *hüllen*, *rücken*, *pfütze*, enz.

Aanmerk. Gelijk men uit § 8 en 9 ziet, verschilt de uitspraak der Nederlandsche onvolkomen *u* van de Hoogduitsche, welke nog met de vroegere en oorspronkelijke overeenstemmen. Vgl. b. v. de ndl. *bitter*, *licht*, *hut*, *nuchteren*, enz. met de hd. *bitter*, *licht*, *hütte*, *nüchtern*, enz.

10. In oorsprong zijn de *onvolkomen* klinkers ontstaan:
gewoonlijk uit *eertijds korte* vocalen;
slechts zelden uit *eertijds lange* (hetzij *oorspronkelijke* of *uit tweeklanken ontstane*) en dan wel door verkorting, tengevolge van den invloed van een dubbelen of van twee of meer in dezelfde lettergreep volgende consonanten. Vgl. b. v. *wit(t)*, os. *hwît*, *linnen*, uit *lînen* (z. H. VIII, § 4, *b*), (ik) *kocht*, van *koopen*, got. *kaupôn*, *stotteren*, van *stooten*, got. *stautan* (z. H. IX, § 7), enz.

11. De *gerekte* klinkers komen, evenals de *onvolkomene*, steeds alleen in gesloten lettergrepen voor, doch worden *nagenoeg* op dezelfde wijze uitgesproken als de *volkomène*, d. i.

alsof er werkelijk geen sluitende en belemmerde consonant volgde. Zij heeten *gerekt*, dewijl de poging om aan de werking van de sluitletter weerstand te bieden eene grootere inspanning vordert, dan noodig ik bij het uitbrengen van een volkomen klinker, en hierdoor den helderen, d. i. niet onvolkomen, klank nog iets langer maakt, dan anders het geval is.

12. In oorsprong beantwoorden de gerekte klinkers:

òf aan *eertijds lange* vocalen, hetzij die *oorspronkelijk* (b. v. *daad*, *slaap*, *kiem*, *muur*, enz. os. *dâd*, *slâp*, ohd. *kîmo*, os. *mûra*, enz.), of *uit tweeklanken ontstaan* zijn (b. v. *deel*, *meest*, *dood*, *nood*, *vier*, *lief*, *vuur*, *hoef*, *goed*, enz. got. *dails*, os. *dêl*, got. *maist*, os. *mêst*, got *dauths*, os. *dôdh*, got. *nauths*, os. *nôd*, os. *fior*, os. *liof*, os. *fiur*, os. *hôf*, *gôd*, enz.).

òf aan *eertijds korte* vocalen.

13. Ofschoon namelijk de *eertijds korte* klinker, *in eene gesloten lettergreep*, gewoonlijk *onvolkomen* is geworden, vertoont hij zich echter in de *drie* volgende gevallen met den *gerekten* klank:

a. wanneer hij, vroeger *volkomen* (doordien de tegenwoordige sluitconsonant oorspronkelijk nog door een klinker gevolgd werd en dus de voorgaande syllabe *open* was), ook later de *heldere* uitspraak behield, niettegenstaande de oorzaak hiervan verdwenen was; b. v.: *slaag*, vroeger *slage*, *maagd*, vroeger *maget*, *weegs*, vroeger *weges*, *vreemd*, vroeger *vremed*, *zoon*, vroeger *zone*, os. *suno*, enz.;

b. wanneer hij door invloed van eene onmiddellijk volgende *r gerekt* is geworden; b. v.: *staart*, *zwaard*, *door*, *boord*, *woord*, enz. vroeger *start*, *swart*, *dor*, *bord*, *word*, enz.;

c. in onverbuigbare zelfstandige naamwoorden, die ontstaan zijn uit werkwoorden, waarin de oorspr. *korte* klinker in eene opene lettergreep voorkomt en dus *volkomen* of *helder* luidt; b. v.: (*in de*) *maak*, (*metter*)*woon*, *gespook*, enz. van *ma-ken*, *wo-nen*, *spo-ken*, enz.

14. Opmerk. Men wachte zich wel de *gerekte* uitspraak met de vroegere *lange* te verwarren. Gelijk boven (§ 11) reeds aan-

gemerkt is, verschillen de *gerekte* klinkers van de *volkomene* alleen daarin, dat de eerste, wegens de belemmering van den in dezelfde lettergreep volgenden consonant, met eenigszins grootere inspanning worden uitgebracht dan de andere, welke in dezelfde syllabe geen medeklinker achter zich krijgen. Bij de *lange* vocalen daarentegen, hetzij ze door een consonant gevolgd werden of niet, vorderde de uitspraak meerder tijd, dan voor de korte vereischt werd (z. H. III, § 1).

15. Vatten we dus het boven aangemerkte te zamen, dan blijkt het:

a. dat de *eertijds korte* vocalen in de tegenwoordige taal òf, in opene lettergrepen, aan *volkomen* klinkers beantwoorden (z. § 3) òf, in gesloten syllaben, aan *onvolkomene* (z. § 10), òf, in één der *drie* (§ 12 en 13) genoemde gevallen, aan *gerekte;*

b. dat de *normale*, d. i. *volkomen*, uitspraak der vocalen overeenstemt met die der *eertijds korte* klinkers (z. § 2);

c. dat de *eertijds lange* (hetzij *oorspronkelijke* of *uit tweeklanken gesprotene*) vocalen in de tegenwoordige taal òf, in opene lettergrepen, aan *volkomen* klinkers beantwoorden (z. § 3), òf, in gesloten syllaben, aan *gerekte* (z. § 12), òf *somtijds*, in geslotene, op twee of meer consonanten eindigende, lettergrepen, aan *onvolkomene* (z. § 10);

d. dat de *eertijds lange* vocalen dus geheel en al uit de tegenwoordige beschaafde of algemeene taal verdwenen zijn.

16. Daarenboven valt nog op te merken, dat *twee* onzer vocalen alleen als *volkomene* of *gerekte*, nooit als *onvolkomene* voorkomen nam. *eu* en *oe;* waaruit alzoo volgt, dat we in onze tegenwoordige taal de volgende klinkers kennen:

a. volkomen *a*, onvolkomene *a*, gerekte *aa;*

b. volkomene *e* of *ee* (nam. eene zachtvolkomen *e* en eene scherpvolkomen *ee*), onvolkomene *e*, gerekte *ee;*

c. volkomen *ie*, onvolkomen *i*, gerekte *ie;*

d. volkomen *o* of *oo* (nam. eene zachtvolkomen *o*, en eene scherpvolkomen *oo*), onvolkomen *o*, gerekte *oo;*

e. volkomen *u*, onvolkomen *u*, gerekte *uu;*

f. volkomen *eu*, gerekte *eu;*

g. volkomen *oe*, gerekte *oe.*

AANMERK. Omtrent de schrijfwijze zij hier nog aangemerkt:

a. dat de gerekte klinkers steeds met een *dubbel* letterteeken aangeduid worden;

b. dat de volkomen klinkers (behalve de *scherpvolkomene* alsook natuurlijk *ie*, *oe* en *eu*) steeds met een enkel letterteeken worden voorgesteld;

c. dat evenzoo de onvolkomen vocalen altijd een enkel letterteeken vorderen.

2de AFDEELING.

Over de tweeklanken.

17. Een tweeklank is eene nauwe vereeniging van *twee klanken* of *klinkers*. Bij deze bepaling intusschen valt op te merken:

a. dat, gelijk men reeds uit het in H. IV aangetoonde heeft kunnen zien, deze *twee klinkers* altijd *onvolkomen* zijn;

b. dat de *i* hier steeds nog den ouden klank i (z. H. II, § 8) heeft;

c. dat de *u* hier, in tegenstelling tot alle andere tegenwoordige *u*'s in onze taal, den ouden, *geheel ongewijzigden* klank u (z. H. II, § 12) vertoont.

18. De tweeklanken nu in onze taal zijn:

a. *au*, bestaande uit eene onvolk. a^{o} + onv. u;
b. *ei*, » onv. *e* (dus e^{a}, z. H. V, § 6) + onv. i;
c. *ij*, » onv. *e* (dus e^{a}, z. H. V, § 6) + onv. i (vgl. H. IV, § 3);
d. *ou*, » onv. *o* (dus o^{a}, z. H. V, § 7) + onv. u;
e. *ui*, over welks samenstelling men H. III, § 5, nazie.
f. *ai* (alleen als tusschenwerpsel), bestaande uit eene onv. *a* + onv i.

De klemtoon valt bij alle op het eerste bestanddeel.

Over het ontstaan dezer verschillende tweeklanken zie men H. IV. Alleen is hier omtrent de diphthong *au* op te merken, dat ze ontstaan is òf uit eene *a*, waarachter eene volgende *w* eene u ontwikkelde, òf uit de letterverbinding *aw*, *âw*,

waarin *w* tot u overging. Door invloed van de volgende u ging dan de *a* tot de nabijliggende a^{o} over. Vgl. b. v. *klau*(*we*), uit *kla-wa*, en *dau*(*w*), uit *daw*, *gau*(*w*), uit *gâw* (zie H. XIII). Evenzoo zijn sommige *ou*'s uit *a* voortgekomen, waarachter door invloed eener volgende *w* eene u was ontstaan; door invloed der u ging dan de *a* tot a^{o}, en deze a^{o} later weder tot o^{a} over (zie H. XVI, § 3 en H. XXVI, § 16 en 17).

19. Naast deze gewone diphthongen intusschen kent onze taal nog *zes* andere, welke men *gerekte tweeklanken* noemt en wier eerste deel niet een *onvolkomen*, maar een *volkomen* klinker is. (Hun tweede deel *i* en *u* luidt ook als ı en u). Ze zijn:

a. *aai*, bestaande uit eene volk. *aa* + onv. ı;
b. *eeu*, » volk. *ee* + onv. u;
c. *ieu*, » volk. *ie* + onv. u;
d. *ooi*, » volk. *oo* + onv. ı;
e. *oei*, » volk. *oe* + onv. ı;
f. *aau*, » volk. *aa* + onv. u.

Op gelijke wijze als de meeste *au*'s, zijn bijna alle deze gerekte tweeklanken ontstaan uit een *volkomen* vocaal, waarachter eene *j* of *w* tot ı of u was overgegaan (zie H. XVII—XXI). Alleen de *ooi* is somwijlen ontstaan uit de samenvloeiing van de, uit *au* gesprotene, scherpvolkomen *oo* met eene oorspr. volgende ı (z. H. XXI, § 2).

Hoofdstuk VI.

Over de A en AA.

1. Verreweg de meeste der **a**'s en **aa**'s, welke in onze beschaafde Nederlandsche taal voorkomen, zijn *oorspronkelijk*, d. i. uit geen anderen vocaal ontstaan.

2. Aan eene eertijds *korte* **a** beantwoorden in de tegenwoordige taal:

a. *volkomene* **a**'s (vgl. Hoofdst. V, § 3 en 15),
b. *onvolkomen* **a**'s (vgl. Hoofdst. V, § 10 en 15),
c. *gerekte* **aa**'s (vgl. Hoofdst. V, § 13 en 15).

Volkomen **a** uit *korte* **a**:
dragen (os. *dragan*), *graven* (os. *grabhan*), *behagon* (os. *bihagon*), *halen* (os. *halon*), *hamer* (os. *hamar*), *haten* (os. *haton*), *karig* (os. *karag*), *laden* (ohd. *ladon*), *laken* (os. *lakan*), *maken* (os. *makon*), *manen* (os. *manon*), (*ver*)*talen* (os. *talon*), *vader* (os. *fadar*), *varen* (os. *faran*), *vragen* (os. *fragon*), *waken* (os. *wakon*), (*rond*)*waren* (os. *waron*), *water* (os. *watar*), *zamen* (os. *saman*), enz. enz.

Onvolkomen **a** uit *korte* **a**:
af (os. *af*), *akker* (os. *akkar*), *al* (os. *al*), *arm* (os. *arm*), *arbeid* (os. *arbēdhi*), *ban* (os. *ban*), *bank* (os. *bank*), *dag* (os. *dag*), *dal* (os. *dal*), *fakkel* (os. *fakla*), *galg* (os. *galgo*), *gang* (os. *gang*), *gast* (os. *gast*), *halen* (os. *halon*), *hand* (os. *hand*), *lam* (os. *lamb*), *macht* (os. *maht*), *man* (os. *man*), *nacht* (os. *naht*), *stad* (os. *stad*), *vallen* (os. *fallan*), *van* (os. *fan*), *vat* (os. *fat*), *wal* (os. *wal*), enz. enz.

Gerekte **aa** uit *korte* **a**:
aalmoes (os. *alamósna*), *aan* (os. *ana*, mnl. *ane*), *gaar* (os. *garu*), *haan* (os. *hano*, mnl. *hane*), *knaap* (ags. *cnapa*), *maagd* (os. *magadh*), *schaal* (os. *skala*), *schaar*, menigte (os. *skara*), *staak* (ags. *stacu*), *twaalf* (uit *twalef*, got. *twalif*), *waar*(*nemen*) (os. *wara*), *zaak* (os. *saka*), *zaam-* (os. *sama*), enz. enz.;
baar, naakt (os. *bar*), *gaard* (os. *gard*), *gewaar*, (os. *giwar*), *vaart* (os. *fard*), enz. enz.;
(*ont-*)*haal*, van (*ont-*)*halen*, *vermaan*, van *vermanen*, (*in de*) *maak*, van *maken*, enz. enz.

Aanmerk. Evenzoo in het Mnl. *aerbeid*, *aerch*, *aerm*, *waerm*, enz., voor de tegenwoordige *arbeid* (os. *arbêdhi*), *arg*, in *arg*eloos (ohd. *arg*), *arm* (os. *arm*), *warm* (os. *warm*), enz.

3. Aan een eertijds *lange* **â** beantwoorden in de tegenwoordige taal:
   a. *volkomen* **a**'s (zie Hoofdst. V, § 3 en 15),
   b. *gerekte* **aa**'s (zie Hoofdst. V, § 12 en 15).

Volkomen **a** uit *lange* **â**:
adem (os. *ådhom*), *zich gebaren* (os. *gibârian*), *blazen*

(ohd. *blâsan*), *braden* (ohd. *brâtan*), *laten* (os. *lâtan*), *genade* (os. *nâdha*), *raden* (os. *râdan*), *slapen* (os. *slâpan*), *wanen* (os. *wânian*), *wapen* (os. *wâpan*), *zaaien* (os. *sâian*), *zalig* (os. *sâlig*), *zwager* (ohd. *swâgar*), enz. enz.

Gerekte **aa** uit *lange* **â**:

baar, subst. (os. *bâra*), *daad* (os. *dâd*), *daar* (os. *thâr*), *gaan* (os. *gân*), *haar*, subst. (os. *hâr*), *jaar* (os. *jâr*), *kwaal* (os. *quâl*), *maal* (os. *mâl*), *naald* (os. *nâdla*), *raad* (os. *râd*), *staan* (os. *stân*), (*ge*)*vaar* (os. *fâr*), (*ge*)*waad* (os. *wâdi*), *waar*, adj. (os. *wâr*), *waar*, adverb. (os. *hwâr*), enz.

Aanmerk. Hier zij terloops opgemerkt, dat de verhouding der onvolk. *a* in (*ik*) *nam*, *zat*, *lag*, enz. tot de volk. in (*wij*) *namen*, *zaten*, *lagen*, enz. niet dezelfde is als die van de onvolk. *a* in *dag*, *vat*, enz. tot de volk. in *dagen*, *vaten*, enz. De beide laatstgenoemde, zoowel de onvolk. als de volk., zijn uit eene korte *a* ontstaan, terwijl de *a* in (*ik*) *nam*, enz. aan eene vroegere korte, in (*wij*) *namen*, enz. aan eene oorspr. lange beantwoordt (verg. os. *nâmon*, *sâton*, *lâgon*).

4. Slechts zelden gebeurde het, dat eene *onvolkomen* **e**, vóór *r* (alzoo a^e-, zie H. IV, § 6), die zeer dicht bij de **a** ligt (vgl. Hoofdst. II, 17, *j*), in dezen klinker overging. De op deze wijs ontstane onvolkomen **a** werd daarenboven somtijds (volgens H. V, 13, *b*) nog *gerekt*.

Onvolkomen **a** uit *onvolkomen* **e**.

hart, uit *hert* (os. *herta*), *smart*, uit *smert* (ohd. *smerza*), *star*, uit *ster* (os. *sterro*), enz.

Aanmerk. Evenzoo in het Mnl. *geharmen*, rusten, uit *gehermen* (ohd. *hirmjan*), *bescharmen*, uit *beschermen* (ohd. *skirmon*), *wart*, waardig, uit *wert* (os. *werdh*), *swart*, zwaard, uit *swert* (os. *swert*), *start*, uit *stert* (ohd. *sterza* 1)).

Gerekte **aa** uit *onvolkomen* **e**, door bemiddeling eener *onvolk.* **a**:

waard, subst., naast mnl. *wart* 2), uit *wert*, *zwaard*, naast mnl. *swart* 2), uit *swert* (nhd. *schwert*), *staart*, naast mnl. *start*, uit *stert*, *aarde*, uit mnl. *erde* (ondfr. *irtha*, nhd. *erde*), *paard*, uit *perd* (ohd. *pherit*, nhd. *pferd*), *haard*, uit *herd* (nhd. *herd*), *gaarne*, uit mnl. *gerne* (os. *gern*, nhd.

1) De hd. *z* beantwoordt aan onze ndl. *t*.

2) In het Mnl. wordt steeds de zachte sluitconsonant verscherpt, alzoo *t* voor *d*, geschreven.

gern), *wederwaardigheid*, bij Kil. *wederwerdigheid, naarstig*, voor *naarnstig* (z. H. XXXVI, § 7), uit *nernstig*, enz. enz.

Aanmerk. 1. Of bij de vier laatste woorden een middelvorm *arde*, *pard*, *hard* en *garne* is aan te nemen, dan wel te gelijk met den overgang in *a* ook de rekking van dezen vocaal te stellen is, kan moeilijk uitgemaakt worden.

Aanmerk. 2. In de mnl. woorden *begaren* en *ombaren*, voor *begeren* (ohd. *geron*) en *ontberen* (ohd. *antberan*), ziet men denzelfden overgang bij de *volkomene e*, waaruit alzoo blijkt, dat ook de *volkomen e*, althans vóór *r*, eertijds de *ae*-, niet de *e*-uitspraak had. Evenzoo schijnt het oude *zwevel* (ohd. *swebal*) oorspronkelijk den *ae*-klank gehad te hebben. Hoe anders zou het den tegenwoordigen vorm *zwavel* hebben kunnen aannemen?

5. Aan gewestelijken invloed eindelijk is toe te schrijven het voorkomen van een eertijds lange, alzoo hedendaags volkomene of gerekte (zelden onvolkomene) *a*, *aa*, welke uit een tweeklank *ai* is ontstaan. Terwijl namelijk zoowel in het Frankisch als in het Saksisch gedeelte van ons land de Germ. diphthong *ai*, na in *ei* veranderd te zijn, gewoonlijk tot *ê* samengetrokken werd (z. H. VII, § 5), had in het Friesche deel meestal bijna het tegenovergestelde plaats. Daar ging *ai* niet tot *ei* over, maar smolt reeds, vóórdat deze wijziging kon doordringen, in *â* samen, doordien de nadruk, welke zich meer op de *a* vestigde, de *i* onduidelijk deed worden en eindelijk in *a* verloren gaan, ten gevolge waarvan deze laatste lang moest worden. (Vgl. b. v. oudfriesch *ân*, een, *hâm*, woonplaats, *âga*, bezitten, *âskia*, eischen, naast got. *ains*, *haims*, *aigàn*, **aiskôn*, ohd. *ein*, *heim*, *eigan*, *eiscon*, os. *ên*, *hêm*, *êgan*, *êskon*). Was deze *â* eenmaal in het Oudfriesch ontwikkeld, dan bleef ze ook in de nieuwere taal bestaan, en kon licht, in een of ander woord, in de algemeene beschaafde taal insluipen.

Volkomen, *gerekte* of *onvolkomen* **a**, **aa** uit *oorspr.* **ai**: (*nave*)*gaar*, soort van boor, (oudt. **gaiza*, os. *gêr*), naast *geer* (in *aalgeer*), *haast* (nieuwfr. *haest*, oudfr. *hâst*, got. *haifst*), *maal*, vlek, in *moedermaal* (got. *mail*), *ladder*, vroeger *lâder* (oudt. **hlaidara*, ohd. *hleitàra*) naast *leeder* (samengetrokken *leer*), *lâlijk*, bij Hooft, naast ons *leelijk* (uit *leedlijk*) (vgl. oudt. **laids*, ohd. *leid*, ndl. *leed*, gehaat), enz.

Aanmerk. In *voorraad* is de *aa* niet, gelijk Dr. te Winkel meende (*Taalg.* VII, 24), uit *ai*, maar uit *â* ontstaan. Vgl. ohd. *rât*, nhd. *vorrath*.

Hoofdstuk VII.

Over de E en EE.

1. De Nederlandsche **e**, **ee** is òf *oorspronkelijk* òf *uit andere vocalen of tweeklanken ontstaan.*

AANMERK. Over de verdeeling der *volkomene* **e**'s en **ee**'s, naar hun oorsprong en hunne vroegere (in dialecten nog heerschende) uitspraak, in *zachtvolkomene* en *scherpvolkomene* zie H. V, 3, *aanmerk.*

2. Aan eene *eertijds korte* **e** beantwoorden in de tegenwoordige taal:

a. *volkomene* (*zachtvolkomene*) **e**'s (vgl. H. V, § 3 en 15),

b. *onvolkomen* **e**'s (vgl. H. V, § 10 en 15),

c. *gerekte* **ee**'s (vgl. H. V, § 13 en 15).

Volkomen **e** uit *korte* **e**:

breken (os. *brekan*), *nemen* (os. *neman*), *stelen* (os. *stelan*), en zoo alle verba der 2de klankwijzigende klasse; *eten* (os. *etan*), *vergeten* (os. *fargetan*), *meten* (os. *metan*), *geven* (os. *gebhan*), *lezen* (os. *lesan*), (*ge*)*nezen* (os. *nesan*), en zoo alle verba der 3de klankwijzigende klasse; *bede* (os. *beda*), *even* (os. *ebhan*), *kwedelen*, kweelen (os. *quedhan*), *regen* (os. *regan*), enz.

Onvolkomen **e** uit *korte* **e**:

bergen (os. *bergan*), (*ver*)*gelden* (os. *geldan*), *helpen* (os. *helpan*), en zoo alle werkwoorden der 1ste klankwijzigende klasse; *helm* (os. *helm*), *ster* (os. *sterro*), *vel* (os. *fell*), *veld* (os. *feld*), *vlechten* (os. *flehtan*), *werpen* (os. *werpan*), enz. enz.

Gerekte **ee** uit *korte* **e**:

(*ik*) *breek*, voor *breke* (os. *breku*), (*ik*) *lees*, voor *leze* (os. *lesu*), *neef*, voor *neve* (ags. *nefa*), *veel* voor *vele* (ags. *fela*), enz. enz.

3. Uit eene *oorspronkelijk korte* **a** zijn door inwerking eener volgende **i** (of *j*), gesproten (zie H. II, § 17, *a*):

a. *volkomene* (*zachtvolkomene*) e's (z. H.V, § 3, *aanm.* en § 15),

b. *onvolkomene* e's (z. H. V, § 10 en 15),

c. *gerekte* **ee**'s (z. H. V, § 13 en 15).

Volkomen e uit *korte* a [1]):
beter (got. *batiza*), *edel* (oudt. **adili*), *ezel* (got. *asilus*), *venen* (got. *fania*), *ketel* (got. *katils*), *menig* (ohd. *manig*), *zweren* (ohd. *svarian*), enz.

Onvolkomen e uit *korte* a [1]):
bed (got. *badi*), *bes* (got. *basi*), *denken* (got. *thankjan*), *erf* (got. *arbi*), *engel* (ohd. *angil*), *ellende* (ohd. *alilenda*), *heffen* (got. *hafjan*), *hel* (got. *helja*), *lest*, voor *letst* (got. *latist*), *leggen* (got. *lagjan*), *letten* (got. *latjan*), *netten*, nat maken (got. *natjan*), *scheppen* (got. *skapjan*), *veste* (ohd. *fasti*), enz.

Gerekte ee uit *korte* a [1]) :
vreemd, voor *vremed* (ohd. *framidi*), *veen*, voor *vene* (got. *fani*), (*ik*) *zweer*, voor *zwere* (ohd. *swariu*), enz., *heer*, leger, voor *here* (ohd. *hari*), *meer*, subst., voor *mere* (got. *marei*) [2]), enz.

Aanmerk. In het Hoogduitsch en Engelsch is somtijds de oorspronkelijke *a* in dezelfde of in verwante woorden bewaard gebleven. Vandaar dat in die gevallen een Nhd. of Eng. woord den oorsprong onzer *e* kan aanwijzen. Vgl. b. v. *beek* (hd. *bach*), *menig* (hd. *mancher*), *peet* (hd. *pathe*), *vezel* (hd. *fase*), *ezel* (eng. *ass*), *kever* (eng. *chafer*), *mede*, meekrap (eng. *madder*), *teer* (eng. *tar*), enz.

Zelfs gebeurt het, dat een vorm van het woord in de Mnl. of hedendaagsche gewestelijke taal nog de oorspronkelijke *a* heeft bewaard, als b. v. *dagge*, naast *degen*, *dwapen*, naast *dwepen*, *adel*, adject., naast *edel*, *gratig*, naast *gretig*, *onderhavig*, naast *onderhevig*, *bi liever lade*, naast *van liever lede*, *ravelen*, naast *revelen*, *spanen*, naast *spenen*, *taling*, naast *teling;* of ook dat hedendaagsche verwante woorden de *a* vertoonen, b. v. *baten*, naast *beter*, *stad*, naast *steden*, *vage*(*vuur*), naast *vegen*, *kappen*, houwen, naast *keep*, enz.

---

1) Bij het vergelijken der oudere Germ. talen moet ik mij voornamelijk tot het Got. beperken, dewijl de gevallen, waarin eene *a* nog ongeschonden door *i* wordt gevolgd, in het Ohd. en Os. zeer zeldzaam worden.

2) De got. *ei* stelt eene *i* voor.

4. Uit eene *eertijds korte* ĭ zijn, volgens H. II, § 17, *f*, gesproken:

a. *volkomene* (*zachtvolkomene*) e's (z. H. V, § 3 en 15),

b. *onvolkomene* e's (z. H. V, § 10 en 15) (*zeldzaam*),

c. *gerekte* ee's (z. H. V, § 13 en 15).

Volkomen e uit *korte* ĭ:

bete (os. *biti*), *leven* (os. *libon*), *slede* (ohd. *slito*), *snede* (ohd. *snida*), *schrede* (ohd. *scrit*), *wij beten* (os. *bitun*), *gebeten* (os. *bitan*), *wij bleken* (os. *blikun*), *gebleken* (os. *blikan*), *wij dreven* (os. *dribhun*), *gedreven* (os. *dribhan*), *wij grepen* (os. *gripun*), *gegrepen* (os. *gripan*), en alle imperfecta indicat. pluralis, alle imperf. conjunct. en participia perfect. van de werkwoorden der 4de klankwijzigende klasse (zie IIde Stuk, *Over de klankwijzigende sterke werkwoorden*).

Onvolkomen e uit *korte* ĭ (zeer zeldzaam):

hette, naast *hitte*, (ohd. *hizzia*), *pek*, naast *pik*, (ags. *pic*), mnl. *gewes*, voor *gewis* (ondfr. *gewisso*), *quec*, levendig, voor *kwik*, (ondfr. *quic*), *let*, voor *lid* (got. *lithus*), enz.

Gerekte ee uit *korte* ĭ:

greep, voor *grepe* (oudt. **gripa*), *kneep*, voor *knepe* (oudt. **knipa*), *kreet*, voor *krete* (oudt. **krita*), *reet*, voor *rete* (oudt. **ritu*), *spleet*, voor *splete* (oudt. **splita*), *streep*, voor *strepe* (oudt. **stripa*), *streek*, omstreek, voor *streke* (oudt. **strika*), enz.

Aanmerk. 1. Van groot belang is het te weten, dat de *eertijds korte* ĭ, *in open lettergrepen*, steeds *zonder uitzondering* tot eene *volkomene e* is geworden. In gesloten syllaben daarentegen is deze overgang zeldzaam.

Aanmerk. 2. Ofschoon vele dezer woorden in het Hd. of Eng. een vorm met *i* vertoonen, kunnen we daaruit toch niet tot eene, uit vroegere ĭ gesprotene, *e* besluiten. De hd. of eng. *i* namelijk kan, evenals onze *i* (zie ben. H. VIII, § 3), zoowel een uit de *eert. korte e gesproten* als een *oorspronkelijke* klinker zijn. Over 't algemeen is de zekere onderscheiding tusschen de ndl. *e* (= *e*, zie boven § 2) en de ndl. *e* (uit ĭ) zeer moeilijk en eerst door grondige en uitgebreide vergelijking der verwante Indo-Germaansche talen mogelijk. Slechts dit kan den

oningewijde tot leiddraad strekken, dat in de verba der 1ste, 2de en 3de klankwijzigende klasse (als b. v. *bergen*, *helen*, *lezen*) en in de met deze verwante woorden, wier *e* niet uit *a* is ontstaan (als b. v. *berg*, met *bergen*, *helm*, met *helen*, *les*, met *lezen*), de *e* steeds op eene *eert. korte e* wijst; maar dat in de verba der 4de klankwijzigende klasse en de daarmede verwante woorden (b. v. *spleet*, met *splijten*, *reet*, *met rijten*, *snede*, met *snijden*) altijd de *e* uit eene *eertijds korte* ĭ is gesproten. Intusschen diene daarom het boven omtrent de natuur der *e*'s aangemerkte alleen om de geschiedenis van dien vocaal aan te toonen, niet om de ontwikkelingswijze van iedere voorkomende *e* te leeren opsporen. (Verg. H. IX, § 4, *aanm.* 2).

5. Uit een oorspronkelijken tweeklank **ai** zijn, volgens H. IV, § 4, en H. III, § 3, *a*, door bemiddeling van *ei* (d. i. $e^a + i$), $\hat{e}^a$ en ê gesproten:

a. *volkomene* (*scherpvolkomene*) **ee**'s (z. H. V, § 3, *aanm.* en § 15).

b. *gerekte* **ee**'s (z. H. V, § 12 en 15).

Volkomene (*scherpe*) en *gerekte* **ee**'s uit *oorspr.* **ai**: *breed* (got. *braids*, ohd. *breit*, os. *brêd*), *deel* (got. *dails*, ohd. *teil*, os. *dêl*), *eed* (got. *aiths*, ohd. *eid*, os. *êdh*), *een* (got. *ains*), *geest* (ohd. *geist*), *heet* (ohd. *heiz*), *heeten* (got. *haitan*), *leed* (ohd. *leid*), *leeren* (got. *laisjan*), *meer* (got. *mais*), *meest* (got. *maist*), *meenen* (ohd. *meinjan*) *teeken* (got. *taikns*), *vleesch* (ohd. *fleisc*), *week* (ohd. *weih*), enz. enz.

Aanmerk. In het Hd. is meermalen de oorspr. *ai* of de daaruit voortgekomen *ei* in dezelfde of verwante woorden bewaard gebleven. Vandaar dat zoo dikwijls eene nhd. vorm met een der beide genoemde tweeklanken, den oorsprong onzer *ee* kan aanwijzen. Vgl. b. v. *bleek* (hd. *bleek*), *eed* (hd. *eid*), *kleed* (hd. *kleid*), *weeze* (hd. *waise*), *geest* (hd. *geist*), *streek*, handeling (hd. *streich*), enz. enz. (zie verder Dr. te Winkel, *Spell.* § 134).

Zelfs kunnen verwante of dezelfde vormen in onze algemeene of gewestelijke taal, welke eene *ei* vertoonen, de ontwikkelingswijze der *ei* kenbaar maken. Vgl. b. v.: *bleik*, naast *bleek*, *verbreiden*, naast *verbreeden*, *klein*, naast *kleen*, *kweiken*,

naast *kweeken*, (zie verder Dr. TE WINKEL, *Spell.* § 129).

In het Angelsaksisch werd de oorspr. *ai* tot *â* (vgl. H. IV, § 2) en deze *â* weder in het, uit die taal gesprotene, Engelsch, met bemiddeling van *â°*, tot *ô*ª of *ô* (vgl. H. III, § 3, *f.*) Vandaar dat menige eng. *oa* of *o* aan onze, uit *ai* voortgekomene *ee* beantwoordt en dus tot herkenning van den oorsprong van dezen vocaal kan dienen. Vgl. b. v.: *leenen* (eng. *to loan*), *teen* (eng. *toe*), (*be*)*zeeren* (eng. *to sore*), enz. (zie verder Dr. TE W. *Spell.* § 134).

6. Enkele malen is eene **e** of **ee**, die uit de nabijliggende **ie** (oorspr. *iu*, *io*, zie H. VIII, § 5, *a*) gesproten was, door gewestelijken (Saksischen) invloed in het Nederlandsch gedrongen.

Zoo in: *heden* (os. *hiudu*), naast het oude regelmatige *huiden* (over *ui*, uit *iu*, z. H. XVII, § 2), *deemoed* (ohd. *diumuati*), *veertien* (os. *fiortian*), *veertig* (os. *fiortig*) en *deerne* (os. *thiorna*), naast het oude en regelmatige *dier*, meisje, uit *dierre*, voor *dierne* (z. H. XXX, § 2, *c*).

7. In vijf woorden is volgens H. II, § 17, eene *volkomene* **e** voortgekomen uit eene **eu**, welke zich te voren uit *o* ontwikkeld had (zie H. XII, § 2).

Volkomen **e** uit **eu** (uit *o*):

knekel, uit *kneukel* (oudt. **knokil*), *krepel*, uit *kreupel* (oudt. **kropil*), *evel*, uit *euvel* (oudt. **obhil*), *peluw*, uit *peuluw* (oudt. **polwi*), *stenen*, uit *steunen* (oudt. **stonian*).

Hoofdstuk VIII.

Over de I en IE.

1. De Nederlandsche **i** en **ie** *is* òf *oorspronkelijk* òf *uit andere vocalen of tweeklanken ontstaan.*

De **i**, welke òf aan eene vroegere ĭ òf aan eene vroegere *e* beantwoordt (z. ben. § 2 en 3), is steeds alleen *onvolkomen;* want *in opene lettergrepen* ging de vroegere ĭ steeds tot *e*

over (z. H. VII, § 4, *aanm.* 1), en werd de vroegere *e* nooit (gelijk in de gesloten syllaben) tot ɩ gewijzigd (zie ben. § 3).

Over den veranderden klank der onvolkomen *i* zie H. V, § 8.

2. Aan eene *eertijds korte* ɩ beantwoorden alleen *onvolkomene* **i**'s (zie boven § 1):

Onvolkomen **i** uit *eert. korte* ɩ:

bitter (os. *bittar*), *gebit* (ohd. *gebiz*), *bliksem* (os. *bliksmo*), *disch* (os. *disk*), *kitte* (ohd. *hizzia*), *kwik* (os. *quic*), *lid* (got. *lithus*), *pik* (ags. *pic*), *smid* (ohd. *smida*), *snit* (ohd. *snita*), *wil* (ohd. *willo*), enz.

3. Uit de *eertijds korte*, *in gesloten lettergrepen voorkomende*, **e**, welke (volgens H. V, § 6) als e^a werd uitgesproken, ontstond volgens H. II, § 17, *d*, somtijds eene onvolkomene **i** (vroegere ɩ, H. V, § 8), en dat wel vooral, wanneer oorspronkelijk in de volgende syllaben eene ɩ of *j* volgde, of wanneer de vroegere *e* onmiddellijk eene *mm*, *nn* of *m*, *n* + *vasten consonant* (z. H. XXVI, § 1) achter zich had.

Onvolkomen **i** uit *eertijds korte*, *onvolkomen* **e** (= e^a):

bidden (os. *biddian*), naast *bede*, *liggen* (os. *liggian*), naast *leger*, *mild* (os. *mildi*), *middel-* (os. *middil-*), *richten* (os. *rihtian*), naast *recht*, *stil* (os. *stilli*), *villen* (os. *fillian*), naast *vel*, enz.

binden, *blind*, *drinken*, *grim(m)*, *kind*, *beginnen*, *vinden*, *schimpen*, *krimpen*, enz., in welke alle de *i* uit eert. korte *e* is voortgekomen; voorts (*ik*) *ving*, *hing*, *ging*, uit de oorspronkelijke vormen *veng*, *heng*, *geng*, enz. (Vgl. echter *zwemmen* nog met de oude e^a).

Aanmerk. 1. Ook vóór andere consonanten had somtijds de overgang plaats; b. v. in de mnl. woorden *swillen* en *smilten*, naast onze regelmatige *zwellen*, *smelten*, enz.

Aanmerk. 2. Evenals bij de *e* (z. H. VII, § 4, *aanm.* 2), zoo is ook bij de *i* de onderscheiding tusschen de ndl. *i* (= ɩ) en de ndl. *i* (uit *e*) zeer moeilijk en eerst door grondige en uitgebreide vergelijking der verwante Indo-Germaansche talen mogelijk. Slechts dit is op te merken, dat in woorden, die met verba der 4de klankwijzigende klasse verwant zijn (b. v.

bitter, met *bijten*, *snit*, met *snijden*, *nikken*, met *nijgen*), de *i* steeds op eene *eertijds korte i* wijst, maar dat in de verba der 1ste klankwijzigende klasse en in woorden, die met verba der 1ste, 2de en 3de klankwijzigende klasse verwant zijn (b. v. *vinder*, met *vinden*, *stikken*, met *steken*, *gift*, met *geven*), de *i* altijd uit eene *eertijds korte e* is voortgekomen. Intusschen diene daarom het boven aangetoonde slechts ter verklaring van de geschiedenis der *i*'s, niet ter aanwijzing van den weg om de ontwikkelingswijze van iedere *i* na te gaan.

AANMERK. 3. Enkele malen is de *onvolkomen i* eveneens uit eene *e* (= e^a) ontstaan, doch uit eene zoodanige, die eerst uit *a* was voortgekomen en door eene *ng* onmiddellijk gevolgd werd. Zie H. II, § 17, *a*, waar ook aangetoond is, hoe de uit *a* gesproten *e*, die eerst als a^e luidde, later den klank e^a kon aannemen; iets wat des te eerder bij onze *e* moest gebeuren, dewijl de volgende consonant *n* in *ng* een nabij de i gelegen stand der tong vordert (z. H. XXV, § 20).

Zoo vindt men in de volkstaal *string* (van garen), voor *streng* (ohd. *strangi*); in het Mnl. *inghel*, voor *engel* (ohd. *angil*), *inghe*, voor *eng* (got. *angwus*, os. *engi*), enz.; *niet* echter, gelijk prof. BRILL meent (Spr. v. H. O. I, § 7, 5), *schinkel*, *ondervinden* en *bewind*, welke eene *i* vertoonen, die uit eene oorspronkelijke *e* (e^a), niet uit eene e^a (uit *a*) is voortgekomen [1]).

4. *a*. Aan eene *eertijds lange î* beantwoordt *somtijds* eene *volkomene* of *gerekte ie* (z. H. IV, § 15, *c*). Terwijl namelijk de vroegere î gewoonlijk tot onze *ij* is geworden (z. H. III, § 4), gebeurde het echter, dat door invloed dier dialecten, waar de î heeft stand gehouden, sommige woorden de oude uitspraak bewaarden, welke dan door *ie* voorgesteld wordt.

Alzoo *volkomen* of *gerekte* **ie** uit oorspr. **î**:

driest (os *thrîsti*), *gerieven*, van een oud *rijve*, overvloe-

---

1) Ook het adjectief *sint* hoort rechtens niet tot deze categorie van woorden, dewijl het, uit het Fransche *saint* overgenomen, eerst tot *seint*, later tot *sent*, *sint* werd. Vergl. over den vorm *seint* DE BO, *Westvl. Idiot.* in voce).

dig (ags. *rîf*), *griezelen* (ags. *grîsan*), *kiem* (ohd. *kîmo*), *kniezen* (ags. *gnîsan*), *wierook* (ohd. *wîrôc*), d. i. eig. *wijrook*, van *wijen*, ohd. *wîhan*, *wijden*.

Aanmerk. 1. In *bejicht* (eig. *begicht*, z. H. XXVI, § 18), van *begien*, eig. *begihen*, bekennen, werd de *e* gesyncopeerd en de *j* met de volgende *i* (uitgespr. eertijds als in het hd. *bitter*) tot *î* samengetrokken; vandaar ons *biecht*.

Aanmerk. 2. In *vliem* en *riem* beantwoordt de *ie* niet, gelijk prof. Brill (N. Spr. I, § 7, 7) meent, aan eene *î*. De oude vormen der woorden namelijk zijn ohd. *fliedme* en *riumo*.

4. *b*. Evenzoo beantwoordt somtijds aan eene *eertijds lange* **î** eene *onvolkomene* **i**, welke door verkorting, tengevolge van den invloed van een dubbelen of van twee, in dezelfde syllabe volgende, medeklinkers, is ontstaan (z. H. V, § 10).

Alzoo:

lichaam (os. *lîk-hamo*), *trits*, met verscherping der beginletter vóór de *r* (z. H. XXVIII, § 7), van *drie* (os *thrî*), *kibbelen*, met verdubbeling der *b*, uit *kîbelen*, van *kîben* (ndl. *kijven*, mhd. *kîben*), *linnen*, met verdubbeling der *n*, uit *lînen* (ohd. *lînîn*), *wit*, met verdubbeling der *t*, uit *wît* (os. *hwît*), enz.

Aanmerk. In *begrip*, *gebit*, *blikkeren*, *zwikken*, *zwichten*, *stichten*, *dichten* en (*be*)*tichten* beantwoordt de *i* aan eene *eertijds korte* **i**, niet, gelijk prof. Brill (*N. Spr.* I, § 7, 3) beweert, aan eene *î*. De vier laatstgenoemde werkwoorden daarenboven stammen niet uit de verba *zwijken*, *stijgen*, *dijgen*, toenemen, *stijgen*, maar uit vroeger of nog tegenwoordig gebruikelijke adjectieven of substantieven *zwicht*, *sticht* (hd. *stift*), *dicht*, *ticht*, beschuldiging.

5. *a*. Uit een vroegeren *tweeklank* **iu**, **io** ontsproten zoowel eene *volkomene* als eene *gerekte* **ie** (vgl. H. IV, § 4, en H. V, § 15, *c*).

Volkomen of *gerekte* **ie** uit het vroegere **iu**, **io**:

bieden (got *biudan*), *diep* (got. *diups*), *dief* (got. *thiubs*), *kiezen* (got. *kiusan*), *knie* (got. *kniu*), *lief* (os. *liof*), *liegen* (os. *liogan*), (*ge*)*nieten* (os. *niotan*), *stier* (os. *stiurs*), (*be*)-*stieren* (got *stiurjan*), *vriezen* (got. *friusan*), enz.

Aanmerk. Over de *uu* of *ui*, uit *iu*, en de wisseling der *ie* met *uu* of *ui* in dezelfde woorden, zie men H. X, § 7 en 8, en H. XVII, § 2, *a*.

5. *b*. Uit een vroegere diphtong **iu**, die tot **ie** werd, ontsproot door verkorting, tengevolge van den invloed van twee in de-

zelfde lettergreep volgende consonanten (zie H V, § 10) eene *onvolkomene* **i** (vroeger natuurlijk ì) in: *licht* (os. *licht*).

5. Wanneer van twee, oorspronkelijk of door uitstooting van consonanten samenkomende, lettergrepen, de eerste op eene ì eindigde, de tweede met een anderen vocaal aanving, en hierbij de klemtoon op de eerste syllabe viel, dan werd de tweede toonloos en deed dientengevolge zijn vocaal in eene onduidelijken klinker (en wel de onduidelijke *a*; vgl. H. XXIII, § 3 en 4) overgaan; deze smolt dan ten laatste met de voorafgaande ì tot één gerekten vocaal te samen.

Op deze wijze ontstonden: *vriend* (os. *frì-und*, d. i. een part. praes. van een ww. *frian*, beminnen), *vier* (os. *fi-or*, *fi-w-ar*, got. *fi-dw-or*), *tien* (os. *ti-an*, oorspr. *te-h-an*), *zien* (os. *si-an*, oorspr. *se-h-an*).

6. *a*. Uit eene *eertijds lange* **ê** (hetzij eene *oorspronkelijke*, hetzij eene *uit* **ai** *ontstane*) ontsproot reeds zeer vroeg eene *ie* (vgl. H. III, § 2, *c*):
in het imperfectum der 2de en 3de *redupliceerende* klasse, b. v. (*ik*) *liet* (os. *lêt*, *liet*), (*ik*) *ried* (os. *rêd*, *ried*), (*ik*) *sliep* (os. *slêp*, *sliep*), (*ik*) *blies* (os. **blês*), (*ik*) *hiet*, vroeger imperf. van *heeten* (os. *hêt*, *hiet*), (*ik*) *schied*, vroeger imperf. van *scheiden* (os. *skêd*), enz. enz.
in de verbinding *êw* (uit *aiw*, vgl. H. VII, § 5), welke dan, volgens H. XXVI, § 17, *c*, hare *w* verloor, b. v. *ziel*, oudt. **sî(w)la* (os. *sêo-la*, got. *saiw-ala*), *ie-man(d)* oudt. **î(w)-man* (ohd. *êo-man*), *ie-der*, oudt. **î(w)-(w)eder* (ohd. *êo-hwedar*), *ie-gelijk*, oudt. **î(w)-gelík* (ohd. *êo-galíh*), *iet(s)*, *niet(s)*, mnl. *ie(we)t*, *nie(we)t*, oudt. **î(w)-(w)iht*, **nî(w)-(w)iht* (ohd. *êo-wiht*, *nêo-wiht*), *ie-meer*, later *immer*, oudt. **î(w)-mêr* (ohd. *êo-mêr*), in welke *ie*, **î(w)* (ohd. *êo*) aan een Gotisch bijwoord *aiw*, ooit, beantwoordt, dat ter aanduiding van onbepaaldheid vóór pronomina of adverbia wordt gevoegd.

Aanmerk. 1. Over de *ie* in *hield*, *viel*, enz. oorspr. *held*, *vel*, zie IIde Stuk *Over de redupliceerende werkwoorden.*

Aanmerk. 2. In *twintig* (ofr. *twintich*, doch os. *twêntig*) is de ì na uit *ê* te zijn ontstaan door invloed der *twee* onmiddellijk volgende consonanten onvolkomen geworden (z. H. V, § 10). In *bitter* echter en *hitte* is, tegen prof. Brill's

meening (*N. Spr.* I, § 7. 3), de onvolk. uit eene *eert. korte* i gesproten (zie boven 2).

6. *b.* Evenzoo gaat dialectisch (d. i. in het Noordhollandsch of Westfriesch) de *gerekte*, uit *ai*, *ei* ontstane en dus later als ê luidende (z. H. IV, § 6), **ee** gewoonlijk tot *ie* over. B. v.: *bien*, (*hij*) *hiet*, *lieren*, *giest*, *ien*, *mier*, enz., voor *been* (ohd. *bein*), (*hij*) *heet* (ohd. *heitit*), *geest* (ohd. *geist*), *leeren* (got. *laisjan*), *een* (ohd. *ein*), *meer* (got. *mais*), enz. enz.

Vandaar in de algemeene taal *tientje*, takje. van *teen* (got. *tains*).

Hoofdstuk IX.

Over de O en OO.

1. De Nederlandsche **o**, **oo** is òf *oorspronkelijk* òf *uit andere vocalen of tweeklanken ontstaan*.

Aanmerk. Over de verdeeling der volkomene **o**'s en **oo**'s, naar hun oorsprong en hunne vroegere (in dialecten nog heerschende) uitspraak, in *zachtvolkomene* en *scherpvolkomene*, zie H. V, 3, *aanmerk*.

2. Aan eene *eertijds korte* **o** beantwoorden in de tegenwoordige taal:

a. *volkomene* (*zachtvolkomene*) **o**'s (z. H V, § 3 en 15),

b. *onvolkomene* **o**'s (z. H. V, § 10 en 15),

c. *gerekte* **oo**'s (z. H. V, § 13 en 15).

Volkomen **o** uit *korte* **o**:

boren (ohd. *boron*), *molen* (ohd. *molin*), (*te*) *voren* (os. *foran*), *wonen* (os. *wonon*), *gebroken* (os. *brocan*), *genomen* (os. *noman*), *gestolen* (os. *stolan*), *gesproken* (os. *sprocan*), en zoo alle participia perf. van de 2de klankwijzigende klasse (zie IIde Stuk, *Over de klankwijzigende sterke werkwoorden*), enz. enz.

Onvolkomen **o** uit *korte* **o**:

borgen (ohd. *borgon*), *hof* (os. *hof*), *ochtend* (ags. *ohte*), *som*(*mige*) (ags. *som*), *vol* (os. *fol*), *wolf* (ohd. *wolf*), *worm* (ags. *worm*), (*ver*)*bolgen* (os *bolgan*), (*ver*)*golden* (os. *goldan*), en zoo alle participia perfecta, de plur. van het imperf. indic.

(b. v. wij *vergolden*) en het geheele imperf. conjunct., van werkwoorden der 1ste klankwijzigende sterke klasse, enz. enz.

Gerekte **oo** uit *korte* **o**:

boor, voor *bore* (ohd. *bora*), *gewoon*, voor *gewone* (os. *giwono*), *door* (mnl. *dor*), *hoorn* (ohd. *horn*), *koorn* (os. *korn*), *moord* (os. *mordh*), *woord* (os. *word*), enz. enz.

3. Uit eene *eertijds korte* **u** zijn volgens **H. II**, § 17, *g*, gesproten:

a. *volkomene* (*zachtvolkomene*) **o**'s (z. H. V, § 3 en 15),

b. *onvolkomene* **o**'s (z. H. V, § 10 en 13) (*zeldzaam*),

c. *gerekte* **oo**'s (z. H. V, § 13 en 15).

Volkomen **o** uit *korte* **u**:

bodem (oudt. **budam*), *dogen*, deugen (os. *dugan*), *knopen* (ohd. *knophjan*), *loven* (oudt. **lufon*), *lozen* (oudt. **luson*), *logen* (ohd. *lugin*), *smoken* (oudt. **smucon*), *gekozen* (got. *kusans*), *verloren* (got. *fralusans*), (*wij*) *kozen* (got. *kusum*), (*wij*) *verloren* (got. *fralusum*), en zoo alle participia perfecti, de pluralis van het imperf. indicat., en het geheele imperf. conjunct. van de verba der 5de klankwijzigende klasse, enz. enz.

Onvolkomen **o** uit *korte* **u** (zeldzaam):

gebod (oudt. **gabud*), *hertog* (oudt. **hertuga*), *hond* (os. *hund*), *honger* (os. *hungar*), *gelofte* (ohd. *galubidi*), *slot* (oudt. **slut*), enz. enz.

Aanmerk. De *onvolkomene o*'s, hetzij aan eene vroegere *o* (z. boven § 2), hetzij aan eene vroegere **u** beantwoordende, zijn, gelijk reeds in H. V, § 7, aangetoond is, te onderscheiden in *zachtkorte*, die als o^a, en *scherpkorte*, die als a^o luiden. Deze uitspraak hangt, tegenwoordig althans, niet meer van den oorsprong af, maar heeft zich willekeurig in de beschaafde taal vastgezet. Zoo b.v. wordt in de boven, in § 2 en 3, opgenoemde woorden *borgen*, *ochtend*, *sommige*, *vol*, *wolf*, *worm*, *vergolden*, *honger*, *hond*, de onvolkomen vocaal als o^a, daarentegen in *hof*, *gebod*, *hertog*, *gelofte*, *slot*, als a^o uitgesproken. (Voor eene uitgebreide opsomming der *zachtkorte* en *scherpkorte o*'s zie men *Ned. Wb.* op **O**).

Gerekte **oo** uit *korte* **u**:

boog voor *boge* (oudt. **buga*), *goot*, voor *gote* (oudt. **guta*), *zoon*, voor *zone* (os. *sunu*), enz. enz.

Aanmerk. 1. Van groot belang is het te weten, dat de *eer-*

tijds korte u, in overeenstemming met de *eertijds korte* i (tot *e*) *in open lettergrepen*, bijna zonder uitzondering tot eene *volkomene o* is geworden. In gesloten syllaben daarentegen is deze overgang, evenals die der i tot *e* (vgl. H. VII, § 4, *aanm.* 1), zeldzaam.

AANMERK. 2. Ofschoon vele dezer woorden in het Hd. of Eng. een vorm met *u* vertoonen, kunnen we daaruit toch niet tot eene, uit vroegere u gesprotene, *o* besluiten. De hd. of eng. *u* namelijk kan, evenals onze *u* (vgl. beneden H. X, § 3), zoowel een *uit* o *gesproten* als een *oorspronkelijke* klinker zijn. Over 't algemeen is de zekere onderscheiding tusschen de ndl. *o* (oorspr. *o*) en de ndl. *o* (uit u) zeer moeilijk en eerst door grondige en uitgebreide vergelijking der verwante Indo-Germaansche talen, en dan nog niet altijd, mogelijk. Slechts dit kan tot vingerwijzing strekken, dat in de verba der 1ste en 2de klankwijzigende klasse (b. v. *gedronken*, *genomen*) en in de hiermede verwante woorden (als b. v. *dronk*, met *drinken*, *borg*, met *bergen*; *stok*, met *steken*, *brok*, met *breken*) de *o* aan eene *eert. korte o* beantwoordt, maar dat ze in verba der 5de klankwijzigende klasse (b. v. *geboden*, *gesloten*) en in woorden, daarmede verwant (b. v. *gebod*, mét *gebieden*, *zog*, met *zuigen*, *slot*, met *sluiten*), uit eene *eert. korte* u voortgekomen is. Intusschen diene daarom het boven betoogde eenvoudig om de geschiedenis der *o*'s aan te toonen. (Verg. H. VII, § 4, *aanm.* 2).

4. Wanneer men de letterverbindingen **wa**, **we** (**we**ª of **we**) of **wi** uitspreekt, worden de lippen eerst tamelijk vooruit- en bijeengebracht om zich daarna plotseling te openen (zie H. XXV, § 10, *a*), en òf weder in den normalen toestand terug te keeren (bij *wa*, zie H. II, § 4) òf zich meer of min in te trekken (bij *we* en *wi*, zie H. II, § 6, 7 en 8). Bij die opening en terugkeering of intrekking der lippen komen deze spraakorganen vanzelf achtereenvolgens in de standen, welke voor de u (zie H. II, § 12), de *o* (z. H. II, § 11) en de *o*ª (z. H. II, § 10) noodig zijn. En doordien het nu gemakkelijker valt na een consonant een nabijliggenden vocaal dan een meer verwijderd liggenden uit te

spreken, gebeurde het somwijlen, dat, in plaats van de oorspronkelijke *a*, e^a, *e* of *i*, na de *w* eene **u**, *o* (in opene lettergrepen, vgl. H V, § 2) of o^a (in gesloten syllaben, vgl. H. V, § 7) werd uitgesproken. Hoe deze nieuwe *wu*, *wo* of *wo*ᵃ later de *w* verloren, zal beneden (H. XXVI, § 17, a) aangetoond worden. Alzoo:

komen, os. ***kuman*** (zie bov. § 3), dat, door bemiddeling van een ouder **kwuman*, uit ***kweman*** (vgl ohd. ***queman***) gesproten is;

dolen, door bemiddeling van een vorm als het ags. ***dweljan***, uit een oorspr. **dwaljan*;

dol, door bemiddeling van een vorm als het ags. ***dwol***, uit ***dwal*** (vgl. got. ***dwals***).

5. *a*. Uit de *onvolkomen* **a** kwam somtijds de nabijliggende *onvolkomen*, *scherpkorte*, **o**, d. i. a^o, voort (z. H. V, § 7, en H. II, § 17, *k*). B. v. *overtollig* (mnl. *overtallich*), *stollen* (oudt. *stallen*), *tolk* (eig. *talk*, van *taal*), *achterdocht*, uit *achterdacht*, *schoften* (ww.), uit *schaften*, *oksel*, vroeger *aksel* (hd. *achsel*), *koffie*, van het fr. *café*, enz.

Evenzoo in de volkstaal: *of*, *rot*, (hij) *brocht*, *docht*, *gebrocht*, *gedocht*, enz., voor *af*, *rat*, (hij) *bracht*, *dacht*, *gebracht*, *gedacht*, enz.

Aanmerk. Vgl. ook mnl. *sochte*, *ambocht*, enz., voor *zacht*(e), *ambacht*, enz.

5. *b*. In enkele woorden ontwikkelde zich zelfs de *zachtkorte* **o**, dus o^a (vgl. H. V, § 7), uit de *onvolkomen* **a**, natuurlijk door bemiddeling eener vroegere a^o; nam. in *bond*, *vond*, *sprong*, *zwom*, *smolt*, *schold*, *vlocht*, voor de oudere mnl. vormen *bant*, *vant*, *spranc*, *swam*, *smalt*, *schalt*, *vlacht*, en zoo alle imperfecta van den indicatief der 1ste klankwijzigende klasse, *in den singularis*.

6. Uit de *onvolkomen* **e**, vóór *r* (dus = a^e, vgl. H. V, § 6), kwam somtijds, door bemiddeling van een tusschenvorm met *onvolkomen* **a**, de *onvolkomen*, *scherpkorte*, **o**, dus a^o, voort (z. H. II, § 17, *l*); b. v.: *bord*, voor mnl. *berd* (nog over in *te berde brengen*), *tegenwoordig*, door rekking (z. H. V,

§ 13, *b*) uit *tegenwordig*, voor *tegenwerdig* (ohd. *gegenwert*), *dorschen*, voor mnl. *derschen* (hd. *dreschen*), *vormen*, het vormsel toedienen, voor mnl. *vermen* (ohd. *firmon*), welke alle te verklaren zijn uit een tusschenvorm met de *onvolk.* *a*, dien we van enkele nog hier en daar zien verschijnen (vgl. westvl. *bard*, ohd. *gegenwart*).

Aanmerk. 1. In *worden*, voor mnl. *werden*, is de *scherpkorte o* (a^o) in de *zachtkorte*, dus o^a overgegaan.

Aanmerk. 2. *Gorden*, welks *o* prof. Brill ook uit eene *onvolk.* e (a^e) wil afleiden, spruit uit een vroeger **gordan* en hoort dus tot de boven in § 2 opgenoemde gevallen.

Aanmerk. 3. Eene dergelijke klankwijziging der *onvolk.* *e* in a^o, vóór *l*, schijnt niet te bestaan; het eenige bewijs althans, dat men er voor wil opgeven, *dolfijn*, uit het lat. *delphinus*, vervalt, zoo men het woord met het Oudfransche *daulphin* vergelijkt, dat, in onze taal overgenomen, moeilijk anders dan met den a^o-klank kon luiden.

7. Uit een oorspronkelijken tweeklank *au* zijn, volgens H. IV, § 5, en H. III, § 3, *b*, door bemiddeling van *ou* (d. i. o^a + i), $ô^a$ en *ô*, gesproten:

a. *volkomene* (*scherpvolkomene*) **oo**'s (z. H. V, § 3, 3 *aanm.* en 15),

b. *gerekte* **oo**'s (z. H. V, § 13 en 15),

c. *onvolkomen* **o**'s (z. H. V, § 10 en 15).

Volkomen (*scherpe*) en *gerekte* **oo**'s uit *oorspr.* **au**: *doopen*, (got. *daupjan*, ohd. *toufan*, os. *dôpian*), *hoofd*, mnl. *hoved* (got. *haubiths*, ohd. *houbit*, os. *hôbhid*), *hoog* (got. *hauhs*, ohd. os. *hôh*), *hooren* (got. *hausjan*, ohd. os. *hôrian*), *loon* (got. *launs*, ohd. os. *lôn*), *loopen* (got. *hlaupan*, ohd. *hloufan*, os. *hlôpan*), (*ge*)*looven* (got. *galaubjan*, ohd. *galoupjan*, os. *gilôbhian*), *oog* (got. *augô*, ohd. *ouga*, os. *ôga*), *oor* (got. *ausô*, ohd. os. *ôra*), *rood* (got. *rauds*, ohd. os. *rôt*), *rooven* (got. *raubôn*, ohd. *roubon*, os. *rôbhon*), enz. enz.

Onvolkomen **o** uit *oorspr.* **au**, door invloed van twee in dezelfde lettergreep onmiddellijk volgende consonanten of van de verdubbeling des sluitconsonants:

(ik) *kocht*, van *koopen* (got. *kaupôn*), *bruiloft*, voor *bruid-*

loft, van *loopen* (got. *hlaupan*), *stotteren*, van *stooten* (got. *stautan*), enz.

AANMERK. In het Hd. is meermalen de oorspr. *au* of de daaruit gewijzigde *äu* of *eu* in dezelfde of in verwante woorden bewaard gebleven. Vandaar dat zoo dikwijls een nhd. vorm, met een der drie genoemde diphthongen, den oorsprong onzer *oo* kan aanwijzen. Vgl. b. v.: *boom* (hd. *baum*), *doof* (hd. *taub*), *gelooven* (hd. *glauben*), *goochelen* (hd. *gaukeln*), *koopen* (hd. *kaufen*), *loochenen* (hd. *leugnen*), *zoogen* (hd. *säugen*), enz. (z. TE WINKEL, *Ned. Spell.* § 152).

In het Angelsaksisch werd de oorspr. *ai*, na tot *â* te zijn samengetrokken (vgl. H. IV, § 4 en VII, § 5, *aanm.*), met een voorgevoegde *e* vermeerderd en ging alzoo over tot *ea*. Deze diphthong, in het Engelsch overgegaan en aldaar vóór tandletters als *â*ᵉ, vóór andere consonanten als *ie* uitgesproken, kan dus het karakter en den oorsprong onzer *oo* (uit *au*) aanwijzen. Vgl. b. v.: *brood* (eng. *bread*), *groot* (eng. *great*), *dood* (eng. *dead*), *oor* (eng. *ear*), *stroom* (eng. *stream*), enz. (z. T. W. *Ned. Spell.* § 152).

8. In het Friesch werd de tweeklank *au* samengetrokken tot *â* (vgl. H. IV, § 4). Ging zulk een Friesch woord, met dezen vocaal, over in de Saksische dialecten, waar de oorspr. *â* bijna regelmatig als *â*ᵒ of *ô*ᵃ wordt uitgesproken, dan nam het daar een der beide genoemde klanken aan. En drong dan door invloed van die Saksische dialecten dit woord ook in de algemeene beschaafde taal, dan kreeg het, zooals gewoonlijk, de *o*-uitspraak.

Zoo zien we een ofr. *tâne* (ohd. *zêha*, oudt. **taiha*) in het Saksisch overgaan, daar tot *tâ*ᵒ*n* of *tô*ᵃ*n* worden, om eindelijk, in de beschaafde taal opgenomen, als *toon* te gaan luiden. (Verg hiernaast den regelmatigen vorm, met scherpvolkomen *ee*, *teen*, uit **taiha*, zie H. VII, § 5)

Evenzoo is ons *moot* uit het Saksische *mô*ᵃ*t*, *mâ*ᵒ*t* overgenomen, welk laatste waarschijnlijk aan als een ofr. **mât* (uit **mait*) zijn bestaan te danken heeft (z. *Taalb* V, bl. 203).

AANMERK. 1. Of *boot* op gelijke wijze uit **baits* is ontstaan,

kan bij het ontbreken van tusschenvormen als saks. *bôªt*, *bâ°t* en ofr. *bât* moeilijk uitgemaakt worden. Niet onwaarschijnlijk is het, dat het woord, evenals meerdere scheepsbenamingen, ook uit Zweden is aangebracht, waar het *bât* luidt.

Aanmerk 2. De woorden *stroopen*, *strooken* en *sloopen* daarentegen, die men met de hd. *streifen*, *streichen* en *schleifen* heeft willen in verband brengen, alsmede (*flik*)*flooien*, dat wel eens naast *vleien* gesteld is, zijn noch met de hier vergelekene verwant, noch hebben ze hun *oo* uit *ai* ontwikkeld. Zonder twijfel toch zijn ze alle vier uit een vorm, met *au*, gesproten en beantwoorden aan vroegere werkwoorden **straupjan*, *straukjan*, **slaupjan* en **flaujan*. (Verg. hierover *Taalb.* IV, 302 en 303).

9. Door invloed van Saksische dialecten, waar de *eertijds lange* **ô** (niet de uit *au* gesprotene) nog als *ô* en niet, gelijk in de algemeeme taal, als *oe* luidt (z. H. XI, § 2), hebben we enkele **o**'s **oo**'s opgenomen, die

òf als *volkomene* of *gerekte* (z. H. V, § 3 en 13)

òf als *onvolkomene* (z. H. V, § 10)

aan eene oorspronkelijke *ô* beantwoorden.

Volkomen of *gerekte* **o**, **oo**, uit **ô**, zien we in: *romer*, naast *roemer*, (oudt. **rômar*), *spook* (oudt. **spôk*), benevens enkele eigen- of plaatsnamen, als *Wodan*, *Groningen*, *Donau*, wier *o* aan eene oorspr. *ô* beantwoordt (zie *Taalb.* V, bl. 207 vlgg.).

Onvolkomen **o**, uit **ô**, door invloed van een dubbelen of van twee of meer in dezelfde lettergreep onmiddellijk volgende, consonanten, treft men aan in:
het achtervoegsel-*dom*(*m*) (os. *dôm*), (*ver*)*dommen*, (os. *dômjan*), naast *verdoemen*, (ik) *zocht*, *gezocht* (os. *sôhta* en **sôht*), naast *zoeken* (os. *sôkian*), (ik) *stond* (oudt. **stônd*), naast het mnl. *stoet* (met weggevallen *n*), van *standen*, staan, *blom*(*m*), naast *bloem* (os. *blôma*), *Grol*(*le*), voor *Grônlô*, naast *Groen-loo*, enz. enz.

In deze woorden heeft de onvolkomen *o* natuurlijk den klank, die het naast bij de *ô* ligt, d. i. den *zachtkorten* oª-klank.

Slechts in *zocht*, *gezocht* en *Grol* is deze *o*ª tot de *scherpkorte a*⁰ overgegaan.

Aanmerk. 1. Evenzoo mnl. (ik) *rochte*, *gerocht* (oudt. **rôhta*, **rôht*), naast *roeken* (os. *rôkian*), zich om iets bekommeren.

Aanmerk. 2. Over de wijziging der *k*, vóór *t*, in *ch* in *zocht*, *gezocht*, *rochte* en *gerocht*, z. H. XXX, § 2. Over de assimilatie der *n* met *l*, in *Grôn-lo*, z. H. XXXI, § 2.

Hoofdstuk X.

Over de U en UU.

1. De Nederlandsche **u** en **uu** is òf *oorspronkelijk* òf *uit andere vocalen of tweeklanken ontstaan.*

De **u**, welke òf aan eene vroegere u òf aan eene vroegere *o* beantwoordt (z. ben. § 2 en 3), is, op een paar uitzonderingen na, steeds alleen *onvolkomen*; want *in open lettergrepen* ging de vroegere u bijna altijd tot *o* over (z. H. IX, § 3, *aanm.* 1), en werd de vroegere *o* nooit (gelijk in gesloten syllaben) tot u gewijzigd (zie ben. § 3).

De eenige uitzonderingen op den regel, dat de *eertijds korte* u, *in open lettergrepen*, tot *o* overging, zien we in de enkele, tegenwoordig nog gebuikelijke, woorden op *-uwe*, *-uwen*, waar de met u verwante *w* (z. H. XXVI, § 16) den klinker voor verandering schijnt bewaard te hebben.

Over den veranderden klank der *onvolkomen* **u** en der *volkomene* en *gerekte* **u**, **uu**, zie H. V, § 9, en H. IV, § 5, *b*.

2. Aan eene *eertijds korte* u beantwoorden nagenoeg alleen *onvolkomene* **u**'s, zeer zeldzaam *volkomene* (zie § 1).

Onvolkomen **u** uit *eertijds korte* u;

druppel (oudfr. *drupil*), *grut* (ags. *grut*), *juk* (got. *juks*), *kust*, in *te kust en te keur* (os. *cust*), *klucht*, voor *kluft* (z. H. XXVI, § 8) (oudt. **kluft*). *luttel* (os. *luttil*) *geschut* (ohd. *scuz*), *schudden* (os. *scuddian*), *tucht* (oudt. **tuht*), *vlucht* (ohd. *fluht*), *zucht*, ziekte, b. v. in *geelzucht*, *water-*

zucht, enz. (os. *suht*), *zuchten*, voor *suften* (z. H. XXVI, § 8) (oudt. **suftian*, vgl. hd. *seufzen*), enz.

Volkomen u uit *eertijds korte* u:

wedu-we (got. *widuwo*), *zwalu-wen* (ohd. *swaluwa*), *schadu-w(e)* (ags. *sceaduw*).

Aanmerk. 1. Gewoonlijk viel de uitgang *uw(e)* in lateren tijd geheel weg, zie H. XXXVIII, § 2.

Aanmerk. 2. Gelijk we uit deze § en uit H. IX, § 3, zien, is de *eertijds korte* u (die *in opene lettergrepen* nagenoeg altijd tot *o* werd, zie boven § 1) *in gesloten syllaben* daarentegen òf onveranderd gebleven òf tot *o*, d. i. o^a of a^o, gewijzigd. Aan bepaalde wetten was deze al- of niet-overgang niet gebonden. Vandaar dat we in verschillende perioden en streken, ja zelfs in dezelfde tijden gelijke vormen met *onvolkomene u* en *o* (beide = *eert. k.* u) nevens elkaar zien. Zoo b. v.: *druppel*, naast *droppel*, *juk*, naast het oude *jok*, *grut*, naast *gort* (over de omzetting der *r* zie H. XXXIX, § 1), *zuchten*, naast mnl. *sochten*, *vrucht*, naast mnl. *vrocht*, *tocht*, naast het uit een zelfden wortel gesprotene *tucht*, enz., welke alle eene *eert. k.* u tot klinker hebben.

3. Uit eene *eertijds korte* o ontstond somtijds eene u; doch *slechts in gesloten lettergrepen* (zie boven § 1).

Onvolkomen u uit *eertijds korte* o:

bundel, *uitbundig* (vgl. *bond*), *dul(den)* (os. *tholjan*), *dunken* (vgl. imperf. *docht*), *durven* (mnl. *dorven*), *gulden* (vgl. het vroegere *gold*, tegenw. *goud*), *gunnen* (mnl. *jonnen*, met *j* voor *g*, zie H. XXVI, § 18), *hulde* (vgl. het vroegere *hold*, hd. *hold*, genegen), *kunne* (mnl. *conne*), *kunnen* (mnl. *connen*), *kunst* (mnl. *const*), vullen (vgl. *vol*), *uchtend* (vgl. *ochtend*), enz. enz.

Aanmerk. 1. In *-*vuldig* (*drievuldig*, *veelvuldig* enz.), is op gelijke wijze de *onvolk. u* uit eene *onvolk. o*, in *-voldig*, ontstaan, welke zelve weder, volgens H. IX, § 5, uit eene *onvolk.* a, in *-valdig* (hd. *-fältig*), gesproten was. Alleen is hier op te merken, dat de *onvolk. o*, uit *onvolk. a*, die na-

tuurlijk eerst als *a*° luidde, later tot *o*ª is geworden, om voorts uit dezen klank tot ŭ (later *u*) over te gaan.

Aanmerk. 2. Gelijk we uit deze § en uit H. IX, § 2, zien, is de *eertijds korte o* (die *in opene lettergrepen* nooit tot ŭ overging, zie boven § 1), *in gesloten syllaben* daarentegen òf tot ŭ (later *u*) gewijzigd òf onveranderd gebleven. Vandaar dat we in verschillende perioden en streken, ja zelfs in dezelfde tijden gelijke vormen met *onvolkomene o* en *u* (beide = *eert. k. o*) nevens elkaar zien. Zoo b. v. *bondel*, naast *bundel*, *ochtend*, naast *uchtend*, *worgen*, naast *wurgen*, *worm*, naast *wurm*, mnl. *borch*, naast nndl. *burg*, *wolf*, naast mnl. *wulf*, mnl. *jonnen*, naast mnl. *gunnen*, mnl. *connen*, naast nndl. *kunnen*, enz, alle met *eertijds korte* **o**. (Zie ook de boven aangehaalde voorbeelden).

Aanmerk. 3. Evenals bij de *o* (z. H. IX, § 3, *aanm.* 2), zoo is ook bij de *u* de onderscheiding tusschen de ndl. *u* (= ŭ) en de ndl. *u* (uit *o*) zeer moeilijk en eerst door grondige en uitgebreide vergelijking der verwante Indo-Germaansche talen, en dan nog wel niet altijd, mogelijk. Slechts dit kan den niet ingewijde tot leiddraad strekken, dat in woorden, die met verba der 5de klankwijzigende klasse verwant zijn (als b. v. *druppel*, met *druipen*, *kust*, met *kiezen*, *vlucht*, met *vliegen*, enz.) de *u* steeds op eene *eert. k. u* wijst, maar dat in woorden, welke met verba der 1ste en 2de klankwijzigende klasse verwant zijn (b. v. *burg*, met *bergen*, *hulp*, met *helpen*, *hullen*, met *helen*), de *u* altijd uit eene *eert. k. o* is voortgekomen.

Intusschen diene daarom het hierboven omtrent de natuur der *u*'s gezegde alleen om de geschiedenis van dien vocaal aan te toonen, niet om den leek den weg te wijzen ter ontdekking van de ontwikkelingswijze van iedere voorkomende *u*.

4. Op de in H. IX, § 4, vermelde wijze ontstond, door invloed der *w*, uit eene **a**, **e** of **i**, alzoo uit de verbinding **wa**, **we** of **wi**, eene *onvolkomene* **u**. Alzoo:

zulk, door bemiddeling van een vorm **swulîc*, uit os. *sulîc*, got. *swaleiks* [1];

1) De got. *ei* stelt de *î* voor.

zuster, door bemiddeling van een vorm **swustar*, uit os. *swestar*;

tusschen, door bemiddeling van een vorm als het nederd. *twuskan*, uit oudt. **twiskan*.

5. In sommige woorden is de *onvolkomen* **u** uit eene *oe* (= *ô*, zie H. XI, § 2) door verkorting, ten gevolge van twee in dezelfde lettergreep onmiddellijk volgende consonanten, ontstaan. De korte u-klank, die hierdoor geboren werd, ging dan later, *evenals alle andere vroegere* u's, eerst tot *u* en daarna (zie H. V, § 9) tot onzen tegenwoordigen klank over. Zoo ontstonden de onvolkomen *u*, in *gerucht* en *berucht*, uit de *oe* van *roepen* (os. *hrôpan*) [1]; in *gehucht*, uit de *oe* van *hoeve* (os. *hôva*), dus = *ge-huf-t* [1]); in *zucht*, uit de *oe* van *zoeken* (os. *sôkian*).

Naast deze vormen vinden we in het Mnl. *gerocht*, *berocht*, en het imperfectum van *zoeken*, *zocht*. In deze vertoont zich eene onvolk. *o*, uit *ô*, die door Saksischen invloed ontstaan is (zie H. IX, § 9).

6. Over de *schijnbaar onvolkomen* **u** in woorden, als *bun*, uit *ben*, *blusschen*, uit *blesschen*, *gunder*, uit *ginder*, enz. zie beneden H. XXIII, § 9.

7. Uit eene *eertijds lange* **û** of uit een tot *û* samengesmolten tweeklank **iu** (z. H. IV, § 3) is, vóór de consonanten *r* en *w*, eene tegenwoordige *volkomene* of *gerekte* **u**, **uu** gesproten (z. H. III, § 4, b).

Volkomen of *gerekte* **u**, **uu** uit **û** of **iu**:

gebuur (ohd. *gabûr*), *gluren*, voor *ge luren* (mhd. *lûren*), *luur*, (oudt. **lûra*), *muur* (os. *mûra*), *ruw* (ohd. *rûh*), *sluw* (oudt. **slûhi*), *uur* (mhd. *ûre*), enz.

duur (os. *diuri*), *sturen* (ohd. *stiurjan*), *vuur* (os. *fiur*), *schuw* (oudt. **sciuhi*), enz.

Aanmerk. 1. In sommige, in Nederland gesproken, Saksische dialecten heeft de *û* haar vroegere uitspraak ongewijzigd be-

---

1) Over het ontstaan der *ch* in deze woorden uit *f* en der *f* uit *p* zie H. XXVI, § 8, en H. XXX, § 2.

houden. Den invloed van deze *û*'s op de algemeene taal ziet men in woorden, als *boer* (ohd. *bûari*), *loeren* (mhd. *lûren*), *moer*, in *moer-bezië* (os. *mûra*), naast de regelmatig gewijzigde *gebuur*, (*g*)*luren*, *muur*.

Aanmerk. 2. Daar *iu*, volgens H. IV, § 3, zich op twee uiteenloopende wijzen òf tot *ie* òf tot *û* kon ontwikkelen, mag het ons niet verwonderen, zoo we dezelfde vormen somwijlen nu eens met *ie* dan eens met *uu* (vóór *r*) zien voorkomen. B. v.: *dier*(*baar*), naast *duur* (os. *diuri*), (*be*)*stieren*, naast *sturen* (ohd. *stiurjan*), *vier*, naast *vuur* (os. *fiur*), enz.

Aanmerk. 3. In sommige dialecten van ons land is de *uu*, ook vóór andere consonanten dan *r* en *w*, gebleven en niet, gelijk in de algemeene taal (z. H. IV, § 5), tot *ui* overgegaan. Vandaar door gewestelijken invloed *spugen*, naast het regelmatige *spuigen*.

8. Uit eene vroegere i of î, waarachter de, in de volgende lettergreep staande, *w* eene onvolk. u had doen ontstaan (z. H. XXVI, § 17, *b*), ontwikkelde zich enkele malen de tweeklank *iu*, welke dan, tot *û* samengetrokken, vóór *r* òf *w* tot **uu** werd (z. bov. § 7). (Over de verkorting der î door invloed der nieuw bijgevoegde u, zie H. III, § 3, *opmerk.*).

U, **uu** uit **iw**, **îw**:

huwen (ohd. *hî-wian*), *kluwen* (ags. *cli-wen*), *spuwen* (ohd. *spî-wan*, en reeds *spiuwan*), *uw* (os. *i-wa*), enz.

Aanmerk. Evenals de aan eene oorspr. *û* beantwoordende klinker, naast de wijziging *uu*, somtijds ook door gewestelijken invloed den nog ongewijzigden klank kan hebben (z. bov. § 7, *aanm.* 1), zoo ook de door bemiddeling van *û*, *iu*, uit *iw*, *îw* gesprotene. Vgl. b. v. *kluwen* en *spuwen*, naast *kloen* en *spoegen*.

Hoofdstuk XI.

Over de OE.

1. De Nederlandsche **oe** is òf *oorspronkelijk* (zie § 3) òf *uit andere vocalen ontstaan*.

2. Uit eene *eertijds lange* **ô** sproot, volgens H. III, § 2, *a*, de tegenwoordige nabijliggende, hetzij *volkomene* of *gerekte*, **oe**.

Volkomen of *gerekte* **oe** uit *eertijds lange* **ô**:

boezem, (os. *bôsom*), *goed* (os. *gôd*), *groen* (os. *grôni*), *hoef* (os. *hôf*), *moeder* (os. *môdár*), (*ont*)*moeten* (os. *môtian*), *roem* (os. *hrôm*), *roepen* (os. *hrôpan*), *voegen* (os. *fôgian*), enz.; Met versmelting der *w* (z. H. XXVI, § 17, *a*), *hoe* (ondfr. *hwô*), *zoet* (ondfr. *swôti*) en *hoetelen* (oudt. **hwôtan*).

3. Aan een *eertijds lange* **û** beantwoordt door gewestelijken invloed (z. H. X, § 7, *aanm.* 1) eene *volk.* of *gerekte* **oe**.

Oe uit *eert. lange* **û**:

boer (ohd. *bûari*), *loeren* (mhd. *lûren*), *moer*(bezie) (os. *mûra*), *smoel* (ohd. *mûla*), *snoet* (mhd. *snûze*), *snoeven*, *soezen*, *knoest*, *toeten*, die door hunne nevenvormen *snuiven*, *suizen*, *knuist*, *tuiten*, op een oorsprong uit *û* (misschien ook *iu*) wijzen (vgl. H. XVII, § 2).

Aanmerk. Over de wisseling der *oe* met *uu* in hetzelfde woord zie H. X, § 7, *aanm.* 1; over die van *oe* met *ui* H. XVII, § 2, *aanm.* 2.

4. Uit oorspr. **iw** of **îw** sproot, op de in H. X, § 8, verklaarde wijze, alzoo door bemiddeling van *iu*, *û*, eene **oe** in: *kloen* (ags. *cliwen*) en *spoegen* (ohd. *spîwan*).

5. Wanneer in de diphthong *au* de klanktoon niet zooals gewoonlijk op het eerste bestanddeel, *a*, maar op het tweede, *u*, viel, moest zij dientengevolge bij samensmelting, in plaats van tot *ou* en later tot *ô*, *oo* over te gaan (vgl. H. IV, § 5, en H. IX, § 7), volgens het in H. IV, § 2, aangemerkte tot *û* worden. We zien dit verschijnsel in twee woorden; in het eene ging de aldus ontstane *û* tot *ui* over (vgl. H. VII, § 5), nam. in *kluister* (ohd. reeds *clûstar*, van het lat. *claustrum*, in het andere bleef de *û* ongewijzigd, nam. in *roer* (van een pijp) (got. *raus*.)

Hoofdstuk XII.

Over de EU.

1. De Nederlandsche **eu** is steeds *uit andere vocalen ontstaan.*

2. Door invloed eener volgende i (of *j*) ontstond, volgens H. II, § 17, *h*, uit de **o** (hetzij de oorspronkelijke, hetzij de uit u voortgekomene, z. H. IX, § 2 en 3) de klinker **eu**. Hierbij intusschen houde men wel in 't oog, 1°. dat slechts eene *volkomene o*, nooit eene *onvolkomene* deze wijziging in onze taal heeft ondergaan, en 2°. dat blijkens den oorsprong uit een enkelen klinker deze *volkomen o* steeds, althans in de algemeene of beschaafde taal, de *zachte* is (vgl. H. V, § 3, *aanm.*).

Eu, uit *zachtvolkomene* **o** (hetzij = oorspr. *o*, hetzij uit u): *gebeuren* (oudt. **giborian*), *kneukel* (oudt. **knokil*), *speuren*, *bespeuren* (oudt. **sporian*), *steunen* (oudt. **stonian*), *beugel*, uit **bogil* (uit **bugil*), *deunen*, uit **donian* (os. *dunian*), *beul*, uit *beudel*, uit **bodil* (uit **budil*), *deur*, uit *dore*, **dori* (os. *duri*), *euvel*, uit **obhil* (uit **ubhil*), *heugen*, uit **hogian* (uit **hugian*), *kreupel*, uit **kropil* (ohd. **crupil*), *peluw*, uit **polwi* (uit **pulwi*), *sleutel*, uit **slotil* (uit **slutil*), *teugel*, uit **togil* (uit **tugil*), enz. enz.

Aanmerk. Deze klankwisseling intusschen is niet algemeen in onze taal doorgedrongen. Vandaar dat we dikwijls een zelfde woord met *o* en met *eu* vinden. B. v.: *logen* en *leugen*, (*te*) *leur* (*stellen*) en (*te*) *loor* (*gaan*), *joken* en *jeuken*, *goot* en *geut*, *noot* en *neut*, *sprook* en *spreuk*, *opsporen* en *bespeuren*, *toog* en *teug*, enz.

3. Zeer zelden, en dan wel alleen door Saksischen invloed, vertoont zich eene **eu**, die ten gevolge van eene i ontstaan is:

óf uit eene **ô** (uit *au*), alzoo eene *scherpvolkomene*,

óf uit eene *eertijds lange* **ô**.

Eu uit eene **ô** (uit *au*):

bleu (os. *blôdhi*, on. *blaudhr*), naast *bloode*, *verheugen* (oudt.

**frahôgian*, **frahau-hian*), naast *hoog*, *vreugde* (oudt. **frô-gida*, **frauhida*), naast *vroolijk*.

Eu uit *eertijds lange* **ô**:

beuk (oudt. **bôki*), naast *boek*, in *boekweit*, en *geneugte* (oudt. **genôgida*), naast *genoeg* (os. *ginôg*).

4. In overeenstemming met H. II, § 17, *h*, ontstond enkele malen de **eu** uit de nabij gelegen *zachtvolkomene* **e**, mocht deze oorspronkelijk of uit **i** voortgekomen zijn (z. H. VII, § 2 en 4).

Eu uit *zachtvolkomen* **e** (hetzij = *e*, hetzij = **i**); *leunen*, naast *lenen* (os. *hlinon*), *neus* (mnl. *nese*), *reus* (mnl. *rese*), *sneuvelen*, naast *sneven* (oudt. **snebhan*), enz.

Aanmerk. Evenzoo in de volkstaal *speulen*, *teugen*, *veul*, *zeuven*, enz., naast *spelen*, *tegen*, *veel*, *zeven*, enz.

Hoofdstuk XIII.

Over den tweeklank AU.

1. Uit welke elementen de tegenwoordige tweeklank **au** bestaat, zagen we reeds boven (H. V, § 18); evenzoo merkten we daar op, dat het eerste bestanddeel der diphthong, de onvolkomen *a°*, vroeger eene onvolk. *a* was.

2. De **au** heeft zich ontwikkeld:

a. uit eene vroegere *a* of *â*, waarachter de, in de volgende lettergreep staande, *w* eene onvolk. **u** had doen ontstaan (z. H. XXVI, § 17, *b*);

b. uit eene vroegere *a* of *â*, waarachter de volgende sluitletter *w* tot **u** werd (z. H. XXVI, § 17, *d*). (Over de verkorting der *â* door invloed der nieuw bijgevoegde **u** zie H. III, § 3, *opmerk.*).

Au uit **aw**, **âw**:

a. *klau-we*, tegenw. *klau(w)*, ohd. *kla-wa*; *kau-we*, tegenw. *kau(w)*, oudt. **ka-wa*; *klau-wen*, vanwaar *klauteren*, zich

met de klauwen aan iets vasthechtende naar boven klimmen (ags. *cla-wian*); ***krau-wen***, ohd. ***krâ-wian***; ***wenkbrau-we***, tegenw. *wenkbrau(w)*, ohd. ***brâ-wa***; ***pau-we***, tegenw. ***pau(w)***, ohd. ***phâ-wo***; mnl. ***pa-wes***, tegenw. ***paus***, os. ***pâ-wos***;

b. *dau(w)*, ohd. *taw*; ***blau(w)***, oudt. **blâw*; ***gau(w)***, oudt. **gâw*; ***grau(w)***, ohd. *grâw*; *nau(w)*, oudt. **nâw*, enz.

Opmerking. Men houde wel in 't oog, dat de schrijfwijze *auw* aan 't einde van het woord, b. v. in *dauw*, *klauw*, *blauw*, enz. niet de ware uitspraak aanduidt; onmogelijk toch is het *in dezelfde lettergreep* na de u eene *w* duidelijk uit te spreken. In *klau(w)*, *kau(w)*, *pau(w)*, *brau(w)*, enz. voor *klauwe*, *kauwe*, *pauwe*, *brauwe*, enz. is dan ook te gelijk met den afval des onduidelijken klinkers (vgl. H. XXXVIII, § 1) ook de *w* weggevallen; en bij *dau(w)*, *blau(w)*, *grau(w)*, enz. is de *w* vervangen door u. De eenige reden, waarom wij de onmogelijke *w* als sluitletter in de spelling bewaren, is de herinnering aan de verborgen vormen, die de oorspronkelijke *w* vertoonen. Vgl. *blau(w)*, *klau(w)*, *dau(w)*, enz., naast *blauwe*, *klauwen*, *dauwen*, enz.

Hoofdstuk XIV.

Over den tweeklank EI.

1. Over de beide bestanddeelen en de uitspraak van **ei** zie H. V, § 18.

2. Gelijk we in H. IV, § 4, zagen, werd de oorspronkelijke tweeklank *ai* eerst tot *ei*, om dan later *gewoonlijk* tot ê samen te smelten. Alleen dan, wanneer de diphthong in de volgende lettergreep door eene i (of *j*) gevolgd werd, kon zij door dien invloed in hare eerste wijzigingsphase blijven staan en niet tot ê overgaan.

Ei, door behoudenden invloed van i (of *j*) uit *oorspr.* **ai**: *arbeiden* (got. *arbaidjan*), *beide* (ohd. *beidi*), *verbreiden*

(*oudt. *braidjan*), *geit* (got *gaitei* [1]), *-heid*, als achtervoegsel (ohd. *heiti*), *heide* (got. *haithi*), *heil* (got. **haili*), *leiden* (ohd. *leitjan*), *neigen* (ohd. *hneigjan*), *rein* (got *hraineis*) [1]), *spreiden* (oudt. **spraidjan*), *weide* (on. *weidhi*), (*boekweit* (got. *hwaiteis*) [1]), enz.

3. In de tweede plaats kent onze taal **ei**'s, welke uit eene *onvolkomene* **e** zijn ontstaan, doordien de **i** (of *j*), waarmede de volgende syllabe aanving, in de voorgaande drong en zich met de *e* verbond (z. *Taalb.* III, 273). Of de *e* in dat geval uit *a* is voortgekomen of aan eene oorspronkelijke *e* beantwoordt, is voor het ontstaan der *ei* volstrekt onverschillig.

Daar deze overspringing niet tot vasten regel is geworden, is het natuurlijk, dat nevens deze vormen met *ei* ook andere met *e*, voorkomen.

Ei, door invloed van *i* (*j*) uit *onvolkomen* **a**:

peinzen (oudt. **pensjan*), naast *penzen*, *deinzen* (oudt. **theinsjen*, uit **thensjan*, uit **thansjan*), naast *denzen*, *einde* (got. *andeis*, ohd. *enti* en *einti*), naast *end*, *heinde* ondfr. *heindi*, uit **hendi*, uit **handi*) *veil*, adject. (ohd. *feil-i*, uit **fel-i*, uit **fal-i*), *veil*, klimop (evenzoo oudt. **feil-i*, uit **feli*, uit **fali*), naast mnl. *vaele* (oudt. **fala*), *feilen* (oudt. **feiljan*, uit **fel-jan*, uit **fal-jan*), naast *falen* (oudt. **falôn*), enz. (zie *Taalb.* IV, 287 vlgg.).

Aanmerk. 1. Niet onmogelijk is het bij deze woorden, met *ei* uit *a*, dat de overspringing reeds vroeg plaats heeft gehad, toen de *a* nog niet gewijzigd was. Dan zou de overgang b. v. in *deinzen* zijn geweest als volgt: **thansjan*, daarna **thainsjan*, daarna **theinsjen*.

Aanmerk. 2. In *kleinzen*, dat door Dr. te Winkel, nevens *klenzen*, ook tot deze categorie gebracht wordt, is de *ei* op gewone wijze uit *ai* ontstaan; vgl. ags. *claensjan*, dat op een ouden vorm **klainsjan* wijst.

Aanmerk. 3. Of in *eiland*, *geinster* (naast *genster*) en *veinzen* (naast *venzen*) ook dergelijke overspringing heeft plaats

---

1) Got. *ei* staat voor **i**.

gegrepen, valt bij de onbekendheid der etymologie der woorden moeilijk te beslissen.

4. Eene derde soort van **ei** ontstond ten gevolge van een in het Germaansch zeer gewoon verschijnsel, namelijk van de wijziging der *g* tot *j* (z. H. XXVI, § 18) en van den daarop volgenden overgang des medeklinkers *j* tot den verwanten vocaal i (z. H. XXVI, § 19). Zoo werd oorspr. *ag* eerst tot *aj*, *ai*, dan tot *ei*; en oorspr. *eg* tot *ej*, *ei*.

Ei uit **ag** of **eg**:
Blein (ags. *blegen*), *brein* (ags. *bregen*), *dweil* (oudtijds *dwegel*), *feil*, wischdoek, (uit **vegel* van *vegen*), *heining* (uit *hagening*), *kei* (uit *keg*), *klappei* (uit het oudere *klappege*), *labbei* (uit het oudere *labbege*), *lei* (uit *lage*), (hij) *leide* (uit *legde*), *meid* (uit *maged*), *peil* (uit *pegel*), *rei* (uit het oudere *rege*), *teil* (uit *tegel*), (hij) *zeide* (uit *zegde*), *zeil* (hd. *segel*), *zeis* (ohd. *seganse*), enz.

Hoofdstuk XV.

Over den tweeklank IJ.

1. Over de vroegere en nog hedendaags dialectische uitspraak der **ij** en over de wijziging der uitspraak in de algemeene taal zie men H. III, § 3 en H. V, § 18.

2. De **ij** beantwoordt aan eene vroegere *î*, hetzij deze *oorspronkelijk*, hetzij ze door verlenging uit eene korte i is ontstaan.

IJ uit oorspronk **î**:
blijken (os. *blîcan*), *blijven* (os. *bilîbhan*), *blijde* (os. *blîdhi*), *glijden* (os. *glîdan*), *lijn* (os. *lîn*), *gelijk* (os. *gilîc*), *lijk* (os. *lîc*), *slijten* (os. *slîtan*), *stijgen* (os. *stîgan*), *strijd* (os. *strîd*), *tijd* (os. *tîd*), *wijf* (os. *wîf*), enz.

IJ uit **î**, welke uit eene korte i ontstaan was:
a. door samentrekking, na uitstooting eens medeklinkers, b. v. *vijl*, ohd. *fîla*, uit *fihila*;

b. door samentrekking met den in de volgende lettergreep voorkomenden en *onduidelijk* (vgl. H. XXIII, § 4) geworden klinker, b. v. (ik) *zij*, (gij) *zijt*, (zij) *zijn*, ohd. *sî*, *sît*, *sîn*, uit **si-e*, **si-et*, **si-en*; *zij* (vnw. enk. en meerv.), ohd. **si-e* (vgl. H. XXXVII, § 4);

c. door verlenging, na uitstooting eens medeklinkers (vgl. H. XXXVI, § 4), b. v. *vijf*, os. *fîf*, got. *fimf*, *prijken*, uit een vroeger **prinken*;

d. door verlenging in opene eenlettergrepige woorden, waar natuurlijk de volle klemtoon op valt, b. v. *bij*, *hij*, *gij*, *mij*, *wij*, got. *bi*, os. *hi*, *gi*, *mi*, *wi*, enz.

Aanmerk. In *Wijnand* is de *ij* uit *î* ontstaan, terwijl eene vroegere *h* wegviel (ohd. *Wîhnand* = dapper in den strijd, vgl. H. XXVI, § 20); in *brij* en *dij* is de diphthong eigenlijk eene uit *iu*, *io* gesprotene *ie*, welke ten onrechte met de *î* verward is (vgl. ohd. *brio*, *brie*, met *briuwan*, koken, en ohd. *thioh*, *dioh*); in *ijselijk* is de *ij* oorspr. eene *ei*, uit *ag* (vgl. os. *egislic*, van got. *agis*, vrees, H. XIV, § 4), en slechts ontstaan door eene volksetymologie, welke het adjectief met *ijzen*, koude zijn als *ijs*, in verband bracht, dewijl dit laatste gewoonlijk eene eigenschap van den schrikkende is.

Hoofdstuk XVI.

Over den tweeklank OU.

1. Over de beide bestanddeelen en de uitspraak van **ou** zie H. V, § 18.

2. **Ou** ontstond volgens H. III, § 5, *a*, in de eerste plaats uit eene **û**, hetzij deze oorspronkelijk was, hetzij ze uit *iu* (vgl. H. IV, § 3), of uit *i(w)*, *î(w)* was ontstaan (vgl. H. X, § 8).

Ou uit **û**, **iu**, **i(w)**, **î(w)**:

bouwen (os. *bûan*), blouwen (ohd. *bliuwan*), *brouwen* (ohd. *briuwan*, *brûwan*), *kouwen* (mhd. *kiuwen*), *louter* (ohd. *hlûtar*). *rouw* (ohd. *hriuwa*), *trouw* (ohd. *triuwi*), *wouw* (ohd. *wîwo*), enz.

In de volkstaal: *grouwen*, naast *gruwen* (mhd. *grûwen*), *sprouw*, naast *spruw* (mhd. *sprûwe*), *houwen*, naast *huwen* (ohd. *hûwjan*), *spouwen*, naast *spuwen* (ohd. *spûwan*, *spiuwan*), enz. enz.

AANMERK. In *waarschuwen*, dat BRILL (*Ned. Spr.* I, § 16, 2) als uit *waarschuwen* ontstaan opgeeft, is de *ou* uit *aw* ontwikkeld en slechts door eene gewestelijke eigenaardigheid in *u* (oorspr. *û*) overgegaan (vgl. mijne *Proeven van Woordverkl.* bl. 36, *aanm.* 2). Het tweede bestanddeel namelijk van het ww. is niets anders dan het beneden (§ 3) genoemde *schouwen* (ohd. *scawon*), dat vroeger ook de transitieve beteekenis had van *doen zien*, *aanwijzen*, *vermanen*.

3. Eene andere **ou** ontstond uit **a-w** op de wijze in H. XIII, *a*, aangetoond, d. i. achter eene vroegere korte *a* ontwikkelde zich, door invloed eener in de volgende syllabe staande *w*, eene onvolkomene u, terwijl dan later door den invloed dezer u het eerste element, de onvolkomen *a*, met bemiddeling der *a°*, tot *o*ª werd (vgl. H. IV, § 5). Alzoo b. v.:
gou-we, tegenw. *gou(w)*, in *Henegou-wen*, enz. got. *ga-wi*; *hou-wen*, os. *ha-wan*, en reeds *hau-wan*; *kou-we*, tegenw. *kou(w)*, oudt. **ka-wia*; *(aan)schou-wen*, ohd. *sca-won*; *touwen* (in *leder touwen*), oudt. **ta-wian*; *vrou-we*, tegenw. *vrou(w)*, ohd. *fra-wa*; enz.

AANMERK. 1. Over de schrijfwijze *ouw* aan 't einde des woords, voor *ou*, valt hetzelfde op te merken als omtrent die van *au(w)*, voor *au* (zie H. XIII, *opmerk.*).

AANMERK. 2. Dat in *gawi*, **kawia* en **tawian* ook de i behouden blijven en alzoo, bij samensmelting der *au* (*aw*) in *oo*, uit *awi* de gerekte tweeklank *ooi* ontstaan kon, zal beneden H. XXI, § 2 aangetoond worden.

4. Meermalen is de **ou** uit **ol** gesproten, hetzij de *O* (als onvolkomene = *o*ª) in deze verbinding oorspronkelijk was, hetzij ze, door bemiddeling eener *a°*, uit *a* wàs voortgekomen, doch slechts dan, wanneer *ol* door eene *d* of *t* gevolgd werd. (Vgl. voor den overgang van *al* tot *a°l* H. IX, § 5; voor dien van *a°l* tot *o°l* H. X, § 3, *aanm.* 1). In deze verbindingen na-

melijk viel de *l* uit en werd zooals gewoonlijk [1]) de vocaal dientengevolge gerekt, d. i. ging over in *ô*ᵃ. Bij het uitspreken eener *ô*ᵃ trekt de stand der mondbuis reeds eenigszins naar dien, welke voor u gevorderd wordt (vgl. H. II, § 10 en 12), zoo zelfs, dat men bij eene wel gerekte uitspraak duidelijk eene u als naklank kan waarnemen. Zoo begon de vroegere lange klank *ô*ᵃ als bijkomend element eene u, achter zich te krijgen en ten gevolge van dien aanwas de lange uitspraak te verliezen (vgl. H. III, § 4, *opmerk*). Vandaar *ou* (o^a + u).

Ou uit **ol** (hetzij *oorspronkelijk*, hetzij *uit* **al**), *vóór* **d** of **t**: *goud* (os. *gold*), *hout* (ags. *holt*) [2]), *kouter* (voorheen *kolter*), *schouder* (voorheen *scholder*), *stout* (on. *stoltr*, hd. *stolz*), (*hij*) *woude* (hd. *wollte*), (*hij*) *zoude* (hd. *sollte*); enz.; *boud* (os. *bald*), *houden* (os. *haldan*, hd. *halten*), *koud* (os. *kald*, hd. *kalt*), *oud* (os. *ald*, hd. *alt*), *outer* (naast *altaar*), *spouwen*, voor *spouden*, vgl. H. XXXII, § 4 (mhd. *spalten*), '-*voudig* (hd. -*fältig*), *vouwen*, voor *vouden*, vgl. H. XXXIII, § 4, (nhd. *falten*), *zout* (hd. *salz*), enz.

Aanmerk. 1. In sommige dialecten van Holland, b. v. in de platte taal van 's Gravenhage, hoort men in deze woorden nog de de *ô*ᵃ; b. v, *kôᵃd*, *hôᵃt*, *ôᵃd*, enz.

Aanmerk. 2. Eene dergelijke uitstooting der *l* en rekking des vocaals ziet men ook in het Engelsch, b. v. in: *halm*, *calf*, *half*, *talk*, enz. welke ongeveer als *hâᵒm*, *câᵒf*, *hâᵒf*, *tâᵒk* luiden.

Hoofdstuk XVII.

Over de tweeklank UI.

1. Over de samenstellende bestanddeelen en de uitspraak van **ui** zie H. III, § 5.

---

1) Het is een vaste regel, dat de korte klinker, waarachter een consonant uitviel, verlengd wordt. Vgl. H. XV, § 3, c, en H. XVII, § 3.

2) Bij ons nog over in *holsblok*, uit *holtsblok*.

2. De **ui**, als uit **uu** ontstaan (z. H. III, § 5), beantwoordt aan eene vroegere **û**, hetzij deze oorsprenkelijk is, hetzij ze uit *iu* (z. H. IV, § 3), hetzij ze uit *i*(*w*), *î*(*w*) (z. H. X, § 8) is ontstaan:

Ui uit **û**, **iu** of **i**(**w**), **î**(**w**):

bruid (got. *brûths*), *duif* (got. *dûbo*), *duizend* (*thûsundi*), *huid* (os. *hûd*), *huis* (os. *hûs*), *kruid* (os. *crûd*), *luiken* (os. *lûcan*), *luid* (os. *hlûd*). *zuiver* (os. *sûbhari*), enz; *buigen* (os. *biugan*), *duivel* (oudt. **diubhal*), *duitsch* (ohd. *diutisc*), *kluiven* (ohd. *klioban*), *kuisch* (ohd. *kiusci*, *kûsci*), *ruiken* (oudt. **riukan*), *schuiven* (got. *sciuban*), *sluipen* (oudt. **sliupan*), enz.; *spuigen* (ohd. *spîwan*, *spiuwan*), enz.

Aanmerk. 1. Daar volgens H. IV, § 3, de *iu* zoowel tot *û*, alzoo tot eene tegenwoordige *ui*, als tot *ie* kon worden, is het verklaarbaar, hoe sommige woorden, met oorspr. *iu*, zoowel met eene *ie* als met eene *ui* voorkomen. B. v.: *dietsch* en *duitsch* (ohd. *diutisc*), *griez*(*el*) en *gruis* (ohd. *griuz*), *kiesch* en *kuisch* (ohd. *kiusci*), *kieken* en *kuiken* (on. *kiuklingr*), *rieken* en *ruiken* (oudt. **riukan*), *smoel*, naast *muil* (ohd. *mûla*), *snoet*, naast *snuit* (ohd. *snûza*), *snoeven*, *soezen*, *knoest*, *toeten*, naast *snuiven* (oudt. **snûbhan*), *suizen* (oudt. **sûsan*), *knuist* (oudt. **knûst*), *tuiten* (oudt. **tûtan*), enz.

3. Evenals de **ij** somtijds door verlenging uit de korte **i** is ontstaan (2. H. XV, § 1), zoo de **ui** (= *û*) uit eene korte **u**, waarachter een medeklinker was uitgestooten. (Verg. ook voor de verlenging na uitstooting *â*[a] uit *ol*, H. XVI, § 4).

Alzoo:

fruit, voorheen *fruut* (os. *fruht*), *kluit*, voorheen *clute* (oudt. **kluft*), *muiden*, in *Genemuiden*, *Arnemuiden*, enz., voorheen *muden* (ohd. *munda*, os. *mûdhas*), *gespuis*, voorheen *gespuus*, uit *gespuns* [1]), enz.

Aanmerk. In *struikelen* is de *ui* uit *û* ontstaan (vgl. ohd. *strûchon*, on. *striuka*) niet uit *un*, gelijk het meermalen er naast geplaatste *stronkelen* zou doen vermoeden.

---

1) Zie Prof. De Vries in het *Archief*, IV, 229.

Hoofdstuk XVIII.

Over den gerekten tweeklank AAI.

1. De **aai** bestaat uit den volkomen vocaal *aa* en eene onvolk. ĭ, zie H. V, § 19. Zij heeft zich ontwikkeld uit eene eertijds lange *â*, die volgens H. V, § 3; *volkomen* moest worden en uit eene tot ĭ geworden *j*; de *j* namelijk, aan 't einde van een woord, dus als sluitletter gaat steeds in den verwanten vocaal ĭ over (zie H. XXVI, § 19).

Alzoo b. v.: *kraai*, ohd. *krâj(a)*; *taai*, oudt. **tâj(a)*; (ik) *draai*, ohd. *drâj(u)*; (ik) *kraai*, ohd. *krâj(u)*; (ik) *maai*, ohd. *mâj(u)*; (ik) *naai*, ohd. *nâj(u)*; (ik) *zaai*, ohd. *sâj(u)*; (het) *waait*, ohd. *wâj(e)t*, enz., in alle welke door het wegvallen van den (hier tusschen haakjes geplaatsten) sluitklinker *a*, *u*, *e*, enz., de *j* tot sluitletter is geworden

Opmerking. Men houde wel in 't oog, dat de *i* in *draaien, taaie*, *kraaien*, *maaien*, en dergelijke vormen, waar op de *aai* een vocaal volgt, niet als tweede element van de gerekte diphthong, maar als de consonant *j* is te beschouwen. *Draaien, kraaien*, *maaien*, *naaien*, enz., ofschoon met *aai* gespeld, luiden als *dra-jen*, *kra-jen*, *ma-jen*, *na-jen*, enz. (vgl. ohd. *drâ-jan*, *krâ-jan*, *mâ-jan*, *nâ-jan*, enz.), d. i. niet met ĭ maar met *j*, terwijl de *aa* een zuiver volkomen klinker is.

2. Evenals de vroegere *j*, werd ook eene jongere, ter vermijding van den hiatus ingevoegde, *j* (z. H. XXXIII, § 4) als sluitletter tot ĭ en vloeide met de voorafgaande *aa* tot den gerekten tweeklank **aai** samen. Alzoo b. v.: (ik) *braai*, *raai*, *laai*, van de verba *braaien* (lees *bra-jen*), *raaien* (lees *ra-jen*), *laaien* (lees *la-jen*), welker *j* ter vermijding van den door het uitvallen der *d* (zie H. XXXVI, § 3) ontstanen hiatus (vgl. *braden*, *raden*, *laden*) tusschen de beide vocalen ingelascht is; evenzoo *gaaiken*, na den uitval des onduidelijken klinkers, uit *gajeken*, voor *gadeken*.

Hoofdstuk XIX.

Over den gerekten tweeklank EEU.

1. De **eeu** bestaat uit den volkomen klank *ee* en de onvolkomene u; z. H. V, § 19. Zij is ontstaan uit eene vroegere ē (= oorspr. *ai*, vgl. H. VII, § 5), die volgens H. V, § 3, eene volkomene *ee* moest worden, en uit eene tot de onvolkomene u geworden *w*; de *w* namelijk, als sluitletter voorkomende, gaat steeds in den laatstgenoemden verwanten vocaal over (z. H. XXVI, § 17, *d*). Alzoo b. v. *sneeu*(*w*), got. *snaiws*, *eeu*(*w*), ohd. *ēw*(*a*), (*ik*) *schreeu*(*w*), oudt. **scrēw*(*o*), *Zeeu*(*w*), vroeger *Zeeuwe*, oudt. **Saiwia*, in welke drie laatste de *w* na den afval des sluitvocaals tot sluitletter is geworden.

Opmerking. De schrijfwijze der gerekte diphthong met *w*, in *sneeuw*, *eeuw*, enz. is als niet overeenkomstig met de uitspraak te beschouwen. Onmogelijk toch is het in de eerste plaats in dezelfde lettergreep na de u eene *w* duidelijk te laten hooren; ten andere is ook, gelijk we boven zagen, de *w* door u vervangen.

Evenzoo strijdt met de uitspraak de invoeging der *u* in verbogen vormen, als *eeu-wen*, *schreeu-wen*, enz. en in woorden, als *leeu-werik*, waar *eeuw* midden in 't woord, vóór een volgenden klinker, staat; hier toch komt geen tweeklank voor, maar een volkomen, uit ē (= oorspr. *ai*) ontstane, vocaal, waarop in de volgende lettergreep eene *w* volgt. *Eeu-wen*, *schreeuwen*, *leeu-werik*, enz., ofschoon met *eeu* gespeld, luiden als *ee-wen*, *schree-wen*, *lee-werik* (vgl. ohd. *ē-wa*, oudt. **scrē-won*, **lē-werka*). Men wachte zich dus wel de *eeu* in deze woorden en vormen als tweeklank te beschouwen.

2. In *leeu*(*w*), *meeu*(*w*) en (*ik*) *geeu*(*w*) is de **eeu** niet uit *ēw*, maar uit *ew* ontstaan, gelijk ons de hd. vormen *löwe*, *möwe* (de hd. *ö* = eertijds korte *e*) en de ohd. *gewon* bewijzen. Let men er op, dat de vormen vroeger in onze taal op een onduidelijken vocaal (vgl. H. XXXIII, § 4) eindigden, en dus de oorspr. korte *e* van den stam steeds in eene opene syllabe

voorkwam (vgl. *lee(u)-we*, *mee(u)-we*, *ik gee(u)-we*), dan begrijpen we, hoe ze, ofschoon oorspr. kort, tot de volkomene *e* moest worden (vgl. H. II, § 2 en 3), alzoo geheel en al in uitspraak gelijk worden aan den, in opene lettergrepen uit eene lange *ê* ontstanen, volkomen vocaal (zie t. a. pl.).

Opmerking. Wat boven (§ 1, *opmerk.*) omtrent de min juiste schrijfwijze van *ee(u)w* is opgemerkt, geldt natuurlijk ook van *leeu(w)*, *meeu(w)* en *geeu(w)*. Evenzoo is *eeu* in de verbogen vormen *leeu-wen*, *meeu-wen*, *geeu-wen* geen tweeklank, maar de volkomen *ee*.

Aanmerk. Bij *spreeuw* valt het moeilijk de oorspronkelijke quantiteit der *ee* te bepalen.

Hoofdstuk XX.

Over den gerekten tweeklank IEU.

1. De **ieu** bestaat uit den volkomen klank *ie* en de onvolkomene u (z. H. V, § 19). Ze ontstond in *hieu(w)* oudt. **hiow*, het imperf. van *houwen*, uit een vroegeren tweeklank *io*, die tot *ie* werd en waarachter de sluitletter *w* tot eene u werd (vgl. H. XXVI, § 17, *d*).

2. Ook ontsproot de **ieu** uit eene vroegere korte i, welke, door invloed der in de volgende syllabe staande *w*, eerst tot *iu* werd (z. H. X, § 8 en H. XXVI, § 17, *b*) en achter welke zich later, toen ze uit *iu* tot *ie* geworden was, op dezelfde wijze als in *hieu(w)*, de *w* tot de onvolkomene u wijzigde. Alzoo ontstonden *nieu(w)*, vroeger *nie-we*, door bemiddeling van *niu-wi*, uit *ni-wi* (vgl. os. *niwi*), en *kieu(w)*, vroeger *kie-we*, door bemiddeling van *kiu-wa*, uit *ki-wa* (vgl. ohd. *kiwa*).

Opmerking. Even als bij *eeu(w)* is natuurlijk de schrijfwijze *ieuw*, vóór *ieu*, als tegen de uitspraak strijdende af te keuren. Ook wachte men zich eveneens de *ieu* in de verbogen vormen,

als b. v. *hie(u)-wen*, *nie(u)-we*, *kie(u)wen*, als een tweeklank op te vatten; wij spreken hier *ie*, niet *ieu*.

Hoofdstuk XXI.

Over den gerekten tweeklank OOI.

1. De **ooi** bestaat uit den volkomen klank *oo* en de onvolkomen i (z. H. V, § 19). Ze is gewoonlijk ontstaan uit eene *au*, waarachter eene *j*, als sluitletter, in den verwanten vocaal i is overgegaan (over *ou* tot volkomen *oo*, zie H. IV, § 7, en over *j* tot i, H. XXVI. § 19). Alzoo b. v. (ik) *gooi*, oudt. **gauj(a)*, (ik) *schooi*, oudt. **skauj(a)*, (ik) *strooi*, got. *strauj(a)*, (ik) *tooi*, oudt. **tauj(a)*, (het) *dooit*, ohd. *tauj(e)t*, enz., in alle welke door het wegvallen van den (hier tusschen haakjes geplaatsten) sluitklinker *a*, *e*, enz. de *j* tot sluitletter is geworden.

2. Op gelijke wijze ontstond ook de i in **ooi** uit eene *niet oorspronkelijke j*, die tot sluitletter werd. Wanneer namelijk tusschen eene voorafgaande *a* en eene volgende i eene *w* stond, dan kon deze consonant

òf, zooals gewoonlijk, tot de volgende lettergreep gerekend worden, en achter de genoemde *a* eene u ontwikkelen (vgl. H. XXVI, § 17, *b*), waaruit dan in de voorafgaande syllabe *au*, later *ou* ontstond (vgl. *gou-we*, *kou-we*, *tou-wen*, uit got. *ga-wi*, oudt. **ka-wia*, **ta-wian*, H. XVI, § 3),

òf hij kon in de voorgaande lettergreep uitgesproken worden en dan (volgens H. XXVI, § 17, *d*) na den voorafgaanden vocaal tot u overgaan, alzoo met de *a* tot *au*, en hieruit tot de scherpvolkomen *ô*, *oo* worden (z. H. IX, § 7). In dit laatste geval werd dan de volgende i, zoo ze door een vocaal gevolgd werd, als *j* uitgesproken (b. v. in oudt. **kaw-ja*, **kau-ja*, **kô-ja*) of ontwikkelde zich, ter vermijding van den ontstaanden hiatus, tusschen de *au* of *ô* en de (door geen vocaal gevolgde) i, vol-

gens H. XXXIII, § 4, eene *j* (b. v. got. *gaw-i*, oudt. **haw-i*, **law-i*, **straw-i*, later **gau-(j)i*, **gô-(j)i*, **hau-(j)i*,**hô-(j)i*, **lau-(j)i*, **lô-(j)i*, **strau-(j)i*, **strô-(j)i*). En bij den afval of *elisie* nu der *onduidelijk* geworden sluitklinkers *a* of *i* (vgl. H. XXIII, § 10, en H. XXXVIII, § 1) werd dan de onoorspronkelijke *j* tot sluitconsonant en ging volgens H. XXVI, § 19, tot *i* over (vgl. *kooi*, *gooi*, *hooi*, *looi*, *strooi*, voor *kooj*, *gooj*, *hooj*, *looj*, *strooj*).

Aanmerk. 1. Men vergelijke dus de vormen *gooi*, *kooi*, *hooi*, naast *gouwe*, *kouwe* en het oude *houw* (z. Kil.); de eerste uit de vroegere *ga-wi*, **ka-wia*, **ha-wi*, de andere uit *gaw-i*, **kaw-ja*, **haw-i*. Evenzoo *tooien*, eig. *too-jen* (zie de ben. volgende *Opmerking*), nevens *touwen*, z. H. XVI, § 3; het eerste uit een vroeger *tau-jan*, het andere uit *taw-ian*.

Aanmerk. 2. Naast *strooi* en *gooi* heeft men ook nog vormen zonder i, nam. *stroo* en *goo* (in *Oostergoo*, *Westergoo*, enz.), waarin de *i* in plaats van eene *j* vóór zich op te nemen, na eerst *onduidelijk* geworden te zijn, afgevallen is (vgl. H. XXIII, § 10, en H. XXXVIII, § 1); alzoo uit *strau-(i)*, *strô(i)*, *gau(i)*, *gô(i)*.

Opmerking. In de vormen als *gooien*, *strooien*, *schooien*, *tooien*, *dooien*, *kooien*, en dergelijke, waar op *ooi* een vocaal volgt, is de *i* niet als tweede element van de gerekte diphthong, maar als de consonant *j* te beschouwen. *Gooien*, *strooien*, *schooien*, *tooien*, *dooien*, *kooien*, enz., ofschoon met *ooi* gespeld, luiden als *goo-jen*, *stroo-jen*, *schoo-jen*, *too-jen*, *doo-jen*, *koo-jen*, enz. (vgl. oudt. **gau-jan*, **strau-jan*, **skau-jan*, *tau-jan*, **dau-jan*, **kau-ja*), d. i. niet met de *i*, maar met de *j*, terwijl de *oo* een zuivere uit *au* gesproten klinker is.

3. Evenals de vroegere *j*, werd ook eene jongere, ter vermijding van den hiatus ingevoegde, *j* (z. H. XXXIII, § 4) als sluitletter tot *i* en vloeide met de voorgaande volkomene (hetzij dan scherpe of zachte) tot den gerekten tweeklank **ooi** samen. Alzoo b. v. (*ik*) *rooi*, van *rooien* (eig. *ro-jen*), welks *j* ter vermijding van den, door het uitvallen der *d* (z. H. XXXVI, § 3) ontstanen, hiatus (vgl. vroeger *roden*) tusschen de beide vocalen ingelascht is, enz.

Opmerk. Natuurlijk is de *ooi* in *rooien*, *booien*, *dooier*, enz. ook niet als tweeklank op te vatten; de woorden staan voor *ro-jen*, *bo-jen*, *do-jer*, enz., met uitstooting der *d* uit *roden*, *boden*, *doder*, enz.

Hoofdstuk XXII.

Over den gerekten OEI.

1. De **oei** bestaat uit den volkomen vocaal *oe* (oorspr. *ô*) en eene onvolkom. ı (z. H. V, § 19); de ı uit eene *j*, die als sluitletter steeds in den verwanten vocaal ı overgaat (z. H. XXVI, § 19). Alzoo b. v. (ik) *bloei*, oudt. **blôj(a)*, (ik) *gloei*, oudt. **glôj(a)*, (ik) *groei*, oudt. **grôj(a)*, (ik) *loei*, oudt. **hlôj(a)*, (ik) *bemoei*, oudt. **môj(a)*, (ik) *roei*, oudt. **rôj(a)*, (ik) *stoei*, oudt. **stôj(a)*, (het) *vloeit*, oudt. **flôj(e)t*, enz. in alle welke door het wegvallen van den (hier tusschen haakjes geplaatsten) sluitklinker *a*, *e*, enz. de *j* tot sluitletter is geworden.

Opmerking. Men houde wel in 't oog, dat de *i* in *bloeien*, *gloeien*, *groeien*, en dergelijke vormen, waar op de *oei* een vocaal volgt, niet als tweede element van de gerekte diphthong, maar als de consonant *j* is te beschouwen. *Bloeien*, *gloeien*, *groeien*, enz., schoon met *oei* gespeld, luiden als *bloe-jen*, *gloe-jen*, *groe-jen*, enz. (vgl. oudt. **blô-jan*, **glô-jan*, **grô-jan*, enz.), d. i. niet met ı, maar met *j*, terwijl de *oe* een zuivere uit *ô* ontstane vocaal is.

2. Evenals de vroegere *j*, werd ook de jongere, ter vermijding van den hiatus ingevoegde (z. H. XXXIII, § 4), als sluitletter tot ı en vloeide met de voorafgaande *oe* samen. Alzoo b. v. (ik) *bloei*, *broei* (warm maken of worden), *moei*, tante, (ik) *roei*, peil wijn, *roei uit*, *vermoei*, enz., van de verba *bloeien* (lees *bloe-jen*), *broeien* (l. *broe-jen*), *moeie* (l. *moe-je*), *roeien*, (l. *roe-je*), *vermoeien* (l. *vermoe-jen*), enz., wier *j* ter vermijding van den, door het uitvallen der *d* (z. H. XXXVI,

§ 3) ontstanen, hiatus (vgl. *bloeden*, *broeden*, *moede*, Kil., *roeden*, van *roede*, peilstok, *vermoeden*, van *moede*, mat) tusschen de beide vocalen ingelascht is.

Opmerk. Natuurlijk is *oei* ook in *broeien*, uit *broeden*, *roeien*, uit *roeden*, enz. niet als tweeklank, maar als *oe* + *j* te beschouwen.

Hoofdstuk XXIII.

Over de onduidelijke (of zoogenaamde toonlooze) klinkers.

1. Naast de in H. VI—XII behandelde klinkers kent onze taal ook nog andere, zoogenaamde toonlooze, of, zooals we ze liever zullen noemen, *onduidelijke* (vgl. ben. § 3, *aanm.*).

2. Bij het uitspreken van een gewonen vocaal, b. v. van eene *a*, worden gelijk boven is aangetoond (z. H. I, § 3), de stembanden of stemvliezen, na even gesloten te zijn geweest, onmiddellijk daarna door de *stemspleet* gescheiden en geraken tevens in eene trillende beweging, welke op hare beurt de in den mond dringende lucht in een aantal periodieke golvingen brengt. Door deze golvingen ontstaat dan de klinker of klank.

Buitendien is hierbij nog op te merken, dat de *strottenhoofdsklep* of *epiglottis* (z. H. I, § 3) (welke bij de gewone ademhaling met het breede bovengedeelte schuins tegen den achterkeelwand aanligt en slechts aan de beide zijwanden alsmede door eene kleine insnijding, in den bovenrand, doortocht aan de lucht verschaft) bij het uitspreken van vocalen zich meer of min opheft, ten einde aan de door de stemspleet naar den mond dringende lucht geene belemmering te veroorzaken.

3. Geen van beide bewegingen nu heeft plaats bij het uitbrengen van een onduidelijken klinker. De epiglottis blijft rustig in denzelfden stand als bij de rustige ademhaling; alleen worden de stembanden *een weinig* naar elkaar toegebracht en gespannen, ten gevolge waarvan de uit de longen gestooten

lucht deze in eene slechts zwakke trillende beweging brengt. Het geluid, door deze trillingen te weeg gebracht, verliest dus in vergelijking met den gewonen klinker aanmerkelijk in duidelijkheid, vooral doordien de schuins liggende epiglottis als eene soort van deksel een krachtigen dempenden invloed uitoefent [1]).

Aanmerk. Gewoonlijk noemt men deze klinkers *toonloos*, dewijl ze steeds alleen in toonlooze lettergrepen zouden voorkomen. Ten eerste echter is dit, gelijk beneden (§ 7 en 9) zal blijken, niet altijd het geval en komen ze wel degelijk ook in beklemtoonde syllaben voor; en ten andere is ook de benaming van een klinker naar den aard der lettergreep, waarin hij pleegt voor te komen, geheel ongepast. Eene betere benaming dunkt mij daarom die van *onduidelijke klinker*, welke klaar het karakter van den klank uitdrukt.

4. Onze taal kent *drie* soorten van onduidelijke klinkers:

a. die, welke, naast de rustige ligging der epiglottis en de zwakke spanning der stembanden, den stand der tong, lippen en van het strottenhoofd voor o^a (vgl. H. II, § 10) vorderen, en voorkomen b. v. in *Bergum*, *Gorkum*, *brummel*, enz.;

b. die, welke, naast de rustige ligging der epiglottis en de zwakke spanning der stembanden, den stand der tong, der lippen en van het strottenhoofd voor e^a (vgl. H. II, § 6) vorderen, en voorkomen b. v. *koning*, *honig*, *monnik*, enz.;

c. (de meest voorkomende), welke, naast de rustige ligging der epiglottis en de zwakke spanning der stembanden, de houding der tong en der lippen, voor *a*, vorderen, evenwel met dit verschil, dat bij hen de noch vooruitgebrachte noch ingetrokken (vgl. H. II, § 4) lippen een weinig meer bij elkaar gebracht worden, dan dit bij *a* het geval is. We hooren ze b. v. in *lezen*, *lepel*, *rusten*, *rund*, enz.

Aanmerk. Wil men bij zijne eigene uitspraak de waarheid

---

1) Vergelijk hiermede den dempenden invloed van het deksel eener piano op de voortgebrachte tonen.

van het boven gezegde toetsen, dan spreke men b. v. eene o^a uit en brenge dan, *steeds de lippen, de tong en het strottenhoofd in denzelfden stand houdende*, bij zwak gespannen (en niet te voren samengebrachte) stembanden en niet opgeheven epiglottis, een geluid voort. Duidelijk zal dit niets anders zijn dan de onduidelijke klank, dien we in *Bergum*, *brummel*, e. a. waarnemen. Evenzoo zal het zijn met de verhouding van den onduidelijken vocaal in *honig* en de *e*^{a}, en van dien in *lepel* met de *a* (behoudens de kleine toenadering der lippen).

5. Gelijk we reeds zagen, worden de verschillende soorten van onduidelijke vocalen niet altijd ieder voor zich door een zelfde teeken voorgesteld. Zoo b. v. hoort men hetzelfde geluid in *lepel*, *gunder*, *mijn* (zonder nadruk uitgesproken), door eene *e*, eene *u* en eene *ij* voorgesteld; zoo den onder *b* genoemden klinker in *monnik* en *vrolijk*, waar de *i* zoowel als de *ij* ter aanduiding dienen; enz. We zullen de vocalen daarom niet naar hunne schrijfwijze, maar naar hunne uitspraak noemen en onderscheiden in:

a. onduidelijke *o*^{a}'s,
b. onduidelijke *e*^{a}'s,
c. onduidelijke *a*'s.

6. De uitspraak dezer onduidelijke vocalen richt zich naar den onmiddellijk volgenden consonant of naar de afwezigheid daarvan.

7. Zoo hooren we eene onduidelijke *o*^{a} gewoonlijk vóór de lipletter *m*, b. v. in:

Dokkum, *Gorkum*, *Leersum*, *Deutekum*, en andere plaatsnamen, met den toonloozen uitgang *um*, alsmede in *brummel*, waar de onduid. *o*^{a} in eene beklemtoonde syllabe voorkomt.

Ze wordt steeds door het letterteeken *u* voorgesteld.

8. De onduidelijke *e*^{a} hooren we regelmatig vóór de keelletters *g*, *ng* en *k*, b. v. in:

honig, *zandig*, *stoffig*, *zondigen*, *sommige*, *koning*, *woning*, *monnik*, *havik*, *perzik*, *zaniken*, *koninklijk*, *gevaarlijk*, *moeilijk*, enz., in alle welke de vocaal in toonlooze syllaben voorkomt.

Ze wordt gewoonlijk door *i*, alleen in den uitgang *-lijk* door *ij* voorgesteld.

9. De onduidelijke *a* nemen we waar:

a. vóór de tongletters *l*, *n*, *r*, *s* en *t*, en wel gedeeltelijk in toonlooze syllaben, b. v. in *hemel*, *appel*, *geven*, *zonen*, *mijn*, *zijn*, vnw. (enclitisch, d. i. zonder nadruk gebezigd), *bever*, *verbeteren*, *kamer*, *loeris*, *dreumes*, *helmet*, *kievit*, *diemit*, enz.; gedeeltelijk ook in beklemtoonde lettergrepen, als in *spul*, *fulp*, (fluweel) *wulpsch*, *bun*, *gunder*, *hun* (prono men), *rund*, *runnen*, *durk* (drek), *blusschen*, *lus* (strik), *rusten*, *pruttelen*, enz.;

b vóór de *m*, in toonlooze lettergrepen, b. v. in *Willem*, *aasem*, *brasem*, *wasem*, *bezem*, *boezem*, *deesem*, enz., alsmede somtijds in den uitgang *um*, die men in vele woorden zoowel met de onduidelijke *a* als met de onduidelijke *o*[a] kan nitspreken, b. v. *Rossum*, *Dokkum*, *Gorkum*, enz.

c. aan 't eind eener syllabe, zonder volgenden consonant, in toonlooze syllaben, b. v. *verbete-ren*, *ge-lieve*, *be-lofte*, *me-vrouw*, *liefde*, *gode*, *lieve*, *mijne*, *verzoeke*, *gemakkelijk*, *vreemde-ling*, *mannetje*, enz.

Gelijk we voorts zien, wordt de onduidelijke *a* niet alleen door *e*, maar ook door *i* (vgl. *loeris*, *kievit*, enz.), door *ij* (vgl. *mijn*, *zijn*), en door *u* (vgl. *spul*, *fulp*, *wulpsch*, *Rossum*, enz.) voorgesteld.

Aanmerk. Gewoonlijk beschouwt men de *u* in woorden als *spul*, *fulp*, *wulpsch*, enz. (zie boven *a*) als ook in *brummel* (zie § 7) als eene onvolkomene *u* voorstellende. Duidelijk echter verschilt de klank in deze woorden van dien, welken men b. v. hoort in *put*, *hut*, *hullen*, *kunnen*, enz. Men vergelijke slechts de uitspraak van *spul* met *pul* (waterkan), van *fulp* met *vullen*, van *gunder* met *gunnen*, van *hun* met *Hun* (volksnaam), van *rund* met *run* (eikenhout), van *durk* met *durven*, van *rusten* met *Rus*, en men zal hooren, hoe de vocaal van het eerste woord overeenstemt met de onduidelijke *a* in *lepel*, *nemen*, *veger*, *dreumes*, enz., terwijl die van het tweede natuurlijk een zuiver onvolkomene *u* is.

Nog klaarder kan men dit onderscheid opmerken, zoo men let op het verschil in de beweging der lippen bij het uitspreken van *spul*, *fulp*, *gunder*, enz. en van *pul*, *vullen*, *gunnen*, enz. Bij de woorden der eerste soort worden de lippen noch ingetrokken noch vooruitgebracht (als gevorderd wordt voor de onduidelijke *a*, zie boven § 4, *c*); bij die der tweede daarentegen worden ze aanmerkelijk vooruitgebracht (als noodig is voor de onvolkomenen *u*, zie H. V, § 9).

10. Wat den oorsprong dezer onduidelijke klinkers betreft, zoo ontstonden deze in de eerste plaats *in tallooze lettergrepen* uit vroegere gewone, duidelijke vocalen (hetzij korte, hetzij lange); b. v. in:
binden, (got. *bindan*), *gevend* (got. *gibands*), (ik) *geve*, oudere vorm voor den 1sten pers. sing. (got. *giba*), *blinden*, 3de en 4de nv. mann. enk. (got. *blindamma*, *blindana*), *blinde*, 1ste nv. mv. mann. en onz. (os. *blinda*), *moedig* (got. *môdags*), *menig* (got. *manags*), *diender*, naast *dienaar*, *vinger* (ohd. *fingar*), *be-* (got. *bi-*), *ge-* (got. *ga-*), *ver-* (got. *far-*), en zoo in een overgroot aantal *buigings-*, *vervoegings-* en *afleidingsuitgangen* en *voorvoegsels* met onduidelijke *a* (voorgesteld door *e*, *i* of *u*); voorts in *dorpel* (uit *dorepaal*), *kerspel* (uit *kerks-paal*), d. i. de grenzen, het gebied der kerk, *boogerd* (uit *boogaard*), enz.;
Zutfen (uit *Zuid-veen*), *Arnhem* (uit *Arn-heim*), *Gorkum* (uit *Gorinc-heim*), *leidsel* (uit *leid-zeel*), enz.; *em*, enclitische, d. i. toonlooze, vorm voor *hem* (got. *imma*), *et*, enclit. vorm voor *het* (got. *ita*), *ze*, enclit. vorm voor *zij* (got. *si*), *we* en *ge*, enclit. vormen voor *wij*, *gij* (vs. *wi*, *gi*), enz.; *machtig* (got. *mahteigs*, *ei*=*î*), *zalig* (os. *sâlîg*), *mijn*, *zijn* (enclitisch), *-lijk* (oudt. *-lîc*), enz.;
Pietersen (uit *Pieterszoon*), *Jansen* (uit *Janszoon*), enz. enz. enz.

11. Vervolgens ook is de onduidelijke klinker (steeds de onduidelijke *a*) ontstaan tusschen twee eertijds naast elkaar voorkomende consonanten, waarvan de eerste de voorafgaande lettergreep sloot, de tweede de volgende begon, en welke zonder

tusschengevoegden vocaal minder gemakkelijk uit te spreken waren (*epenthesis* of *inlassching*, H. XXXIII, § 11). Vgl. b. v. *mannetje*, *gemakkelijk afhankelijk*, *vreeselijk*, *vreemdeling*, *radeloos*, enz., van *man*, *gemak*, *afhang*, den stam van *afhangen* (over de verscherping der *ng* tot *nk*, zie H. XXVIII, § 5, 6 *b*), *vrees*, den stam van *vreezen*, *vreemd*, *raad*, enz.

12. Ten laatste ontsproot een onduidelijke klinker (gewoonlijk de onduidelijke *a*, slechts éénmaal de onduidelijke o^a, nam. in *brummel*, zie § 7) *in betoonde lettergrepen* (zie boven § 9, *a*) uit eene *onvolkomene e* (eig. e^a of a^e, zie H. V, § 6) of *i*. B. v. *brummel*, uit *brém*, *spul*, uit *spel*, *fulp*, uit *felp* (ital. *felpa*), *wulpsch*, uit *welpsch*, *bun*, uit *ben*(*ne*), *gunder*, uit *ginder*, *hun*, uit *hen*, *rund*, uit mnl. *rent*, (hd. *rind*), *runnen*, uit *rennen*, *durk*, uit *derk* (voor *drek*, zie over de omzetting H. XXXIX, § 1), *blusschen*, uit *belesschen* (os *leskian*), *lus*, uit *lis*, *rusten*, uit mnl. *resten*, *pruttelen*, uit een vroeger *prettelen* (van *praten*), enz.

Hoofdstuk XXIV.

Over de klinkers in vreemde woorden.

1. Door vreemde woorden verstaat men die, welke uit eene of andere vreemde, hetzij verwante of niet verwante, taal, voornamelijk het Grieksch, het Latijn en het Fransch, overgenomen zijn.

2. Omtrent de oorspronkelijk Grieksche en Latijnsche woorden valt slechts dit op te merken, dat ze òf in zeer vroegen tijd zijn ingedrongen en geheel de natuur van echt Germaansche woorden hebben aangenomen, òf, in lateren tijd door de geleerden in onze taal gebracht, behalve somtijds in de uitgangen, nog geheel en al hun vreemd karakter behouden hebben (b. v. *substantief*, lat. *substantivum*, *vocaal*, lat. *vocalis*,

paragraaf, lat. *paragraphus*, *apotheek*, gr. *apotheke*).

Bij de woorden der eerste soort houde men in 't oog, dat de oude en vroegere uitspraak van sommige vocalen en consonanten vrij wat afwijkt van die, welke we hooren in den mond der tegenwoordige Grieksch of Latijn sprekende geleerden, die genoemde talen gewoonlijk als hunne eigene uitspreken. Zoo b. v. had de gr. en lat. *e* meermalen den klank i, de *o* dien van u, de *c* overal van *k*, enz.

De woorden der tweede soort worden, gelijk bekend is, *basterdwoorden* genoemd.

3. Uit Frankrijk en het Fransch sprekend Zuid-België zijn, gelijk uit de oudste Middelnederl. letterkundige voortbrengselen blijkt, sedert de 12de eeuw, en waarschijnlijk nog vroeger, woorden in de Vlaamsche en Nederlandsche gewesten gedrongen; en nog steeds gaat deze beweging voort, welke onze taal met een aantal noodige, en vaak ook onnoodige, woorden verrijkt. De regel bij deze overname was, *dat het woord, somwijlen op Nederlandsche wijze geschreven, zooveel mogelijk den Franschen klank behield.* Zoo schrijft men *biljart*, *biljet*, *vermiljoen*, *famielje*, van *billard*, *billet*, *vermillon*, *famille; sjees*, van *chaise*, *kapitein*, *grein*, *feit*, *lakkei*, *paleis*, van *capitaine*, *grain*, *fait*, *laquai*, *palais*, enz. enz.

4. Ten opzichte van de oorspronkelijk Fransche woorden intusschen valt hier op te merken, dat sommige klinkers in het tegenwoordige Fransch anders luiden dan vroeger, waardoor menig woord, in vroegeren tijd overgenomen, nu in klank afwijkt van het hedendaags in Frankrijk gebezigde.

a. Zoo beantwoordt menige *oe* in vreemde woorden aan eene fr. *o*, die vroeger als *oe* luidde, b. v. in *fatsoen*, *paviljoen*, *seizoen*, *citroen*, *koets*, enz., naast fr. *façon*, *pavillon*, *saison*, *citron*, *coche;* terwijl de later overgenomene, als *kanon*, *kanton*, *lampion*, enz. den *o*-klank hebben.

b. Zoo zien we bij ons *ei*, waar het Fransch van den tegenwoordigen tijd eene *oi* of *é*, *ée* heeft, doordien de *oi* in het noordelijk Frankrijk dikwijls als *ai* en de *é*, *ée* in het Bourgondisch (dat natuurlijk evenals het Noord-Fransch op onze taal

invloed uitoefende) als *ei* luidde; b. v. *lamprei*, *prei* (aas), naast fr. *lamproie*, *proie*; *galei*, *karwei*, *hakkenei*, *livrei*, *p(l)avei* [1]), *prei* (*porei*), ui, *vallei*, enz., naast fr. *galée*, *corvée*, *haquenée*, *livrée*, *pavé*, *poirée* (vroeger *porée*, zie ben. *c*), *vallée*, enz.

AANMERK. Omgekeerd zien we somtijds eene *ooi*, die aan eene tegenwoordige fr. *ai* beantwoordt, als b. v. in *rooi*, streep (z. *Taalb.* IV, 43), dat hedendaags *raie* luidt, doch eertijds als *roie* werd uitgesproken. In *prei*, aas (zie boven), en *prooi* hebben we door deze wisseling van *ai* en *oi* zelfs twee woorden van denzelfden oorsprong; het eerste beantwoordt aan den vorm *praie*, het andere aan den vorm *proie*.

c. Zoo beantwoordt somtijds eene *o* aan eene fr. *oi*, waarin eertijds de *o* met klemtoon, de *i* haast niet hoorbaar werd uitgesproken, of aan eene *ou*, die uit eene vroegere *o* is ontstaan en dus eertijds als deze laatste vocaal luidde, b. v. *kantoor*, *framboos*, *komfoor*, *ivoor*, *porei*, *pantoffel*, *polei*, enz., naast *comptoir*, *framboise*, *chauffoir* (oorspr. *cauffoir* [2]), *ivoire*, *poirée*, *pantouffle*, *poulie*, enz.

d. Zoo hooren we onze *ij* (vroeger = *î*) in plaats van de fr. *i*, in de verbinding *in*, welke oorspronkelijk ook vóór de *n* den zuiveren gerekten *i*-klank had; b. v *fijn*, *magazijn*, *venijn*, *ravelijn*, *satijn*, enz., naast fr. *fin*, *magasin*, *venin*, *ravelin*, *satin*, enz.

5. Eene andere oorzaak van niet overeenstemming van Fransche leenwoorden met hunne origineelen is de verandering, welke deze in onze taal ondergingen:

a. door de rekking der onvolkomen vocalen vóór de *r* (vgl. H. V, § 13, *b*), b. v. *kaart*, *taart*, *koorde*, *poort*, *soort*, *toorts*, enz., van fr. *carte*, *tarte*, *corde*, *porte*, *sorte*, *torche*, enz.;

b. door de verandering der onvolkomen *e*, vóór *r* (dus van a^e, vgl. H. V, § 6), in de onvolk. *a*, die dan weder door invloed van de volgende *r* gerekt werd (vgl. H. V, § 13), b. v. *paars*, *paarl* (*parel*), *lantaarn* (*lantaren*), enz., van fr. *perse*, *perle*, *lanterne*, enz.;

1) Over de inlassching der *l*, zie H. XXXIII, § 8.
2) Zie H. XXVII, § 1, *a*.

c. door den overgang van de onvolkomene of volkomene *o* in de onvolk. of volk. *a*, of omgekeerd, welke, *in Vlaanderen zeer gebruikelijk*, ook op de algemeen Nederlandsche woorden invloed uitoefende; b. v. *babijn*, klos, naast *bobijn* (fr. *bobine*), *katoen*, naast het vroegere *kotoen* (fr. *coton*), *karwei* (fr. *corvée*), *kantoor* (fr. *comptoir*), *karnuit*, naast *kornuit* (fr. *cornut*); *kozijn*, voor *kazijn* (oudfr. **casine*, naast het hedendaagsche *chassis*), *morel* (fr. *amarelle*, vgl. H. XXXV, § 6), enz.

Aanmerk. Somwijlen had in het Noordfransch de wisseling van *o* en *a* reeds plaats (vgl. *Taalk.* I, 269), b. v. in *rozijn* (oudfr. *rosin*), naast *razijn* (nieuwfr. *raisin*, doch oorspr. *rasin*, lat. *racemus*), *paleeren*, versieren, van *palir*, uit *polir*, *taart*, van fr. *tarte*, naast *torte*, dat in de tegenwoordige taal tot *tourte* is geworden.

GERUISCHLEER OF LEER DER MEDEKLINKERS (CONSONANTISMUS).

Hoofdstuk XXV.

Over de natuur der medeklinkers.

1ste AFDEELING.

Voorafgaande Opmerkingen.

1. Aleer we de tweede soort van bestanddeelen der woorden, de medeklinkers, bespreken, zal het passend zijn eenige uitbreiding te geven aan het vroeger (zie Hoofdst. I) omtrent de inrichting der spraakorganen aangetoonde, dewijl er buiten de daar genoemde nog andere omstandigheden zijn, welke meer onmiddellijk met de uitspraak der consonanten in verband staan. Behalve op den invloed der stembanden en van den strottenhoofdsklep is er namelijk wel op de vier volgende zaken te letten:

a. dat het verhemelte uit twee deelen bestaat, het voorste, dat achter het boventandvleesch begint, vooraan in den mond, en het achterste, dat achter in den mond ligt en, gebogen nederhangend, vlak boven den doorgang van den mond naar de keel eindigt;

b. dat onder aan dit uiterste verhemelte, juist in het midden, een lelletje hangt, bekend onder den naam van *huig* (uvula);

c. dat de uit de keel dringende adem zoowel een doortocht vinden kan door den mond als door een kanaal, dat *achter* langs het hangende verhemelte, eerst naar boven en vervolgens zijwaarts tot de neusgaten voert;

d. dat de weg door dit neuskanaal kan afgesloten worden door het hangende verhemelte achteruit te brengen en tegen den

achterkeelwand aan te drukken, zoodat de lucht alleen in den mond kan stroomen.

2. Buitendien zij nog op het kenmerkende onderscheid gewezen, dat er tusschen de consonanten en de vocalen bestaat. Is de klinker een *klank*, die voortgebracht wordt door een zeker aantal gelijkmatige golvingen der lucht, in een bepaald tijdsverloop, de medeklinkers daarentegen is een *geruisch* (d. i. het produkt van een aantal ongelijkmatige golvingen der lucht), ontstaan door den adem, met of zonder eenige verhindering, door eene, door de spraakorganen gevormde, buis te doen stroomen. Duidelijk zouden we dit verschil kunnen nagaan bij een of ander blaasinstrument, eene clarinet b. v., waarin de ingeblazen lucht in een aantal gelijkmatige trillingen wordt gebracht, alzoo een klank veroorzaakt, wanneer de van binnen aangebrachte mechaniek haren invloed doet gevoelen, doch, wanneer deze laatste verwijderd en het instrument tot eene eenvoudige buis is geworden, slechts een geruisch zal doen ontstaan.

2de AFDEELING.

Over de vier wijzen van onderscheiding der medeklinkers naar hunne uitspraak.

3. Een consonant is òf een onbelemmerd òf een belemmerd geruisch. Dringt de adem, welke uit de longen geperst wordt, *zonder tegenstand*, d. i. bij volkomen openstaande *glottis* (keelgat) (zie H. I, § 2) en opgeheven strottenhoofdsklep, uit de keel in den mond, dan hoort men een onbelemmerd geruisch. Wordt hij echter, uit de longen komende, door de eenigszins naar elkaar toe gebrachte stembanden belemmerd, vóór hij door het strottenhoofd naar de mond- of neusholte kan stroomen, dan verneemt men een, ten gevolge van de gedeeltelijke belemmering, minder krachtig geruisch. Den consonant der eerste soort noemt men *scherp*, dien der tweede *zacht*.

De *scherpe* medeklinkers zijn: *p*, *f*, *t*, *s*, *k* en *ch*; de zachte zijn de overige, nam.: *b*, *v*, *d*, *z*, *ǵ* (zie § 17), *g*, *l*,

m, *n*, *ń* (zie § 20), *r*, *j* en *w*. De scherpe en de zes eerste zachte worden ook de *verwante* genoemd, dewijl ze respectief alleen door de afwezigheid of de aanwezigheid der belemmering verschillen. Zoo heeft men dus zes verwante paren:

scherpe		*zachte*
p	:	*b*
f	:	*v*
t	:	*d*
s	:	*z*
k	:	*ǵ* (zie § 17)
ch	:	*g*

4. Gelijk we boven (§ 1, *d*) zagen, kan bij de uitspraak van een medeklinker het zachte nederhangende verhemelte òf achteruitgebracht en tegen den keelwand aangedrukt worden, alzoo het neuskanaal afsluiten, òf in dezelfde houding als bij de gewone ademhaling blijven hangen en dus den weg naar de neus openlaten. In het eerste geval kan dan de adem uitsluitend door de mondbuis een uitweg vinden, *en ontstaat het geruisch dus uitsluitend in de mondbuis*. In het andere moet hij, wanneer daarbij namelijk de mond op een of andere wijze gesloten is, *achter* door het neuskanaal ontwijken, *en ontstaat het geruisch dus èn door invloed van den vorm der gesloten mondbuis èn door de strooming door het neuskanaal*. Van hier eene tweede onderscheiding in *niet-neusletters*, bij welke de lucht uitsluitend door de mondbuis, en *neusletters*, bij welke ze door het neuskanaal *uitgaat*.

De *neusletters* zijn: *m*, *n* en *ń* (zie beneden § 20); de *niet-neusletters* zijn de overige consonanten.

5. Eene derde onderscheiding is gegrond op de wijze, waarop het geruisch wordt voortgebracht.

a. Wanneer men den adem van den eenen kant in eene buis brengt en het ander einde daarvan, na het te voren gesloten te hebben, plotseling opent, dan zal de op deze wijze plotseling ontwijkende lucht een *ploffend* geruisch maken. Evenzoo zal men eene ontploffing, ofschoon dan eene zwakkere, veroorzaken, zoo men het andere einde der buis, na het eerst open-

gelaten te hebben, plotseling sluit. De eerste soort van ontploffing heeft plaats, wanneer de consonant eene lettergreep begint, alzoo vóór een volgenden vocaal of consonant wordt uitgesproken; de tweede daarentegen, wanneer de medeklinker op 't einde eener syllabe staat.

b. Brengt men den adem van den eenen kant in de buis en laat men dien zonder tegenstand aan de andere zijde weder uitstroomen, dan veroorzaakt deze door schuring langs de wanden der buis een *schurend* geruisch.

c. Bij volkomen opening van het andere einde der buis, kan men daarenboven nog een *ratelend* geruisch voortbrengen, wanneer men een daarbinnen hangend en beweegbaar deel (d. i. de tong of de huig) door middel van de ingedreven lucht aan het trillen brengt.

Vandaar de verdeeling der consonanten in:
ontploffingen (*p*, *b*, *w*; *t*, *d*; *k*, *ǵ*, zie ben. § 17, en *j*);
schuringen (*f*, *v*, *m*; *s*, *z*, *n*; *ch*, *g*, *ń*, zie ben. § 20), en
ratelingen (*l* en *r*).

6. De laatste en zeker niet de minst belangrijke onderscheiding der consonanten is die, welke zich richt naar de spraakorganen, die in den mond tot de vorming der voor het geruisch noodige buis medewerken. Er zijn in dit opzicht drie soorten te onderscheiden:

de lipletters (*p*, *b*, *f*, *v*, *m*, *w*)
de tongletters (*t*, *d*, *s*, *z*, *n*)
en *de keelletters* (*k*, *ǵ*, zie § 17, *ch*, *g*, *ń*, zie § 20).

a. *Lipletters*. Bij deze wordt het einde der buis gevormd door de onder- en de bovenlip, somtijds ook door de onderlip en de bovensnijtanden.

b. *Tongletters*. Bij deze wordt het einde der buis gevormd:
òf door de punt der tong en de boventanden,
òf door de punt der tong en het boventandvleesch,
òf door den rug der tong en het boventandvleesch.

c. *Keelletters*. Bij deze wordt het einde der buis gevormd: òf door het middengedeelte van den rug der tong en het achterste deel van het harde verhemelte,

òf door het achtergedeelte van den rug der tong en door het zachte verhemelte.

De *l* en *r* die als *ratelingen* wel in de gewone buis, doch niet in eene der drie bijzonder gevormde voortgebracht worden, zouden eigenlijk niet tot eene dezer drie soorten te rekenen zijn; daar echter de tong bij hunne uitspraak gewoonlijk eene gewichtige rol speelt, is men gewoon ze onder de tongletters te tellen.

7. Gelijk men zal opgemerkt hebben, is bij alle deze verdeelingen geen acht geslagen op de *h*. Inderdaad staat ze dan òòk, ofschoon het zuiver karakter van medeklinker dragende, geheel buiten de andere consonanten. Ze wordt evenals de *scherpe* met wijd geopende glottis en opgeheven strottenhoofdsklep en, evenals de *niet-neusklanken*, met tegen den keelwand aangedrukt nederhangend verhemelte uitgesproken; ze ontstaat evenals de *schuringen*, doordien de lucht langs de wanden eener buis stroomt, doch ze mist het kenmerkende van alle consonanten, dat een of meer der spraakorganen in de mondholte (het hangend verhemelte uitgenomen) door vorming der buis of door trilling tot de uitspraak medewerken. Ze is dus niets meer, dan het geruisch, dat ontstaat, wanneer de adem zonder tegenstand te vinden uit de luchtpijp in het strottenhoofd en vandaar in de mondholte stroomt, en vormt alzoo het grondbestanddeel der *scherpe schuringen*, welke slechts bij den stand der organen voor *h* een of andere door lippen, tanden, tong of verhemelte gevormde en geopende buis noodig hebben om volkomen uitgesproken te worden.

Aanmerking. Dat de *h* ten onrechte door sommigen tot de *zachte* consonanten gebracht wordt, blijkt voldoende uit haar wijze van ontstaan; ze draagt volkomen het karakter der *scherpe* medeklinkers.

7. Vatten we al deze onderscheidingen samen, dan krijgen we de volgende tabel:

		Niet-neusletters.		Neusletters.
		Seherp.	Zacht.	Zacht.
Lipletters.	O	*p*	*b*, *w*	. . . . .
	S	*f*	*v*	*m*
Tongletters.	O	*t*	*d*	. . . . .
	S	*s*	*z*	*n*
	R *)	. . . . .	*l*, *r*	. . . . .
Keelletters.	O	*k*	*ǵ*, *j*	. . . . .
	S	*ch*	*g*	*ń*

*) De letters, O, S, R, beteekenen *ontploffing*, *schuring*, *rateling*.

3de AFDEELING.

Over het ontstaan der lipletters.

8. De *p* en *b* zijn beide 1° *niet-neusletters*, 2° *lipletters*, en 3° *ontploffingen*, en verschillen 4° alleen daarin, dat de eerste *scherp*, de ander *zacht* is. Ze worden dus beide voortgebracht 1° door het hangend verhemelte tegen den keelwand aan te drukken en den weg door de neus af te sluiten, 2° door met de beide lippen het einde der buis te vormen, 3° door deze buis na voorafgaande sluiting plotseling te openen (of na vroegere opening plotseling te sluiten); terwijl 4° bij de eerste de glottis geheel geopend is, bij de andere de stembanden eenigszins vernauwd worden.

9. De *f* en *v* zijn 1° *niet-neusletters*, 2° *lipletters*, 3° *schuringen* en verschillen 4° alleen daarin, dat de eerste *scherp*, de tweede *zacht* is. Ze komen dus met de *p* en *b* in het 1ste punt overeen en verschillen onderling, evenals deze, in punt

4. In 2 echter wijken ze hierdoor af, dat ze het einde der buis niet met de beide lippen, maar met de onderlip en de bovensnijtanden vormen, en in 3 doordien bij hen deze buis niet gesloten wordt en ze dus als *schuringen*, bij geopende buis, worden voortgebracht.

10. *a*. De *w* is 1° *niet-neusletter*, 2° *lipletter*, 3° *ontploffing* en 4° *zacht*. Ze verschilt dus van de *b* alleen in den aard der ontploffing, en wel, 1° doordien bij de *w* de lippen niet vast, maar zeer losjes aaneengesloten zijn, en alzoo de ontploffing slechts in de aanmerkelijke vergrooting van de kleine, reeds bestaande, opening van het einde der mondbuis bestaat, 2° doordien de lippen eenigszins vooruitgebracht worden vóór ze van elkaar gaan.

b. Van de schuring *v* verschilt de *w* alleen in punt 3. Bij den eersten consonant wordt het einde der mondbuis gevormd door de onderlip en de bovensnijtanden (zie § 9); bij de *w* door de beide lippen. Tevens is de *v* eene zuivere schuring, de *w* daarentegen eene zwakke ontploffing. Overigens komen de *w* en *v* in den stand der organen overeen; en vandaar dat ze somtijds met elkaar wisselen.

11. De *m* is 1° *neusletter*, 2° *lipletter*, 3° *schuring* (nam. door het neuskanaal) en 4° *zacht*. Ze stemt in zooverre met de *p* en *b* overeen, dat de mondbuis zich op dezelfde wijze, d. i. door de beide lippen, sluit (met de *b* daarenboven nog als *zachte* consonant), doch verschilt hierin, dat de adem niet door de mondbuis ontwijkt, maar *schurende* langs de wanden van het niet (door het zachte verhemelte) afgesloten neuskanaal uitgaat. In deze *schuring* verschilt ze diensvolgens ook van *f* en *v*, welke laatste uitsluitend door de mondbuis ontstaan.

Op de vorming van het geruisch *m* hebben dus èn de door de lippen gesloten mondbuis èn het geopend neuskanaal invloed.

4de AFDEELING.

Over het ontstaan der tongletters.

12. De *t* en *d* zijn beide 1° *niet-neusletters*, 2° *tongletters*-

ters, en 3° *ontploffingen*, en verschillen 4° alleen daarin, dat de eerste *scherp*, de ander *zacht* is. Ze worden dus beide voortgebracht 1° door het hangend verhemelte tegen den keelwand aan te drukken en den weg door de neus af te sluiten, 2° door op eene van de drie in § 6, b, genoemde wijzen, door tong en boventanden of boventandvleesch het einde der buis te vormen, 3° door deze buis na voorafgaande sluiting plotseling te openen (of na vroegere opening plotseling te sluiten); terwijl 4° bij het eerste de glottis geheel geopend is, bij de andere de stembanden eenigszins vernauwd worden.

13. De *s* en *z* zijn 1° *niet-neusletters*, 2° *tongletters*, 3° *schuringen* en verschillen 4° slechts daarin, dat de eerste *scherp*, de tweede *zacht* is. Ze komen met de *t* en *d* in het 1ste punt geheel en in het 2de nagenoeg overeen, daar ze ontstaan in eene buis, welke op eene der twee laatste, in § 6, b, genoemde wijzen, d. i. met de tongspits of den tongrug en het boventandvleesch gevormd is (niet in eene buis, op de eerste aldaar genoemde wijze samengesteld, d. i. met de tongspits en de bovenstanden, zie ben. de *opmerking*.) Ze verschillen voorts onderling, evenals *t* en *d*, in punt 4. Slechts in het 3de punt wijken ze van het besproken paar af, doordien bij hen het einde der mondbuis niet gesloten, maar geopend is, en ze dus als *schuringen*, bij geopende buis, worden voortgebracht.

Opmerking 1. De tongletters, die als scherpe en zachte *schuring* op de eerste der in § 6, b, genoemde wijzen, d. i. in eene door de tongspits en de boventanden gevormde buis, worden voortgebracht, en dus ongeveer gelijkstaan met de scherpe en zachte eng. *th*, komen tegenwoordig in het Nederlandsch niet meer voor. De oude taal echter kende ze en stelde ze gewoonlijk als scherpen consonant met het teeken *th*, als zachten met *dh* voor. In verloop van tijd zijn ze respect. tot de verwante ontploffingen *t* en *d* overgegaan.

Opmerking 2. Wordt het uiteinde der buis gevormd door de tongspits iets meer naar achteren (dan voor de scherpe schuring *s* noodig is) in de nabijheid van het boventandvleesch te bren-

gen, dan hoort men het geruisch, dat overeenkomt met dat der fr. *ch*, b. v. in *charmant*, *chevalier*, en bijv. ons door *sj*, bijv. in *sjokken*, *sjouwen*, enz. wordt voorgesteld.

14. De *n* is 1° *neusletter*, 2° *tongletter*, 3° *schuring* (nam. door het neuskanaal) en 4° *zacht*. Ze stemt in zooverre met de *t* en *d* overeen, de mondbuis zich op eene derzelfde wijzen (zie § 6, b) sluit (met *d* daarenboven nog als *zachte* consonant), doch verschilt hierin, dat de adem niet door de mondbuis ontwijkt, maar *schurende* langs de wanden van het niet (door het zachte verhemelte) afgesloten neuskanaal uitgaat. In deze *schuring* verschilt ze diensvolgens ook van de *s* en *z*, welke laatste uitsluitend door de mondbuis ontstaan.

Op de vorming van het geruisch *n* hebben dus èn de, op eene der in § 6, b, genoemde wijzen gesloten, mondbuis èn het geopend neuskanaal invloed.

15. De *l* is 1° *niet-neusletter*, 2° *tongletter*, 3° *rateling* en 4° *zacht*. Ze komt dus met *d* en *z* in het 1ste en 4de punt overeen en wordt dus zoowel met opgeheven hangend verhemelte als met vernauwde glottis uitgesproken. Wat echter punt 2 en 3 betreft, daarin wijkt ze, van de andere tongletters (behalve *r*) af, dat ze niet in eene bijzonder gevormde mondbuis, hetzij door ontploffing of schuring, ontstaat, maar door de trillingen, waarin de *beide zijranden* der tong, die met het voorste gedeelte tegen de boventanden of het boventandvleesch aangedrukt wordt, door den aandrang der lucht geraken.

16. De *r* is 1° *niet-neusletter*, 2° *tongletter*, 3° *rateling* en 4° *zacht*. Ze stemt dus, in het 1ste en 4de punt met *d*, *z* en *l* overeen, met welke laatste letter ze daarenboven deze verwantschap vertoont, dat ze ook door eene trilling der tong ontstaat. Dit spaaakorgaan drukt zich echter bij de *r* niet tegen de boventanden of het bovcntandvleesch aan, maar behoudt zijne gewone ligging; daarenboven ook worden niet de zijranden in trilling gebracht, maar het voorste deel, de punt.

Aanmerk. Sommige menschen brengen niet de tong maar de *huig* (zie boven § 1, *a*) in trillende beweging. Dit veroorzaakt het bekende *brouwen*

5de AFDEELING.

Over het ontstaan der keelletters.

17. De *k* en de *ǵ* [1]) zijn beide *niet-neusletters*, 2°. *keelletters*, 3°. *ontploffingen*, en verschillen 4°. alleen daarin, dat de eerste *scherp*, de andere *zacht* is. Ze worden dus beide voortgebracht: 1° door het hangend verhemelte tegen den keelwand aan te drukken en den weg door de neus af te sluiten, 2° door op eene der § 5, *c*, genoemde wijzen, door den rug der tong en het achterste harde of het zachte verhemelte, het einde der buis te vormen, 3° door deze buis na voorafgaande sluiting plotseling te openen (of na vroegere opening plotseling te sluiten); terwijl 4° bij de eerste de glottis geheel geopend is, bij de andere de stembanden eenigszins vernauwd worden.

Aanmerk. Is een der beide consonanten vergezeld van eene in dezelfde lettergreep onmiddellijk volgende of voorgaande a^e, e^a, *e*, *i*, *u* ot *eu*, of van een andere consonant, dan wordt het einde der buis door het middengedeelte van den rug der tong en het achterste deel van het harde verhemelte gevormd. Is de vergezellende vocaal daarentegen eene *a*, a^o, o^a, *o* of *oe*, dan wordt dat uiteinde door het achtergedeelte van den rug der tong en door het zachte verhemelte gevormd. In het eerste geval zullen we de ontploffingen *k* en *ǵ*, die *der eerste soort*, in het andere die *der tweede soort* noemen.

18. De *ch* en *g* zijn 1° *niet-neusletters*, 2° *keelletters*, 3° *schuringen*, en verschillen 4° slechts daarin, dat de eerste *scherp*, de tweede *zacht* is. Ze komen dus met de *k* en *ǵ* in het 1ste en 2de punt overeen en verschillen onderling, evenals deze, in punt 4. Slechts in het 3de punt wijken ze van het besproken paar af, doordien bij hen het, op eene der § 6, c, genoemde wijzen gevormde, einde der mondbuis niet

---

1) Het letterteeken *ǵ* wordt hier gebezigd ter aanduiding van het ontploffingsgeruisch, dat men in de Hoogduitsche beginletters *g* hoort, b. v. in de woorden *geben*, *gitter*, *gabe*, *gott*, *gut*, *gross*, enz. Het komt wel in onze tegenwoordige taal niet meer voor, doch werd eertijds in vele gevallen uitgesproken, waar men nu de schuring *g* laat hooren.

gesloten, maar geopend is, en zu dus als *schuringen*, bij geopende buis, worden voortgebracht.

Aanmerk De wijze van vorming van het uiteinde der mondbuis hangt ook bij de *ch* en de schuring *g* van dezelfde voorwaarden af als bij de *k* en de ontploffing *ǵ*. Alzoo hebben we ook hier de onderscheiding te maken van *ch*'s en *g*'s der *eerste* en der *tweede soort*.

19. *a*. De *j* is 1° *niet-neusletter*, 2° *keelletter*, 3° *ontploffing* en 4° *zacht*. Ze verschilt van de *ǵ der eerste soort* (zie § 17 en de *aanm*.) alleen in den aard der ontploffing; en wel, 1° doordien bij de *j* het middengedeelte van den tongrug niet vast, maar losjes (met eene *zeer geringe* opening) tegen het harde verhemelte aangesloten wordt, en alzoo de ontploffing slechts in de aanmerkelijke vergrooting van de reeds bestaande opening van het einde der mondbuis bestaat, 2° doordien de rug der tong iets meer naar voren tegen het harde verhemelte aanligt, dan dit bij de *ǵ* het geval is.

b. Van de schuring *g der eerste soort* (zie § 18, *aanm*.) verschilt de *j* alleen in punt 3. Bij den eersten consonant wordt het einde der buis gevormd door het middengedeelte van den tongrug en het meer naar achter gelegen harde verhemelte; bij de *j* door het middengedeelte van den tongrug en het meer naar voren gelegen harde verhemelte. Tevens is de *g* eene zuivere schuring, de *j* daarentegen eene zwakke ontploffing. Overigens komen de *j* en de *g* in den stand der organen overeen; en vandaar dat ze somtijds met elkaar wisselen.

20. De consonant, dien we in dit handboek door *ń* zullen voorstellen en welke alleen voorkomt in de verbindingen *ng* (waarin echter de *g*, d. i. *ǵ*, niet meer gehoordt wordt) en *nk*, is 1° *neusletter*, 2° *keelletter*, 3° *schuring* (nam. door het neuskanaal) en 4° *zacht*. Ze stemt in zooverre met *k* en *ǵ* overeen, dat de mondbuis zich op eene der twee zelfde wijzen (zie § 6, *c* en § 17) sluit (met *ǵ* daarenboven nog als *zachte* consonant), doch verschilt hierin, dat de adem niet door de mondbuis ontwijkt, maar *schurende* langs de wanden van het niet (door het zachte verhemelte) afgesloten neuskanaal uit-

gaat. In deze *schuring* verschilt ze diensvolgens ook van *ch* en *g*, welke laatste uitsluitend in de mondbuis ontstaan.

Op de vorming van het geruisch *ń* hebben dus èn de op eene der § 6, c, genoemde wijzen gesloten mondbuis èn het geopend neuskanaal invloed.

6de AFDEELING.

Over de uitspraak der medeklinkers in verband met hunne schrijfwijze.

21. De schrijfwijze der woorden, ook ten opzichte van de consonanten, beantwoordt niet altijd aan de uitspraak daarvan. Meermalen wordt *van de verwante paren* (zie boven § 3) de zachte consonant geschreven, waar eene scherpe uitspraak, en een scherpe, waar eene zachte uitspraak gevorderd wordt. De spelling namelijk regelt zich gewoonlijk naar de afleiding van het woord, d. i. men schrijft het woord gemeenlijk zoodanig, dat zijne betrekking tot de verwante vormen duidelijk blijkt. Zoo b. v. bezigt men het teeken *d*, in *steedsch*, ter aanduiding van het scherpe geruisch *t*, om de verwantschap van het woord met het subst. *stad* niet uit 't oog te doen verliezen; evenzoo de *g* en *v* in *slagveld* ter aanduiding van de scherpe consonanten *ch* en *f*, opdat de samenstelling uit *slag*, *slagen* en *veld* niet voorbijgezien worde; evenzoo de *t* in *voetbank* ter voorstelling van het zachte geruisch *d*, om het woord in den vorm niet van *voet* te scheiden; evenzoo de *d*, *g*, *b* in *huid*, *vlag*, *tob*, de scherpe geruischen *t*, *ch*, *p*, opdat de samenhang der substantieven met den verbogen vorm *huiden*, *vlaggen*, *tobben* in het schrift aangeduid worde; enz. enz. Slechts de regelmatige vervanging der teekens *v* en *z*, aan 't einde der syllaben, door *f* en *s*, maken hierop eene gewichtige uitzondering, ofschoon ook hier, gelijk beneden blijken zal, de schrijfwijze niet altijd met de uitspraak overeenstemt en somtijds de *f* of *s* een zacht geruisch aanduiden.

OPMERK. Ter voorkoming van wijdloopigheid zullen we in het volgende de consonanten, die een woord aanvangen, ouder

gewoonte *beginletters*, die welke op het einde van een woord staan, *sluitletters* noemen. Op gelijke wijze zullen die medeklinkers, welke, midden in 't woord, eene lettergreep eindigen, den naam van *sluittusschenletters*, en die, welke, midden in 't woord, eene syllabe aanvangen, den naam van *begintusschenletters* dragen.

22. In verband met het hierboven aangemerkte wordt in onze taal *van de verwante consonantenparen* (z. § 3) het zachte letterteeken scherp uitgesproken, of liever dient ter aanduiding van het scherpe verwante geruisch, wanneer het staat:

a. als *sluitletter*, b. v. *dood*, *god*, *hoofd*, *nijd*, *nood*, *geleerd*, *geloofd*, *dag*, *zag*, *genoeg*, (*ik*) *toog*, *hoog*, *tob*, enz., waar de *d*, *g* en *b* als *t*, *ch* en *p* wordt uitgesproken;

b. als *sluittusschenletter*, *wanneer de volgende syllabe* **niet** *met een zachten ontploffingsconsonant begint of met denzelfden medeklinker*, *waarmede de voorafgaande sluit*, (vgl. ben. § 24, *c*),

alzoo *wanneer de volgende lettergreep òf met een scherpen consonant*, *in 't algemeen*, *aanvangt*, b. v. *breed-te*, *laad-stok*, *beraad-slagen*, *hoog-te*, *laag-te*, *geneug-te*, *maag-pijn*, *zaag-sel*, *slag-pen*, enz., (alle met *d* en *g* voor *t* en *ch*),

òf met een zachten schuringsconsonant, b. v. *lood-zwaar*, *moord-verhaal*, *hoofd-zin*, *vroed-vrouw*, *lood-gieter*, *slag-zwaard*, *slag-veld*, enz. (alle met *d* en *g* voor *t* en *ch*),

òf met een anderen zachten consonant of de h, b. v. *lood-lijn*, *land-man*, *land-reis*, *rood-neus*, *paard-je*, *stad-wijk*, *rood-huid*, *hoog-land*, *zaag-meel*, *hoog-mis*, *rijg-naald*, *kraag-je*, *dag-werk*, *dag-huur*, *tob-je*, enz. (alle met *d*, *g* en *b* voor *t*, *ch* en *p*);

c. als *schuringsconsonant*, *die begintusschenletter is en in de vorige syllabe door een scherpen of scherp uitgesproken consonant wordt voorafgegaan*, b. v. *straat-vuil*, *stief-vader*, *slag-veld*, *moord-verhaal*, *vroed-vrouw*, *top-zwaar*, *muit-ziek*, *stuif-zand*, *lood-zwaar*, *hoofd-zin*, *ont-vangen*, *uit-gieten*, *af-grond*, *lood-gieter*, *dijk-graaf*, enz., waar de *v*, *z* en *g* als *f*, *s* en *ch* worden uitgesproken;

d. als *staande vóór een scherpen of scherp uitgesproken*

consonant, b. v. *reeds*, *steeds*, *loods*, *goeds*, *moogt*, *vraagt*, *bedaagd*. *gelegd*, enz., waar de *d* en *g* vóór de *s*, *t* en de als *t* uitgesproken *d* scherp (d. i. als *t* en *ch*) luiden.

Aanmerk. 1. In het Mnl. werd gewoonlijk deze verscherpte uitspraak (behalve de onder c genoemde) ook in het schrift aangeduid; vgl. b. v. *doot*, *got*, *hooft*, *nijt*, *noot*, *geleert*, *gelooft*, *dach*, *sach*, *genoech*, *tooch*, *hooch*, *geneuch-te*, *slach-pen*, enz. enz.

Aanmerk. 2. Aan de wet, onder c genoemd, zijn ook onderworpen de woorden, waarmede een onmiddellijk voorafgaand innig verbonden wordt uitgesproken. Vandaar de verscherping der *v*, *z* en *g*, b. v. in *ik val*, *uit voorzorg*, *het verloop*, *dit zaad*, *uit zorg*, *ik ga*, enz.

23. Evenzoo heeft *van de verwante paren* het scherpe letterteeken de zachte uitspraak, *wanneer het*, *als sluittusschenletter gebezigd*, *in de volgende syllabe door eene zachte ontploffing*, *d. i.* b *of* d, *gevolgd wordt;* b. v. *zeep-bak*, *op-doen*, *zit-bank*, *voet-bank*, *hak-bord*, *lijk-doorn*, *zak-doek*, *lief-de*, *vijf-de*, *stief-broeder*, *zes-de*, *vrees-de*, enz., waar *p*, *t*, *k*, *f* en *s* als *b*, *d*, *g*, *v*, *z* klinken.

Aanmerk. Naar deze wet richten zich ook die woorden, welke met een onmiddellijk volgend woord innig verbonden worden uitgesproken. Vandaar de verzachting der *t* en *k* b. v. in *dat bericht*, *ik dans*, enz.

24. Zoo zien we, dat dus *van de verwante paren* alleen overeenkomstig hunne schrijfwijze worden uitgesproken:

a. de *beginletter* (waarop geen voorgaand woord invloed uitoefent, vgl. § 22, *aanm.* 2);

b. de *begintusschenletter*, *wanneer deze òf eene scherpe of zachte ontploffing*, *òf eene scherpe schuring is*, *òf eene zachte schuring*, (*waaraan in de voorgaande syllabe geen scherpe of scherp uitgesproken consonant voorafgaat*, vgl. § 22, c); b. v. *in-vuil*, *voor-vader*, *graan-veld*, *weduw-vrouw*, *maanziek*, *bij-zin*, *in-gieten*, *voor-grond*, *tinne-gieter*, *pluimgraaf*, enz. (alle met de zacht uitgespr. *v*, *z* en *g*), niet echter *straat-vuil*, *stief-vader*, *slag-veld*, enz. (zie t. a. pl.);

c. de *scherpe sluittusschenletter, welke in de volgende syllabe door geen zachte ontploffing gevolgd wordt* (vgl. § 23), b. v. *hoop-te, zak-potlood, inkt-pot, af-komst, lach-lust, pot-lood, straat-vuil, uit-gaan*, enz.; alsmede de *zachte sluittusschenletter, waarop in de volgende syllabe een zachte ontploffing of gelijke consonant volgt* (vgl. § 22, *b*), b. v. *tob-be, tob-de, bid-den, hoofd-band, lig-gen, leg-de, behaag-de, had-den*, in de volkstaal *waz-zen, gav-ven*, enz. enz.;

d. natuurlijk *de scherpe sluitletters*, voor zoover die niet onder den invloed van het volgend woord staan (vgl. § 22, *aanm*. 2).

Hoofdstuk XXVI.

Korte geschiedenis der consonanten in het Nederlandsch.

1. Naast de in het vorige hoofdstuk genoemde indeelingen der consonanten kennen wij er nog eene, die, door de Grieksche grammatici ingevoerd, totnogtoe bijna altijd bij de bespreking der medeklinkers (althans nagenoeg) ten grondslag is gelegd. Om ons aan geene onnoodige afwijkingen schuldig te maken, zullen ook wij hier deze oude en gewone indeeling niet laten varen, volgens welke de consonanten bestaan uit:

a. *vaste letters*, nam.:
   1°. *lipletters: p, b, f, v,*
   2°. *tongletters: t, d, s, z,*
   3°. *keelletters: k, ch* en *g;*

b. *vloeiende letters*, nam.: *l, m, n, ń* en *r;*

c. *halfklinkers*, nam.: *w* en *j;*

d. *de blaasletter h.*

1ste AFDEELING.

Over de vaste letters.

2. Behalve de hier genoemde *vaste letters* kende onze taal,

in eene periode, die hoogstens omstreeks de helft der 12de eeuw, doch waarschijnlijk reeds veel vroeger eindigt, nog enkele andere, nam. de *th* (z. H. XXV, § 13, *opmerk.* 1), de *dh* (zie t a. p.) en de *ǵ* [1]) (z. H. XXV, § 17).

Daarenboven vertoonde ze omtrent de zachte ontploffingen *b*, *d* en *ǵ*, het merkwaardig verschijnsel, dat deze *alleen*

òf *als beginletters*

òf *als tusschenletters in de verdubbeling bb*, *dd*, *ǵǵ*,

òf *in verbinding met haar verwante en voorafgaande nensletter* (d. i. *mb*, *nd*, *ńǵ*) voorkwamen.

De zachte schuringen bestonden *als beginletters* in de oude taal niet. De tegenwoordige beginletters *v* en *z* zijn beide door verzachting uit *f* en *s* ontstaan (vgl. ben. § 3, en H. XXIX, § 1, 2 en 3); de beginletter *g* is uit de vroegere *ǵ* voortgekomen (vgl. ben. § 5).

3. Vergelijken we met deze vroegere periode den tegenwoordigen stand onzer taal, *dan merken we bij deze vaste letters over 't algemeen zeer weinig verandering op.* Slechts zien we:

de *scherpe* schuringen, *als beginletters*, *gewoonlijk* tot de verwante *zachte* overgaan, alzoo de *f* tot *v*, de *s* tot *z*, en ook de *th* tot *dh* [2]), (zie hierover H. XXIX, § 1, 2 en 3);

de *th* en *dh* in *t* en *d* (zie ben. § 4) veranderen;

de *ǵ* tot *g* overgaan of geheel en al wegvallen (z. ben. § 5);

in enkele woorden de *s* tot *sj* worden (zie ben. § 6);

in enkele andere de *g* uit *j* voortkomen (z. ben. § 7);

in eenige weinige *cht* en *ft* tot *st* worden (z. ben. § 8).

4. De *th* en de *dh*, over wier uitspraak boven (H. XXV, § 13, *opmerk.* 1) is gehandeld, zijn in de latere taal overgegaan tot *t* en *d*, d. i. ze zijn van *schuringen* (in eene door de tongspits en de boventanden gevormde buis) tot de *verwante ontploffingen* geworden; de tongspits, welke eertijds, een weinig van de boventanden verwijderd, aan de doorstroomende

---

1) De *ǵ*, als verzachte uitspraak der *k* (zie H. XXV, § 18), komt niet als zelfstandige consonant in aanmerking.

2) De *ch* kwam reeds in de bedoelde periode niet meer als beginletter voor, maar was reeds tot *h* gewijzigd

lucht vrijen doortocht liet, werd later tegen diezelfde boventanden aangedrukt en liet dan bij plotselinge opening of sluiting de lucht *met ontploffing* ontwijken of stuiten (vgl. H. XXV, § 12).

Zoo beantwoordt eene vroegere *scherpe sluitletter th* (die ook wel eens met *dh* of liever met een doorstreepte *d* werd voorgesteld) aan onze tegenwoordige *t*, hetzij deze als *t*, hetzij ze als *d* (vgl. H. XXV, § 22, *a*) worde geschreven; b. v. (*hij*) *neemt* (got. *nimith*), (*gij*) *neemt* (got. *nimith*), *gevischt* (got. *fiskôth*), *getemd* (got. *tamith*), *gevuld* (got. *fullith*), *gelegd* (got. *lagith*), *bad*, subst. (os. *bath*), *dood*, mnl. *doot* (os. *dôdh*), *god*, eertijds ook *got* geschreven (got. *guth*), *eed* (os. *êth*), *hoofd*, mnl. *hovet* (got. *haubith*), *lid*, mnl. *lit* (os. *lidh*), *nood*, mnl. *noot* (got. *nauth*), *voort* (os. *forth*), *waard*, adj., mnl. *waart* (os. *werdh*), enz.;

zoo eene vroegere *zachte begintusschenletter dh* (ook wel eens door *th* voorgesteld) aan onze tegenwoordige *d;* b. v. *aarde* (ondfr. *ertha*), *heiden* (os. *hêdhin*), *leden*, mv. van *lid* (os. *lidhi*), *lijden* (os. *lîdhan*), *moede* (os. *môdhi*), *neder* (os. *nidhar*), *broeder* (os. *brôthar*), *vrede* (ondfr. *frithu*), enz.;

zoo eene vroegere *scherpe beginletter th*, na, in overeenstemming met de scherpe schuringen *f* en *s* (die als beginletters *gewoonlijk* tot *v* en *z* zijn geworden, vgl. XXX, § 2 en 3) tot *dh* verzacht te zijn, aan eene tegenwoordige *d;* b. v. *dank* (ondfr. *thank*), *daar* (ondfr. *thâr*), *de* (ondfr. *the*), *denken* (ondfr. *thenkan*), *ding* (ondfr. *thing*), *drie* (ondfr. *thriu*), *door* (ondfr. *thuro*), *dorst* (ondfr. *thurst*), *duizend* (ondfr. *thûsint*), enz.

5. *a.* De *g* werd in vroegeren tijd 1° als beginletter, 2° als verdubbelde tusschenletter, en 3° in de verbinding met de voorafgaande verwante neusletter *ń* (vgl. § 2) niet als *schuring*, maar als *ontploffing*, dus als *ģ* (vgl. H. XXV, § 17) uitgesproken. Wil men hiervan de bewijzen, dan lette men op de verscherping, welke in vroegeren tijd de *g* (dus *ģ*) in de bovengenoemde gevallen heeft ondergaan. Dewijl namelijk de zachte consonant bij verscherping natuurlijk alleen in de scherpe ver-

wante moet overgaan, alzoo alleen de *ǵ*, niet de *g*, tot *k* kan verscherpt worden, zoo is het duidelijk, dat de tegenwoordige verscherpte *k* alleen aan eene vroegere *ǵ*, in geen geval aan eene vroegere *g* kan beantwoorden, en dus b. v. 1° *als beginletter*, in *krieken*, *krijten*, uit *ǵrieken*, *ǵrijten*, enz. (zie H. XXVIII, naast § 7), 2° *als dubbele tusschenletter*, in *nikken*, uit *niǵǵen*, *nijgen*, *bukken* uit *buǵǵen*, naast *buigen*, enz. (z H. XXVIII, § 6), en 3° *in de verbinding met eene voorafgaande ń*, in *woonink-je*, *konink-je*, *konink-lijk*, enz. (z. H. XXVIII, § 5, *a*), enkel en alleen uit de ontploffing *ǵ* kan zijn voortgekomen.

In alle drie gevallen intusschen is de vroegere uitspraak in de tegenwoordige taal verlorengegaan. *Als beginletter* en *als tusschenletter in de verbinding gg*, (b v. in *liggen*, *zeggen*, enz.) werd de ontploffing tot schuring (dus juist het tegengestelde van den overgang der *th* tot *t* en der *dh* tot *d*). *In de verbinding ńǵ* viel ze geheel en al weg, zoodat het tegenwoordige teeken *ng* hedendaags nog slechts dient om eene enkele *ń* (als sluitletter) of eene dubbele *ń* (als tusschenletter) voor te stellen; vgl. *breng*, *zong*, *brengen*, *zongen*, enz. = *breń*, *zoń*, *breńńen*, *zońńen*, enz.

5. *b*. Over de *ch* zie beneden § 20, *aanm*. 3 en 4.

6. Somtijds is eene *sj* (zie H. XXV, § 13, *opmerk*. 2), en wel voorn. in de volkstaal, door eene geringere verplaatsing (naarachterbrenging) der tong uit de *s* ontstaan. Vgl. b. v. *hanssjop*, *sjokken*, *sjoksen*, dralend gaan, *sjouwen*, enz., uit *hanssop*, *sokken*, *soksen*, *souwen*. (Voor meer voorb. zie mijne *Proeven van woordverkl*. blz. 20, en de *Toekomst* van 1872, blz. 286).

7. De schuring *g* is enkele malen ontstaan uit eene vroegere *j*, doch alleen *wanneer deze van eene onmiddellijk voorafgaande of volgende e* of *i*, *ĭ vergezeld was*. (Zie over de verwantschap der schuring *g*, *der eerste soort*, met de *j* H. XXV, § 19, *b*) B. v.: *gij*, *ge*, uit *jij*, *je*; *gene*, *ginds* (vgl hd. *jener*, got. *jains*); *gist*, oorspr. *jist*, van een ww.

jesen (ohd. *jesan*): wellicht ook *eindigen*, *beschadigen*, *pijnigen* en andere dergelijke vormen, die, op *igen* uitgaande, naast andere met *en* afgeleide (als *einden*, (*be*)*schaden*, *pijnen*, enz.) voorkomen, en in welke een vroeger achtervoegsel, *jen*, na eerst in *i-jen* te zijn overgegaan, tot *igen* werd (b. v. oudt. **stainjan*, dan **stainijan*, dan ndl. *steenigen*). Zie *Ned. Wb.* op *g*.

8. Vóór *t* is in sommige woorden de *f* overgegaan tot *ch*; vgl. *gracht* (hd *graft*), *kracht* (hd. *kraft*), *zacht* (hd. *sanft*, eng. *soft*), *hecht*, uit *heft*, *nicht*, voor *nift* (vgl. *neef*), *oplichten* (eng. *to lift*), *sticht*, voor *stift*, *kocht*, *gekocht*, voor *koft*; *gekoft* (vgl. *koopen*, zie H. XXX, § 2), *verkocht* voor *verknoft* (vgl. *knoopen*, zie H. XXX, § 2), *gehucht*, eig. *gehôf-t* (van *hôva*, hoeve, zie XXX, § 2, en voor de *u* uit *ô* H. X, § 5), *gerucht* en *berucht*, voor *geruft* en *beruft* (vgl. *roepen*, os. *hrôpan*, z. H. XXX, § 2, en H. X, § 5), enz.

Aanmerk. Ook in enkele oudere en dialectische woorden is de *cht* tot *st* geworden, b. v. in het westvl. *most*, voor *mocht*, het oostvl. *schuist*, voor *schuift*, schavuit. Evenzoo ging de *ft* soms in *st* over, b. v. in het oude *dost*, roeibank, voor *doft*, en *est*, hagedis, voor *eft*. Zie hierover in den *Taalb.* (VI).

2de AFDEELING.

Over de vloeiende letters.

9. Omtrent de vloeiende consonanten valt in onze taal niet veel te zeggen. Alleen het ontstaan van sommige *r*'s, van ééne *m*, de veelvuldige overgang van *m* in buigingsuitgangen tot *n*, en de onderlinge wisseling tusschen sommige dezer medeklinkers behoeven bijzondere opmerking.

10. Buiten de oorspronkelijke *r*'s kan onze taal er nog eenige aanwijzen, welke zich tusschen twee vocalen ontwikkeld heeft uit de *zachte schuring z*, die zelve weer uit de scherpe schu-

ring *s* was ontstaan. Deze vroegere zachte schuring werd in de oudere talen deels door *s* deels door *z* (nam. in het Gotisch) voorgesteld. B. v. *oor* (got. *ausô*, ohd. *óra*), *blinder*, compar. (got. *blindôza*, os. *blindoro*), *verloren* (got. *fralusans*, ohd. *farloran*), naast *verliezen*, *verkoren* (ook *verkozen*), naast *verkiezen*, *gevroren* (naast *gevrozen*), naast *vriezén*, (*wij*) *waren* (got. *wêsum*, os. *wârun*), naast ik *was* en *wezen*, *hooren* (got. *hausjan*, os. *hôrian*), *leeren* (got. *laisjan*, os *lêrian*), enz. enz.

11. Uit eene *w* ontstond de *m* in ons voegwoord *maar*, dat oorspr. *ne-waar* (in vorm en vroegere beteekenis = *en ware*, d. i. *ware het niet*) luidde, en later, door invloed van den voorafgaanden tong-neusletter *n*, zijne lipletter *w* tot de lipneusletter *m* wijzigde, alzoo tot *nemaar* werd. (Over het verdwijnen der eerste syllabe *ne* zie H. XXXV, § 6).

12. In de buigingsuitgangen zien we de *m*, als sluitconsonant, regelmatig tot *n* overgaan. B. v.: (wij) *binden* (got. *bindam*), (wij) *bonden* (got. *bundum*), de dat. meerv. der substantieven, als *visschen*, *woorden*, *groeven*, *hanen*, enz. (got. *fiskam*, *wordam*, *grôbam*, *hanam*, enz.), de dat. sing. mann. en onzijd. van het sterke adjectief en het pronomen, als *blinden*, *goeden*, *den*, *dien*, *dezen* (os. *blindum*, *gôdum*, ags. *tham*, os. *thiem*, ags. *thisum*), de dat. meerv. der adjectieven en der pronomina, als *blinden*, *den*, *dien*, *dezen* (ohd. *blintêm*, os. *thêm*, *thiem*, ags. *thisum*). Alleen in het eenlettergrepige *hem*, 3de nv. enk. (oudt. **him*), is de *m* als slotconsonant van den buigingsuitgang gebleven. Ook in den 3den nv. meerv gold nog in de 16de eeuw *hem* (oudt. **him*); in later tijd echter is ook hier de *m* in *n* overgegaan.

13. Eene wisseling van vloeiende consonanten onderling treft men aan tusschen *l* en *n*; b. v. *knoflook*, naast *kloflook* (= *gekloven* look), *kluppel*, naast *knuppel* (van *knop*), *knuiven* (Kil.), naast *kluiven* (de *l* oorspronkelijk), *snoester* (Kil.), schil van eene vrucht, naast *sloester*, *orgel*, van het Grieksche *organon*, *slak*, naast den regelmatigen hd. vorm *schnecke* en den eng. *snake*, *Schevelingen*, naast *Scheveningen*, enz.

14. De wisseling tusschen *r* en *l*, schoon nagenoeg in alle talen zeer gewoon, schijnt in onze tegenwoordige zeer zeldzaam te zijn. Zoover mij bekend is, vertoont zij zich, behalve in eenige dialectische woorden, alleen in twee vreemde *kortelas*(*se*), kort zwaard (oudfransch *coltelasse*), en *tafreel* (oudfr. *tablel*). Met de woorden *pelgrim*, *paleeren*, versieren, *matroos* en *matras* namelijk vergelijke men niet, met prof. Brill (*N. Spr.* I, 19, 2), den lat. vorm *peregrinus* en de fr. *parer*, *matelot* en *matelas*, maar de fr. en oudfransche *pelegrin*, *palir* (vgl. H. XXIV, § 5, *c*), *materots* (vgl. H. XXVII, § 1, *e*) en *materas* (vgl. H. XXVIII, 1, *e*); terwijl men in den vorm *scharrebijter*, naast *schallebijter*, d. i. het beest dat in de *schallen* (teelballen) der paarden bijt, eenvoudig eene herinnering aan den fr. vorm *escarbot* of den lat. *scarabaeus* te zien heeft.

Wisselt in een woord de uitgang *er* met *el* of *eren* met *elen* (b. v. in *stameren* en *stamelen*, *torter*, lat. *tortur*, en *tortel*, *marteren*, fr. *martyrer*, en *martelen*, enz.), dan beschouwe men dit niet als ontstaande uit de verwantschap der beide consonanten, maar uit de volkomen gelijkheid der beteekenis van deze achtervoegsels.

Evenmin wisselt de *r* met *l* in *grimlach* en *glimlach*, die twee verschillende woorden zijn.

15. *a*. De *keel-neusletter* *ń* (zie H. XXV, § 20) wordt in onze taal voorgesteld door *n*, in de verbinding *nk* (b. v. in *denken*, *zinken*, *drinken*, enz.), of door de beide vereenigde teekens *ng* (b. v. in *ding*, *ring*, *ving*, *dingen*, *ringen*, *vingen*, enz.). In het laatste geval werd eertijds ook de *g*, en dat wel als ontploffing *ǵ*, uitgesproken (zie boven § 5); tegenwoordig echter is deze tweede consonant afgevallen en hoort men in bovengenoemde woorden en dergelijke de *ń*, als sluitletter, slechts als enkelvoudige, als tusschenletter slechts als dubbele keelneusletter.

15. *b*. Overgang van deze dubbele keel-neusletter *ń* (in onze spelling als *ng*) in de dubbele lip-neusletter *mm* neemt men

waar in *schommelen*, uit *schongeien*, en *prammen*, drukken, uit *prangen*.

AANMERK. In *sting*, imperf. van *staan*, in plaats van *stond*, heeft men slechts een verkeerd toegepaste analogie te zien met *ging*, van *gaan*.

3de AFDEELING.

Over de halfklinkers.

16. De *w*'s beantwoorden steeds aan eene vroegere *w*. Ze zouden dus geene bijzondere bespreking behoeven, zoo niet omtrent hare geschiedenis en haar invloed enkele belangrijke opmerkingen in 't midden te brengen waren. Voordat we intusschen hiertoe overgaan, is het noodig zich terdege de wijze te herinneren, waarop deze consonant wordt uitgesproken (zie H. XXV, § 10, *a*), alsmede den stand der spraakorganen, door de u of de *oe* (ook dien door *o* en *o*[a]) gevorderd.

De *w* dan is eene ontploffing en kan dus op twee wijzen worden voortgebracht, òf aan 't begin eener syllabe (dus als begin- of begintusschenletter) door plotselinge opening van het te voren gesloten uiteinde der buis, òf aan 't einde eener syllabe (dus als sluit- of sluittusschenletter) door plotselinge sluiting van het te voren geopende einde daarvan (z. H. XXV, § 5, *a*). Hierbij echter is opmerkelijk, dat noch de opening noch de sluiting bij de *w* volkomen is; noch bij de eerste beweging zijn de lippen, vóór ze uiteengaan, vast aaneengesloten, noch worden ze bij de andere vast samengebracht. In beide gevallen bestaat er eene, ofschoon dan uiterst geringe, ruimte tusschen de beide lippen. Daarenboven worden deze organen bij het uitspreken der *w* eenigszins vooruitgebracht.

De vocaal u nu en evenzoo natuurlijk de *oe*, vordert buiten de aan den klinker eigene *sterke* trilling der stembanden (zie H. XXV, § 2) eene even groote vooruitbrenging der lippen als de *w*, terwijl ze slechts eene weinig grootere ruimte aan 't einde der buis vereischt (z. H. II, § 11). Bij de *o* zijn de lip-

pen iets minder vooruitgebracht en wordt de tusschenruimte iets grooter; bij de o^a neemt deze nog iets toe en de vooruitbrenging der lippen iets af (z. H. II, § 10 en 9).

17. Uit het voorgaande nu verklaren we ons:

a. Hoe de *w als beginletter* somtijds vóór de u, de *oe*, de *o* of de o^a is weggevallen. Wil men namelijk onmiddellijk na de *w* in dezelfde syllabe een dezer vocalen uitspreken, dan zal de *ontploffing* (d. i. hier de opening der los aaneengesloten lippen), die toch als onvolkomene reeds zwakker, dan andere (b. v. bij *p*, *b*, enz.) is, nog minder verneembaar worden, doordien de uiteenbrenging der lippen al dadelijk door den, voor u, *oe*, *o* of o^a gevorderden, stand tegengehouden wordt. En dewijl nu een zwak geruisch (consonant) of geluid (vocaal) zeer licht in de uitspraak veronachtzaamd werd, kunnen we het ons begrijpen, hoe ook deze onduidelijke ontploffing meermalen eindigde met geheel en al verloren te gaan. Vgl. b. v. *zulk*, uit een vroeger **swulîk*, *zoet*, uit een vroeger *zwoet*, *komen*, uit een vroeger **kwoman*, *dol*, uit een vroeger *dwol*, enz. (zie H. IX, § 4, en H. X, § 4).

b. Hoe de *w als begintusschenletter* (welke dus door plotselinge opening ontstaat) meermalen eene u in de vorige lettergreep tusschen zich en den voorafgaanden vocaal ontwikkeld heeft. Eindigt namelijk de voorafgaande syllabe op een klinker en vangt de volgende met eene *w* aan, dan komen de lippen, welke, na de uitspraak des vocaals, ten behoeve der *w* eenigszins vooruitgebracht en *losjes* aaneengesloten worden, juist tengevolge hiervan *even* vóór de ontploffing des consonants in den stand, dien ze voor de u behoeven. En heeft op dat oogenblik, wat zeer licht gebeuren kan, de, ten behoeve van den voorafgaanden klinker plaats hebbende trilling der stembanden nog niet opgehouden, dan zal men, juist vóór het uitspreken der *w*, aan de beide eischen voor den vocaal u voldoen, d. i. aan de vernauwing der lippen en aan de trilling der stembanden. De u ontstaat dus in dat geval door invloed èn van den voorafgaanden klinker èn van de tot de volgende lettergreep behoorende *w*. Vgl. b. v. oudt. **iu-wa*, (ndl. *uwe*), uit

os. *i-wa*, *klau-wen*, uit ags. *cla-wian*, *gou-we*, uit got. *ga-wi*, *houwen*, uit os *ha-wan*, enz. en zie H. X, § 8, H. XI, § 4, H. XIII, § 2, *a*, H. XVI, § 3.

c. Hoe de *w als sluit- of sluittusschenletter* na lange vocalen meermalen afviel, doordien de ontploffing der *w*, als onvolkomene reeds op zichzelf zwak (z. H. XXV, § 10, *a*), als plotselinge *sluiting* nog zwakker werd (z. H. XXV, § 5, *a*), en dientengevolge als zeer onduidelijk geruisch in de uitspraak zeer licht veronachtzaamd werd en verlorenging (vgl. boven *a*). Vgl. b. v. *zie-le*, oudt. *sîw-la*, *ie-mand*, oudt. *îw-man*, mnl. *gâ*, in plaats van het tegenwoordige *gaau*(*w*), oudt. *gâw*, *zee*, got. *saiws*, enz., en zie H. VIII, § 6, *a*.

d. Hoe de *w als sluit- of sluittusschenletter* na lange vocalen (wanneer ze niet wegviel) en na korte vocalen steeds in den vocaal u overging. Wanneer men namelijk de zwakke ontploffing *w* aan 't eind der syllabe, in plaats van ze te laten verlorengaan, duidelijker wilde doen hooren, dan ontstond er gevaar, dat men bij meerdere krachtsinspanning de voor de *w*, als zachten consonant, slechts eenigszins vernauwde, doch niet trillende stembanden (z. H XXV, § 3) in eene, als voor den vocaal vereischte, trillende beweging bracht. Hierdoor werd dan allicht tengevolge van de nagenoeg gelijke houding der lippen bij de *w* en bij de u in plaats van den consonant de verwante vocaal gehoord. Vgl. b. v. *dau*(*w*), *sneeu*(*w*), *hieu*(*w*), enz. (de *w* staat hier verkeerdelijk achter de u), naast ohd. *taw*, got. *snaiws*, oudt. **hiow*, enz., en zie H. XIII, § 2, *b*, H. XIX en XX, § 1 en 2.

18. De *j* beantwoordt steeds aan eene vroegere *j*; behalve de *j*, ter vermijding van den hiatus ingevoegd (zie H. XXXIII, § 4), en die, welke uit eene vroegere, *door i*, *e* of *e*[a] *onmiddellijk voorafgegane* of *gevolgde*, *schuring g* ontstaan is (zie H. XXV, § 19, *b*, en vgl. boven § 7), als b v.: *ojief*, uit *ogief*, *jegen*(*s*), uit *gegen*, mnl. *jonnen*, voor *je-onnen*, uit *ge-onnen*, *gonnen*; evenzoo met overgang der *j* als sluitletter of sluittusschenletter tot i (zie beneden § 32) *leide*, uit *legde*, *zeide*, uit *zegde*, *meid*, uit *maget*, enz. (z. H. XIV, § 4).

19. Voorts is omtrent den aard der *j* op te merken, dat ze eene ontploffing is en dus op twee wijzen kan worden uitgesproken, òf aan 't begin eener syllabe (dus als begin- of begintusschenletter) door plotselinge opening van het gesloten einde der buis, òf aan 't einde eener syllabe (dus als sluit- of sluittusschenletter) door plotselinge sluiting van het te voren geopende einde daarvan (z. H. XXV, § 5, *a*). Hierbij echter is het (evenals bij de *w*) opmerkelijk, dat noch de opening noch de sluiting bij de *j* volkomen is; bij geene der twee bewegingen wordt het middengedeelte van den tongrug vast tegen het verhemelte aangedrukt, maar in beide gevallen bestaat er eene, ofschoon dan uiterste geringe, ruimte tusschen deze beide einden der buis. Daarenboven wordt, wat niet te vergeten is, de tongrug *iets meer* (dan, dit bij de *g* der eerste soort het geval is) *naarvoren* tegen het verhemelte aangebracht.

De vocaal ɩ nu vordert, buiten de aan den klinker eigene *sterke* trilling der stembanden (z. H. XXV, § 2), een zelfde houding des tongrugs ten opzichte van het verhemelte als de *j*, terwijl ze slechts eene weinig grootere ruimte aan 't einde der buis vereischt (zie H. II, § 8). Vandaar het verschijnsel, dat de *j* als sluit- of sluittusschenletter na vocalen in den verwanten klinker ɩ overgaat De ontploffing der *j*, als onvolkomene reeds op zichzelf zwak (z H. XXV, § 19, *a*), wordt daarenboven als plotselinge *sluiting* nog zwakker (z. H. XXV, § 5, *a*) en zal dus zeer onduidelijk gehoord worden. Wil men nu dit vermijden en door het aanwenden van grootere krachtsinspanning de hoorbaarheid bevorderen, dan loopt men licht gevaar de voor de *j*, als zachten consonant, vernauwde, ofschoon niet trillende stembanden (z. H. XXV, § 3) in eene als voor den vocaal vereischte trillende beweging te brengen. Hierdoor werd dan allicht, bij de nagenoeg gelijke houding der tong bij de *j* en de ɩ, in plaats van den consonant de verwante vocaal gehoord. Vgl. b. v. *meid*, uit *maid*, uit *maj*(*e*)*t* (voor *maget*), *kraai*, ohd. *krâj*(*a*), (ik) *gooi*, oudt. **gauj*(*a*), (ik) *bloei*, oudt. **blôj*(*a*), enz. en zie H. XIV, § 4, H. XVIII, XXI en XXII.

4de AFDEELING.

Over de blaasletter h.

20. De *h* en de *ch*, beide eertijds door het teeken *h* voorgesteld, zijn oorspronkelijk dezelfde consonant, nam. *ch*, de scherpe schuringsletter, geweest. Reeds vroeg intusschen, minstens althans vóór den tijd, waaruit onze vroegste schriftelijke overblijfselen der oudere taal dateeren, is de scherpe schuring *ch*, als beginletter en als begintusschenletter tot de blaasletter *h* overgegaan, terwijl ze als sluit- en sluittusschenletter bijna zonder uitzondering (vgl. ben. *aanmerk.* 2) is gebleven. Dientengevolge komt dus de *h* alleen als beginletter en als begintusschenletter voor.

a. Op de eerste plaats is ze vóór vocalen regelmatig gebleven, doch vóór consonanten, d. i. in de verbindingen *hl, hn*, *hr* en *hw*, steeds weggevallen. B. v.: *hard* (os. *hard*), *haten* (os. *haton*), *houwen* (os. *hauwan*), *hebben* (os. *hebbian*), enz; doch *lachen* (oudt. **klah-jan*), *laden* (os. *hladan*), *luid* (os. *hlûd*), *nijgen* (os. *hnîgan*), *ring* (os. *hring*), *ros* (os. *hros*), *want* (os. *hwand*), *waar*, bijw. (os. *hwâr*), enz.

b. Op de tweede plaats, als begintusschenletter, is de *h*, hetzij vóór vocalen, hetzij vóór consonanten (d. i. in de verbinding *hl* en *hn*, die eig. als één consonant werd beschouwd) regelmatig wegvallen. B. v.: (*ge*)*dijen* (os. *thî-han*), *vleien* (oudt. **flei-hon*), *leenen* (ohd. *lê-hnon*), *toonen* (oudt. **tô-hnan*), *malen*, vervelend praten (os. *ma-hlian*), *traan*, voor *trane* (os. *tra-hni*), *slaan*, uit *sla-en* (got. *sla-han*), *tien*, uit *ti-en* (oudt. **ti-han*, os. *te-han*), *vlien*, uit *vlie-en* (os. *fliu-han*), waarnaast *vlieden* (z. H. XXXIII, § 4), *zien*, uit *zi-en* (oudt. **si-han*), enz. (Over de samentrekking van *slaan*, *tien*, *vlien* en *zien*, uit *sla-en*, *ti-en*, *vlie-en* en *zi-en* zie H. XXXVII, § 4).

Aanmerk. 1. Evenzoo in het Middelnederl. *vaen*, voor *va-en* (got. *fa-han*), *tien*, trekken, uit *tie-en* (got. *tiu-han*), *tien*, beschuldigen, uit *tî-en* (oudt. *tî-han*), waarnaast tegenwoordig (*aan*)*tijgen*, enz.

Aanmerk. 2. In enkele woorden is de *h* ook *als sluitletter* van scherpe schuringsletter, *ch*, overgegaan tot de blaasletter, *h*, welke dan natuurlijk in de uitspraak wegviel; b. v. *schoe*,

later *schoen* (z. H. XXXIV, § 4), os. *skôh*, *vloo*, ohd. *flôh*, *vee*, os. *fêh*, got. *fai-hu*, *na*, os. *nâh*, *door*, voor *dore*, ondfr. *thuru*, os. *thuruh*. (Vgl. hd. *nach*, *durch*, maar *schuh*, *vieh*).

Aanmerk. 3. Hier zij opgemerkt, dat men de oorspronkelijke *ch* (voorgesteld door *h*) als sluitletter meermalen in de tegenwoordige taal met het teeken *g* (dat trouwens aan het einde des woords als *ch* wordt uitgesproken, vgl. H. XXV, § 22) aanduidt. Vgl. b. v. (ik) *zag*, (ik) *toog*, (ik) *teeg*, beschuldigde, *slag*, *sloeg*, *hoog*, *genoeg*, *vroeg*, *nog*, (bijw.), enz., voor ohd. *sah*, os. *tôh*, os. *têh*, oudt. **slah*, os. *slôh*, os. *hôh*, ofr. *enôch*, ohd. *fruoh*, enz., wier *h* als *ch* luidde. De reden voor deze schrijfwijze ligt (behalve bij *nog*) daarin, dat men door het teeken *g* ook voor het oog de verwantschap wil bewaren met de verbogen vormen. (wij) *zagen*, *togen*, *tegen*, *slagen*, *sloegen*, *hooge*, enz., in welke laatste de zachte schuring zich uit de *h* (*ch*) ontwikkeld heeft (z. ben. *aanmerk.* 4); bij *nog* bezigt men de *g* ter onderscheiding van het voegwoord *noch*. In de onverbuigbare woorden, welke alzoo niet met vormen (met de zachte schuring *g*) afwisselen, als b. v. *noch* (os. *noh*) en *doch*, *toch* (ohd. *doh*), is intusschen de schrijfwijze *ch* gebleven. Evenzoo schreef men ook in het Mnl. *sach*, *tooch*, *teech*, *slach*, *hooch*, enz.

Aanmerk. 4. Volgens een vasten regel in onze taal ging de oorspronkelijke scherpe schuring, zoodra ze *als begintusschenletter*, na een vocaal of zachten consonant, gebezigd werd in de verwante zachte schuring over. Zoo werd de oorspr. *f* in dat geval tot *v*, de oorspr. *th* tot *dh*, de oorspr. *s* tot *z*, en dus ook de *h* (*ch*) tot *g*. Vandaar dat we in verbogen vormen of in nevenvormen van eenige der bovengenoemde woorden, als *gedijen*, *slaan*, *zien*, mnl. *tien*, trekken, en *tien*, beschuldigen, eene *g* zien verschijnen, welke als begintusschenletter uit de vroegere *h* (*ch*) ontstaan is; vgl. *gedegen*, (wij) *sloegen*, *geslagen*, (wij) *togen*, (wij) *tegen*, schuldigden, (*aan*)*tijgen*, beschuldigen.

Hoofdstuk XXVII.

Over de medeklinkers in vreemde woorden.

1. Wat boven in H. XXIV § 1—3 omtrent de vreemde woorden is aangemerkt, geldt natuurlijk ook hier, evenzoo wat aldaar in § 4 gezegd is omtrent het tegenwoordige verschil tusschen sommige Fransche woorden en de eertijds aan deze ontleende Nederlandsche. Ook bij de consonanten namelijk heeft de veranderde Fransche uitspraak deze verscheidenheid in 't leven geroepen.

a. Zoo zien we somwijlen eene *k* naast de fr. *ch*, die oorspr. vóór de *a* en *o* regelmatig als *c* (*k*) luidde en geschreven werd; b. v. *kous*, fr. *chausse*, oorspr, *causse*, *kastelein*, fr. *châtelain*, oorspr. **castelain*, *kaatsen*, fr. *chasser*, oorspr. **cacier*, *komfoor*, fr. *chauffoir*, oorspr. **cauffoir* (vgl ook H. XXXIII, § 9, *aanm.* 2).

b. Zoo beantwoordt onze *ts* meermalen aan de fr. *ch* en onze *ds* aan de fr. *g* (vóór *e*, *i*), omdat deze consonanten eertijds als *tsj* en *dsj* luidden; b. v. *flits*, fr. *flèche*, *koets* (rijtuig), fr. *coche*, *koets* (slaapplaats), fr. *couchée*, *toets*, fr. *touche*, *toorts*, fr. *torche*, *rots*, fr. *roche*, *loods*, houten schuur, fr. *logs*, en de vroeger voor-*age* gecshreven uitgang-*aadje*, waarmede men de uitspraak *aadsje* trachtte voor te stellen.

c. Evenzoo werd ook de fr. *ç* vroeger als *ts* gesproken, gelijk ons blijkt uit *plaats*, *kaatsen*, *rantsoen*, *fatsoen*, enz., naast *place*, oudfr. **cacier*, nfr. *rançon*, *façon* enz. En doordien meermalen eene *ts* is overgegaan tot *s* (z. H. XXXVII, § 2, *c*), zien we dikwijls eene ndl. *s*, die beantwoordt aan eene fr. *ç* (oorspr. *ts*); b. v. *balans*(*en*), fr. *balance*, *kans*(*en*), fr. *chance*, *prins*(*e*), voor *prints*(*e*), fr. *prince*, enz.

d. Doordien de *s* vóór *t* in nieuwere Fransche woorden regelmatig met den voorafgaanden vocaal versmolt, zien we voorts *pastei*, naast fr. *pâté*, oorspr. *pasté*, *p*(*l*)*eisteren*, naast fr. *paître*, oorspr. *paistre*, *kastelein*, naast fr. *châtelain*, oorspr.

castelain, *tempeest*, naast fr. *tempête*, oorspr. *tempeste*, *feest*, naast fr. *fête*, oorspr. *feste*.

e. Eindelijk spreken wij de *t*, *d*, *s*, *ts*, *x* (als *s*) en *r* aan 't eind eens woords uit, waar de tegenwoordige Fransche uitspraak die sluitletters verzwijgt, de vroegere ze echter duidelijk liet hooren; b. v. *konfijt*, fr. *confit*, *profijt*, fr. *profit*, *biljart*, fr. *billard*; *biljet*, fr. *billet*; *matras*, fr. *materas*; *anijs*, fr. *anis*, *grijs*, fr. *gris*, *paleis*, fr. *palais*; *abrikoos*, oudfr. *abricots* (z. *Ned. Wb.*), *matroos*, oudfr. *materots*, welke beide woorden in hun meervoudsvorm met *s* zijn overgenomen; *prijs*, fr. *prix*, *patrijs*, vroeger *pardrijs*, fr. *perdrijs*, fr. *perdrix*; *koerier*, *foerier*, *avonturier* en de uitgang *-ier*, fr. *-ier*, in 't algemeen.

Over verdere wijzigingen van leenwoorden door *epenthesis* zie H. XXXIII, § 7—10.

Hoofdstuk XXVIII.

Over de verscherping der consonanten.

1. In H. XXV, § 22, a, zagen we, hoe iedere zachte verwante consonant als sluitletter verscherpt wordt uitgesproken. De oorzaak hiervan ligt voor de hand, zoo men slechts op twee zaken let: 1° dat ieder woord meestal door eene korte pauze van het andere is afgescheiden, alzoo steeds achter zich eene korte rust aan de stembanden toestaat, 2° dat de stembanden bij het voortbrengen der zachte medeklinkers zich eenigszins vernauwen (z. H. XXV, § 3), doch bij het uitspreken der scherpe dezelfde onveranderde houding hebben als *bij de gewone ademhaling of het niet spreken* (zie t. a. p.). Wanneer dus een verwante zachte consonant aan het einde van een woord zal uitgesproken worden, dan is het begrijpelijk, hoe de voor dezen eenigszins saamgebrachte stembanden groot gevaar loopen door invloed van de, onmiddellijk ten behoeve der rust volgende,

verwijding reeds te vroeg uiteen te gaan en den stand aan te nemen, welke voor den scherpen consonant vereischt wordt.

2. Als gevolg hiervan merken we op, hoe *b*, *d* en *g*, als begintusschenletters zuiver, d. i. zacht uitgesproken (vgl. H. XXV, § 24, b), *in het zelfde woord* als sluitletters voorkomende, scherp klinken. Vgl. *tobben*, *hoofden*, *looden*, *hoeden*, *dagen*, *zagen*, *liegen*, enz., met de zachte uitspraak, doch (*ik*) *tob*, *hoofd*, *lood*, *hoed*, *dag*, *zag*, *lieg*, enz., met *b*, *d* en *g*, uitgesproken als *p*, *t* en *ch*. Slechts bij de *v* en *z*, die men, gelijk bekend is, aan 't einde eener syllabe steeds als *f* en *s* schrijft, wordt de verscherpte uitspraak ook in het schrift aangeduid. Vgl. *boeven*, *stoven*, *huizen*, *verliezen*, enz. met *boef*, *stoof*, *huis*, *verlies*, enz.

Aanmerk. Terwijl wij tegenwoordig, om in het onverbogen woord de herinnering aan de verwantschap met den verbogen vorm te bewaren, de *b*, *d* en *g*, schoon als sluitletters scherp uitgesproken, in de spelling behouden, schreef men in het Middelnederlandsch in de genoemde gevallen voor de sluitletters *d* en *g* eene *t* en *ch*; b. v. *doot*, *got*, *hovet*, *maech*, *hooch*, enz., voor *dood*, *god*, *hoofd*, *maag*, *hoog*, enz.

De *b* kwam, zoover mij bekend is, in 't Mnl. nog niet als sluitletter voor; men bezigde *robbe*, *tobbe*, *kwabbe*, enz. voor *rob*, *tob*, *kwab*, enz.;

3. In verband met deze verscherpte uitspraak der sluitletters hebben enkele woorden in verloop van tijd den oorspronkelijken zachten sluitconsonant voorgoed met den scherpen verwisseld, nam.:

a. alle onverbuigbare woorden en vormen; b. v. *met*, naast *mede*, *want* (ondfr. *hwanda*, *hwand*), *omtrent*, voor *trend om*, *ant*, tegen, b. v. in *antwoord* (os. *andwordi*), *et*, weder, b. v. in *et-groen*, *et-maal* (ags. *ed*), enz.;

Aanm. Slechts in *nog* (encore) wordt ter onderscheiding van *noch* (ni) de *g* geschreven, ofschoon in beide woorden de *ch* zelfs oorspronkelijk, d. i. niet uit *g* verscherpt, is.

b. sommige verbuigbare woorden, *in welke de verscherpte sluitletter ook als begintusschenletter ingedrongen is*, in plaats van, zooals in den regel, de zachte natuur

weder aan te nemen; b. v. *bint*, *binten*, voor *bind*(*t*), *binden* (vgl. het ww. *binden*), *niet*, *nieten*. *neet*, *neeten* (nagel), voor *nied*(*t*), *nieden*, *need*(*t*), *needen* (z. *Taalb*. IV, 309), *riet*, *rieten*, voor *ried*(*t*), *rieden* (vgl. ondfr. *ried*, 2de nv. *riedes*), *rit*, *ritten*, voor *rid*(*t*), *ridden* (vgl. het ww. *rijden*), *vaart*, *vaarten*, voor *vaard*(*t*), *vaarde* (vgl. *koopvaardij*), *zat*, *zatter*, voor *zad*(*t*), *zadder* (vgl. ons ww. *verzadigen*).

4. In H. XXV, § 22, *b*, zagen we, hoe, in bijna volkomen overeenstemming met de sluitletters (zie boven § 1), ook de zachte verwante sluittusschenletters, *welke niet door een zachten ontploffingsconsonant in de volgende syllabe gevolgd worden*, verscherpt worden uitgesproken. De schrijfwijze dezer sluittusschenletters volgt denzelfden regel als die der sluitletters, d. i. de *b*, *d* en *g* blijven onveranderd, de *v* en *z* worden door *f* en *s* vervangen. Vandaar b. v. *lood-lijn*, *land-man*, *rood-neus*, *paard-je*, *rijg-naald*, *kraag-je*, *dag-huur*, *tob-je*, enz., waar *d*, *g* en *b* als de scherpe *t*, *ch* en *p* worden uitgesproken.

5. In verband met het in § 4 vermelde verschijnsel merken we op:

a. hoe in enkele woorden de *g*, in de verbinding *ng*, welke anders gewoonlijk in de tegenwoordige taal afviel (vergelijk H. XXVI, § 5 *a*), als sluittusschenletter (die door geen zachten ontploffingsconsonant gevolgd wordt) voorgoed tot *k* verscherpt is; b. v. *jonk-man*, *jonk-vrouw*, *jonk-heer*, *sprink-haan*, *konink-rijk*, *lank-moedig*, en alle verkleinwoorden, door *je* van een substantief met den toonloozen uitgang *ing* afgeleid, b. v. *wonink-je*, *konink-je*, enz.;

b. hoe *somtijds* bij de sluittusschenletters, die in boven (§ 4) genoemde betrekking verkeeren, de verscherping zoo standvastig is geworden, dat ze ook, wanneer deze sluittusschenletters tot begintusschenletters werden *en alzoo gemeenlijk de zuivere, dus zachte uitspraak vordenden* (zie H. XXV, § 24, *b*), is blijven bestaan, gelijk we zien;

a. in alle afleidingen met den uitgang *nis*, waarin *d* en *v*, welke als sluittusschenletters de verscherpte uitspraak hadden aangenomen, deze ook na de latere invoeging eener onduidelijke

a [1]) (waardoor deze consonanten tot beginletters werden) behouden hebben; vgl. b. v. *verbin-tenis*, *beel-tenis*, *ontsten-tenis*, *ontstel-tenis*, *droe-fenis*, *la-fenis*, enz., door inlassching der onduidelijke *a* uit *verbint-nis*, *beelt-nis*, *ontstent-nis*, *ontstelt-nis*, *droef-nis*, *laaf-nis*, enz., van *verbinden*, *beeld* (*beelden*), *ontstanden*, afwezig zijn, *ontsteld* (*onstelde*), *droef* (*droeve*), *laven*, enz.;

Aanmerk. De *z* en *g* hebben vóór (*e*)*nis* de volkomen regelmatige onverscherpte uitspraak, de *ǵ* is weggevallen; vgl. *verrijzenis*, *getuigenis*, *gevangenis*, enz.

b. in alle afleidingen met den uitgang *lijk*, waarin de sluittusschenletter *v*, *z*, *g* en *ǵ* (in *ng*), evenals *d* en *v* vóór *nis*, de eenmaal verscherpte uitspraak ook als begintusschenletters vóór de ingevoegde onduidelijke *a* niet laten varen; vgl. b. v. *ster-felijk*, *geloo-felijk*, *ij-selijk*, *vree-selijk*, *genoegelijk*, *wal-gelijk*, *heu-gelijk*, *onverdra-gelijk* (de vier laatste met als *ch* uitgespr. *g*), *oorspron-kelijk*, *afhan-kelijk*, enz., door invoeging der onduidelijke *a* uit *sterf-lijk*, *geloof-lijk*, *ijs-lijk*, *vrees-lijk*, *genoeg-lijk*, *walg-lijk*, *heug-lijk*, *onverdraag-lijk* (met *g* = *ch*), *oorspronk-lijk*, *afhank-lijk*, enz., van *sterven*, *gelooven*, *ijzen*, *vreezen*, *genoeg* (*genoegen*), *verdragen*, *oorsprong*, *afhangen*, enz. (verg. intusschen *degelijk*, *mogelijk*, enz., waar geen verscherping in de uitspraak heeft plaats gehad);

Aanmerk. In de taal der 17de eeuw vindt men ook de *d* in enkele dergelijke gevallen verscherpt, b. v. in *tij-telic*, *da-telic*, *ein-telic*, *noo-telic*, enz., voor de regelmatige, niet verscherpte, tegenwoordige *tij-delijk*, *da-delijk*, *ein-delijk*, *noo-delijk*, enz.

c. in enkele met *-len* en *-nen* afgeleide frequentatieven, b. v. *wen-telen*, *schui-felen*, *spren-kelen*, *loo-chenen*, enz., waarin de onduidelijke *a* tusschen den wortel en den uitgang *len*, *nen* eerst later is ingevoegd en welke dus staan voor *went-len*, *schuif-len*, *sprenk-len*, *looch-nen*, enz., van *wenden*, *schuiven*, *sprengen* (hd. *sprengen*), *liegen*, enz. (Voor meer

1) Over de onduidelijke *a* zie H. XXIII, § 9, over de inlassching van dezen vocaal H. XXXIII, § 11.

dergelijke oudere of gewestelijke vormen, zie *Taalb.* IV, bl. 35).

6. Ofschoon, gelijk uit H. XXV, § 24, *c* en *b*, blijkt, de zachte sluittusschenletter, waarop eene zachte ontploffing volgt, alsmede iedere begintusschenletter, die eene zachte ontploffing is, *zuiver*, d. i. niet verscherpt, worden uitgesproken, zoo is toch *in enkele woorden* de oude verbinding *ǵǵ* (vgl. H. XXVI, § 5), waarin dus ook natuurlijk de beide elementen, de sluittusschenletter en de begintusschenletter, zacht werden voortgebracht, tot *kk* verscherpt. (De verklaring dezer verscherping hoort als te wijdloopig niet in dit handboek thuis). B. v. *nikken* (ohd. *hnikjan*), uit *niǵǵen* (vgl. *nijgen*), *dik*(*k*), uit *diǵ*(*ǵ*) (vgl. *dijgen*), *bukken*, uit *buǵǵen* (vgl. *buigen*), *hikken*, uit *hiǵǵen* (vgl. *hijgen*), *wikken*, uit *wiǵǵen* (vgl. *wegen*), *wrikken*, uit *wriǵǵen* (vgl. *wringen*), enz. enz. Vgl. daarentegen *zeggen*, *liggen*, *leggen*, *egge*, enz., waar de *ǵǵ* niet tot *kk* verscherpt, maar tot *gg* overgegaan is (z. H. XXVI, § 5).

7. Evenzoo lette men op de verscherping van de beginletter, hetzij vóór eene der vloeiende tongletters *l*, *n*, *r*, hetzij vóór een vocaal. (Ook hier moge de vermelding van het feit volstaan; de verklaring behoort niet tot het bestek van dit handboek). B. v.: *pronken*, *pracht*, voor *bronken*, *bracht* (ohd. *beraht*), *trillen*, voor *drillen*, *krijten*, voor *grijten*, *knorren*, voor *gnorren*, *krieken*, voor *grieken*, *af-trochelen*, voor *drochelen* (voor *drog*(*e*)*len*, verwant met *be-driegen*), *toch*, voor *doch*, *toe*(*n*), voor *doe* (vgl. H. XXXIV, § 4), *puilen*, opzwellen, voor *builen*, *pots*, grap, voor *bootse*, enz. enz. [1]).

8. Over de verscherping, door assimilatie ontstaan, zie ben. H. XXXI, § 4 en 5.

Hoofdstuk XXIX.

Over de verzachting der consonanten.

1. In eene oudere periode (vgl. H. XXVI, § 2) kende onze

1) Voor meer voorbeelden zie mijne *Proeven van woordverkl.* bl. 41, de *Toekomst* van 1872, bl. 284, en die van 1873, bl. 224.

taal geene zachte schuringen als beginletters; ving een woord aan met eene schuring, dan was deze scherp, dus *f*, *s*, *th* (vgl. H. XXV, § 13, *opmerk.* 1). In verloop van tijd is hierin echter in zooverre verandering ontstaan, dat als beginletter tegenwoordig bijna elke *f* tot *v*, menige *s* tot *z*, en iedere *th* tot *dh* (en vandaar tot *d*, vgl. H. XXVI, § 4) is overgegaan.

2. De beginletter *f* wordt verzacht tot *v*, b. v.: *vader* (ondfr. *fadar*), *vallen* (ondfr. *fallan*), *van* (ondfr. *fan*, maar ook reeds *van*), *vaart* (ondfr. *farth*), *vechten* (ondfr. *fehtan*), *vier* (os. *fior*, maar ook reeds *vier*), *vloed* (ondfr. *fluot*), *vlucht* (ondfr. *fluht*), *vrede* (ondfr. *frithu*), *voet* (ondfr. *fuot*), enz. enz. Slechts in weinige echt Germaansche woorden bleef de *f* als beginletter stand houden; b. v. in: *falen*, *feilen*, *femelen*, *fladderen*, *flauw*, *fleemen*, *flikflooien*, *flink*, *flikkeren*, *flonkeren*, *frisch*, *futselen*, enz.

Aanmerk. Dat men woorden als b. v. *fabel*, *fatsoen* (fr. *façon*), *feest* (oudfr. *feste*), *feniks*, *figuur*, *flits* (fr. *flèche*), *fluit* (fr. *flûte*), *fruit* (fr. *fruit*), en dergelijke, uit vreemde talen overgenomene, niet als uitzonderingen op dezen regel mag beschouwen, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Hoorde men in het vreemde woord eene *f*, dan werd die uitspraak natuurlijk onveranderd overgenomen en niet naar de Nederlandsche taalwetten gewijzigd.

3. De beginletter *s* wordt gemeenlijk verzacht tot *z*, nam. *vóór vocalen en vóór de w*; b. v.: *ver-zaken* (os. *for-sakan*), *zang* (ondfr. *sang*), *zat* (ondfr. *sat*), *zien* (ondfr. *sian*), *zes* (os. *sehs*), *zelf* (ondfr. *self*), *zeven* (os. *sivon*), *zitten* (ondfr. *sittan*), *zij* (ondfr. *sî*), *zijn* (ondfr. *sîn*), *zulk* (os. *sulîk*), *zwellen* (os. *swellan*), *zwaard* (ondfr. *swert*), *zwijn* (os. *swîn*), enz. enz. Slechts in weinige echt Germaansche woorden bleef de *s* in dat geval, b. v. in: *sop*, *suizen*, *soezen*, *suf*, *sul*, *sus* (in *sus en zoo*), *suiloor* (druiloor), *sollen*, *sukkelen*, *seuren*, enz., alsmede in een paar klanknabootsende verba als *sissen*, *sussen*, enz.

Vóór een consonant (behalve de *w*) blijft de *s* regelmatig als beginletter.

AANMERK. Geene uitzondering maken op den bovengenoemden regel:

a. de vreemde woorden, in welke de beginletter hare, in de vreemde taal gebruikelijke, scherpe uitspraak behield, b. v. *salade* (fr. *salade*), *saus* (fr. *sauce*), *sikkel* (lat. *secula*), *soep* (fr. *soupe*), *sok* (lat. *soccus*), *soldaat* (fr. *soldat*), *solderen* (oudfr. *solder*, nieuwfr. *souder*), *suiker* (fr. *sucre*), enz.;

b. de uit het Hoogduitsch in onze taal gedrongen woorden, waarin de, uit de hd. *z* overgenomen, *ts* door de gelijkwording of samensmelting der *t* met *s* (vgl. H. XXXVII, § 2, *b*) noodzakelijk tot eene scherpe *s* moest worden; b. v. *sieraad*, voor *tsieraad* (hd. *zierath*), *ver-sieren*, voor *ver-tsieren* (hd. *zieren*), *sidderen* of *sitteren*, voor *tsitteren* (hd. *zittern*, enz.;

c. die Nederlandsche woorden, wier *s* uit de samensmelting eener *t* met *s* is ontstaan en dus scherp moest blijven; b. v. *samen*, voor *tsamen*, *sedert*, voor *tsedert*, enz. (z. H. XXXVII, § 2, *a*).

4. Als beginletter vertoont zich somtijds ook de *p* of *t* vóór een vocaal of *l*, *r* tot *b* verzacht in de volkstaal en in het Westvlaamsch dialect (zie *Toekomst* v. 1872, bl. 284, en die van 1873, bl. 224). Van de zoodanig gewijzigde woorden is evenwel slechts één in de algemeene taal opgenomen, nam. (*weg*)-*drossen*, voor een vroeger *trossen*, dat eig. *voor het aanstaand vertrek den boel bijeenpakken* beteekent (zie *Toek* t. a. p.). (De verklaring van het feit behoort hier niet thuis).

5. Evenzoo zien we meermalen de dubbele *p* vóór de door eene vloeiende tongletter (*l*, *n*, *r*) gevolgde onduidelijke *a* tot de dubbele *b* overgaan. (De verklaring van het feit behoort niet in ons bestek). B. v. *knibbelen*, van *knijpen*, *nibbelen*, troetelen, liefkoozen, van *nijpen* (= *zacht betasten*, z. *Taalb.* IV, bl. 36), *knabbelen*, uit *knappen*, *grabbelen*, van *grapen*, grijpen, *hubbelen* (KIL.), voor *huppelen*, enz. (Zie verder *Taalb.* IV, bl. 36, *aant.* 3, waar men ook voorb. voor de verzachting der *kk* tot *gg* vindt).

Hoofdstuk XXX.

Over de aspiratie der consonanten.

1. *Aspiratie*, d. i. overgang van de ontploffing in de verwante schuring, vinden we somtijds vóór eene onduidelijke *a*, welke door die vloeiende letter *l* gevolgd wordt, b. v. in *kachel*, *bochel* en *goochelen*, uit *kakel*, *bokel* en *gokelen*. (Zie voor meer voorb. uit dialecten en de oudere taal blz. 296 van den *Taalb.*, waar ook het verschijnsel zelve nader besproken is).

2. Evenzoo onderging somtijds de *k* of *p*, door invloed eener onmiddellijk aangevoegde buigings- of afleidings-*t*, aspiratie tot *ch* of *f*. B. v.:

(ik) *zocht*, van *zoeken*, os. *sôkian* (over de onvolk. *o*, uit *ô* = tegenw. *oe*, zie H. IX, § 9), *zucht*, begeerte, verwant met *zoeken* (vgl. over de onvolk. *u*, uit *ô* = *oe*, H. X, § 5), (ik) *dacht*, van *denken* (got. *thankian*), (mij) *docht*, van *dunken*, (ik) *wrocht*, voor *worcht* (zie H. XXXIX, § 2), van een verloren ww. *worken* (oudt. **worcan*), dat naast *werken* in gebruik was, *smachten*, *zwichten*, enz., van een met *smak*(*en*), *zwijk*(*en*), enz. verwant woord *smacht*, *zwicht*, enz.;

(ik) *koft*, later *kocht* (zie H. XXVI, § 8), van *koopen*, *gerucht* en *beruft*, later *gerucht* en *berucht* (z. H. XXVI, § 8), verwant met *roepen*, os. *hrôpan* (vgl. over de onvolk. *u*, uit *ô* = *oe* H. X, § 5), *verknoft*, later *verknocht* (H. XXVI, § 8), van *knoopen*, enz.

3. In de vroegere verbinding *sk*, *sc*, werd de *k* (*c*) door invloed van de *s* geaspireerd en ging alzoo tot *ch* over (vgl. b. v. *schieten*, ondfr. *scietan*, *scherp*, ondfr. *scarp*, *schaap*, ondfr. *scâp*, *mensch*, ondfr. *mennisk*, *visschen*, os. *fiscon*, enz.); een verschijnsel, dat in het Oudhoogduitsch reeds in de 8ste eeuw voorkomt en waarschijnlijk in onze taal niet veel jonger is. Het eerst begint de aspiratie zich te vertoonen vóór de *i* en *e* (waarschijnlijk ook voor *u*), later ook vóór de andere vocalen en vóór consonanten. In nog lateren tijd viel,

gelijk bekend is, de *ch*, in de uitspraak althans, weg, zoodra de letterverbinding in 't midden of aan 't eind des woords stond; vgl. *visch*, *visschen*, spreek uit *vis*, *vissen*.

Hoofdstuk XXXI.

Over de assimilatie van consonanten.

1. *Assimilatie* noemt men het verschijnsel, waarbij van twee naast elkaar komende medeklinkers de een zulk een invloed van den ander ondergaat, dat hij

òf daaraan volkomen gelijk wordt,

òf ten minste in diens categorie overgaat en in een of ander opzicht diens gelijksoortige wordt.

De oorzaak der assimilatie is steeds vergemakkelijking der uitspraak.

2. *Volkomen gelijkwording* zien we in de verbindingen:

a. *nl*, *dl* en *tl*, welke tot *ll* zijn geworden; b. v.: *malkander*, oorspr. *manlijk-ander*, *mallijk-ander* [1]), *elk*, oorspr. *een-lijk*, *ellik* [1]), *elf*, oorspr. *een-lif* (verg. *twaalf*, uit *twalif*), *ellef*, *balling*, uit *ban-ling*, *spalling*, jong varken, dat gespeend is, uit *span-ling* (van *spanen*, spenen), *leelijk*, uit *leed-lijk* (tegenover *lief-lijk*), *goelijk*, uit *goed-lijk*, *kwalijk*, uit *kwaad-lijk*, *rillen*, uit *rid-len*, *riddelen*, beven, *smullen*, uit *smud-len*, *smuddelen* (z. *Taalb.* III, 185), *vernielen*, uit *verniet-len*, voor *vernietelen*, *verpreulen*, weder gezond worden, uit *verpreut-len*, voor *verpreutelen*, *neulen*, talmen, uit *neut-len*, voor *neutelen*, *pollepel*, uit *pot-lepel*, enz.;

Aanmerk. Bij zes dezer woorden wordt de dubbele *l* niet geschreven wegens den voorafgaanden volkomen klinker, welke, in de spelling althans, geen dubbele tusschenletter achter zich duldt. Men wachte zich daarom wel hier aan syncope der *d* te denken.

b. *kt*, welke tot *tt* is geworden in *litteeken*, eig. kenteeken, van *lijken*, blijken;

---

1) De samenstelling van *lijk* met *man* en *een* dient om aan deze woorden een algemeen begrip te geven; vandaar *manlijk* = *ieder man*, *eenlijk* = *iedereen*.

c. *rn* en *rs*, welke tot *rr* zijn geworden; b. v.: *ster*(*re*), vgl. hd. *stern*, *ver*(*re*), vgl. hd. *fern*, *morren*, vgl. os. *mornon*, *dier*(*re*), oude benaming voor meisje, uit *dierne* (os. *thierna*), *korrel*, voor *kornel*, van *korn*, *koren*, *var*(*re*), stier, uit mnl. *vaerse*, *arre*, in *iǹ arrenmoede*, uit *erre*, boos.(got. *airzi*), *marren*, toeven (got. *marzjan*), enz.;

d. *mb*, *mp*, die tot *mm* zijn geworden; b. v.: *lam*(*m*), jong schaap (eng. *lamb*), *kam*(*m*) (eng. *comb*), *dom*(*m*) (eng. *dumb*), *emmer*, oorspr. *émber*, uit *eenbaar*, d. i. vat *gedragen* aan één oor, *om*(*me*) (os. *umbi*), *krom*(*m*) (os. *crumb*), *pummel* (ndd. *pumpel*, z. mijne *Proeven*, bl. 86), enz.;

e. *v-d*, die tot *dd* is geassimileerd in (*ik*) *had*(*de*) en *gehad*(*d*), uit *hav-da*, *havid*;

f. *chs* en *gs*, welke tot *ss* zijn overgegaan; b. v.: *wassen* (hd. *wachsen*), *was*(*s*) (hd. *wachs*), *vos*(*s*) (hd. *fuchs*), *os*(*s*) (hd. *ochs*), *zes*(*s*) (hd. *sechs*), *wisselen* (hd. *wechseln*), enz., in welke woorden in het Hoogduitsch en het Engelsch de *ch* tot *k* overging (vgl. eng. *to wax*, *wax*, *fox*, *ox*, *six*); *deesem* (ohd. *deihsmo*, verwant met *dijgen*, ohd. *dîhan*, uitzetten, waarin de *s* niet verdubbeld geschreven wordt wegens de voorafgaande volkomene *ee*; evenzoo *misschien*, uit *masschien*, *mag-schien*, d. i. ('t) mag (ge)schie(de)n, enz.;

g. *ts* en *ds*, welke tot *ss* zijn geworden; b v,: *hossen*, uit *hot-sen*, (*be*)*slissen*, uit *slit-sen*, *asem*, uit *aad-sem* (oorspr. *âthsmo*), *wasem*, uit *waad-sem* (oorspr. **hwâthsmo*, vgl. het got. *hwathjan*, schuimen), in welke twee laatste de *s* wegens de voorafgaande volkomene *a* niet verdubbeld geschreven wordt, enz.

3. Overgang van den eenen consonant in de categorie van den anderen zien we:

a. bij *nb* en *ngb* (met *ng*, uitgespr. als *ǹ*, zie H. XXVI, § 5), waar de tong-neusletter *n* en de keel-neusletter *ng* (*ǹ*) vóór de lipletter *b* in de lip-neusletter *m* overgaan; b. v.: *ember* (later *emmer*, zie boven § 2, d), uit *eenber*, *eenbaar*, *aambeeld*, uit *aanbeeld* (z. *Ned. Wb.*), *ombrengen*, uit *onbrengen* (z. *Ned. Wb.*), *aamborstig*, uit *angborstig* (v. *Taalb.* I, 207),

Lombard, uit *Longbard*, *gember*, uit *gengber*, enz.;

b. bij *v-n*, waar de zachte schuring *v* vóór de neusletter *n* in de tot hare categorie (der lipletters) behoorende neusletter *m* over is gegaan in (*stem*(*me*), os. *stimna*, got. *stibna* (got. *b* hier = ndl. *v*).

4. Evenzoo zagen we in H. XXV, § 22, *c*. hoe de voorafgaande scherpe consonant de volgende *zachte schuring* (niet de *zachte ontploffing*, *b* en *d*) verscherpt, zoowel in een zelfde woord als in twee innig verbonden uitgesproken woorden (vgl. t. a. pl. *aanm*. 2); een verschijnsel, in verband waarmede men de verscherpte uitspraak verklare van de beginletter der telwoorden *veertig*, *vijftig*, *zestig* en *zeventig*. Door het menigvuldig voorafgaan namelijk van het wegwoord *end* (tegenw. *en*), dat ter verbinding van de kleinere telwoorden gebruikt werd (b. v. *vier end vijftich*, *een end zestich*) en welks *d* als sluitletter natuurlijk scherp luidde, werd men zoo gewoon de beginletter der bovengenoemde woorden verscherpt uit te spreken, dat ook, toen eenmaal de *d* (*t*), en hierdoor de oorzaak der verscherping, weggevallen was, toch de uitspraak bleef stand houden [1].

5. Ook op de volgende *zachte ontploffing* oefende somtijds de voorafgaande scherpe consonant een dergelijken verscherpenden invloed uit, gelijk ons de uitgangen van het imperf., *te*, en van het verleden deelw., *t* (*te*), van het zwakke werkw. naast *de* en *d* (*de*) aantoonen. Gelijk namelijk bekend is, vorderen deze verba, wanneer hun stam op een scherpen consonant eindigt, *te* en *t*, doch wanneer deze op een zachten of op een vocaal eindigt, *de* en *d*. De oorspronkelijke vorm nu van deze uitgangen was *de* en *d*, welke door een onduidelijken klinker (de onduidel. *a*) met den stam verbonden werden (vgl. b. v. *hopede*, *makede*, *lachede*, *hatede*, *cussede*, *scendede*, *jaghede*, *vreesede* (met *s* = *z*), *schavede*, *leerede*, *meenede*, enz. en zie hierover uitgebreider bij de *zwakke voeging* in het II[de] Stuk). Toen echter deze tusschengeplaatste vocaal wegviel

---

1) Deze verklaring is niet van den schrijver, maar van den heer J. TE WINKEL.

en hierdoor de buigingsuitgang onmiddellijk achter den stam kwam, was de inwerking der scherpe sluitletter van dezen laatsten op de beginletter van den uitgang zoodanig, dat de zachte *d* overging in de scherpe verwante *t*. Vandaar *hoop te*, *maakte*, *lacht-te*, *haat-te*, *kus-te*, tegenover *schend-de*, *jaag-de*, *vrees-de*, *schaaf-de* (over de *s* en *f* = *z* en *v* in deze woorden zie H. XXV, § 23), *leer-de*, *meen-de*, enz.).

Hetzelfde merken wij op bij den afleidingsuitgang *de*, welke na de, op een scherpen consonant eindigende, adjectieven tot *te* is geworden; vgl. b. v. *sterk-te*, *diep-te*, *groot-te*, enz. (oorspr. **sterkede*, **diepede*, **grootede*, enz.), tegenover *vreug-de*, en de oudere vormen *laag-de*, *hoog-de*, *leng-de*, enz. (zie voorts in Stuk IV, *over den afleidingsuitgang* te).

Aanmerk. Evenzoo vindt men in het Middelnederl. *harentare*, *duerentuere*, *entie*, enz., voor *haar-end-dare*, hier en daar, *deur-end-deure*, waarin de scherp uitgesproken sluitletter *d* van *end* de volgende beginletter *d* in *t* deed overgaan. En in den tegenwoordigen tijd kennen we nog het voegw *nochtans*, uit *nog* (spr. uit *noch*) + *dan* + *s*, waarin eveneens de scherpe sluittusschenletter de volgende zachte begintusschenletter verscherpt heeft.

Hoofdstuk XXXII.

Over de prothesis of voorvoeging.

1. Wanneer vóór de beginletter, hetzij vocaal of consonant, van een woord nog een consonant wordt gevoegd, noemt men deze vermeerdering *prothesis*. Vóór een vocaal geplaatst, is deze nieuwe medeklinker de slotconsonant van een vroeger gewoonlijk hieraan voorafgaand woord; vóór een consonant gevoegd, dient hij slechts ter versterking van de beginletter.

2. Prothesis van *n* vóór een vocaal zien we in de volkstaal in de woorden *narm*, *noom*, *naars*, enz. in plaats van *arm*, *oom*, *aars*, enz., waar de *n* een overblijfsel is van het voor-

afgaand lidwoord *den*, dat in de 16de, 17de en 18de eeuw gewoonlijk ook als 1ste nv. gebruikt werd. (Verg. H. XXXV, § 4).

3. Prothesis van *t* voor een vocaal vertoont zich in *tachtig*, voor *achtig*, uit *acht* (vgl. *zestig*, *zeventig*, *negentig*, enz. met *zes*, *zeven*, *negen*, enz.). Ze is evenals de bovengenoemde *n* uit een gewoonlijk voorafgaand woord voortgekomen, namelijk uit de als *t* uitgesproken *d* van het voegwoord *end* (tegenw. *en*), dat ter verbinding van de kleinere telwoorden gebruikt werd. (Verg. H. XXXI, § 4).

Aanmerk. Evenzoo kende men eertijds het telwoord *tnegentig*, met eene gelijksoortige prothetische *t*.

4. Prothesis van *s* vóór *l*, *m*, *n* en *w*, ter versterking van de beginletter ontmoeten we in: *snebbe*, naast *nebbe*, *snik*, naast *nik*, *smoel*, naast *moel*, *muil*, *slinker*, naast *linker*, *sluier*, naast *luier*, *zwijken*, naast *wijken*, *zwenken*, naast *wanken*, wankelen, enz.

5. Prothesis van andere consonanten, b. v. van *k*, *g*, *d* en *f*, gelijk prof. Brill (*N. Spr.* I, 21, 4) aangeeft, **bestaat niet**. Woorden als *knijpen* en *nijpen*, *knikken* en *nijgen*, *knopen* en *nopen*, *knagen* en het hd. *nagen*, *kring* en *ring*, *glijden* en *lijden*, *dwalm* en *walm*, *fniezen* en *niezen*, enz. zijn respectief van geheel verschillenden oorsprong en hebben dus niets met elkander gemeen dan de beteekenis. Slechts bij *gluipen* en *luipen* (zie b. v. Bredero, *Moortje*, vs. 1850), *gluren*, *gloeren* en *loeren* (over de *oe* = *u* zie H. X, § 7, *aanm.* 1), *blijven*, voor *be-lijven*, en enkele andere (z. *Taalb.* IV, 29, *aanm.* 2) is de *g* en *b* een overblijfsel van een voorvoegsel *ge* en *be;* hierom evenwel zijn deze gevallen misschien juister tot de syncope (zie H. XXXVI, § 8, *a*) dan tot de prothesis te rekenen.

Hoofdstuk XXXIII.

Over de epenthesis of inlassching.

1. *Epenthesis* noemt men de invoeging van consonanten of vocalen in het midden van een woord.

2. Een consonant wordt ingelascht:

a. *tusschen* twee vocalen,

b. *tusschen* twee consonanten, waarvan de één sluittusschenletter, de ander begintusschenletter is,

c. *tusschen* twee consonanten, die beide aan 't begin eener syllabe staan,

d. *na* één of meer consonanten, aan 't begin eener lettergreep,

e. *vóór* eene volgende begintusschenletter of sluitletter.

3. Eene lettergreep bestaat uit een vocaal, d. i. een *klank*, die òf *alleen* wordt voortgebracht, òf hetzij aan 't begin, hetzij aan 't einde, hetzij aan 't begin en 't einde beide, vergezeld is van een consonant, d. i. van een *geruisch*. Wanneer nu twee zulke klanken achter elkaar in een zelfde woord zullen uitgebracht worden, dan is het noodwendig, dat de stembanden, welke voor beide moeten trillen (vgl. H. I, § 2), een kort oogenblik ter onderscheiding der beide vocalen rust nemen, d. i. niet trillen Wordt er nu een medeklinker tusschen de klinkers uitgesproken, d. i. een geruisch, *hetwelk niet door trilling der stembanden ontstaat* (z. H. XXV, § 2), dan wordt bovengenoemde pauze tusschen de beide klanken aangevuld; in het tegenovergestelde geval echter, wanneer de vocalen door geen consonant worden verbonden, hooren we tusschen deze beide eene rust der stem (*gaping* of *hiatus*), die voor de verbinding der syllaben onderling hinderlijk is. Eene eigenschap toch van een woord van meer lettergrepen is juist deze, dat de verschillende syllaben zoo nauw mogelijk, d. i. bijna zonder eenige merkbare tusschenruimte, worden uitgesproken. Vanhier dat men in onze taal zooveel mogelijk, althans in niet-samengestelde woorden, den hiatus tracht te vermijden, en dat wel hetzij door samentrekking der twee klinkers, *hetzij door inlassching van een consonant*. (Over de *samentrekking* zie ben. H. XXXVII, § 4).

4. Ter vermijding van dezen hiatus tusschen twee lettergrepen bezigt men in onze taal alleen de consonanten *j*, *w* en *d*. De hiatus nu ontstaat:

a. door het uitvallen (syncope) van eene vroegere *h*,
b. » » » » » » » *d*,
c. door het voegen van een met een vocaal aanvangenden buigings- of afleidingsuitgang achter een met een vocaal sluitend woord.

a. Is in het woord eene *h* uitgevallen, dan wordt de hieruit ontstaande tusschenruimte aangevuld:

òf door *j*, b. v. in het mv. van *kraai*, *kraaien*, eig. *kra-jen* (z. H. XVIII, § 1, *opmerk.*), ohd. *krâha*, het ww. *kraaien*, eig. *kra-jen*, ohd. *krâhan*, het mv. van *vloo*, *vlooien*, eig. *vloo-jen*, ohd. *flôhe*, enz.;

òf door *d*, b. v. in *geschieden*, voor *geschi-en* (ohd. *gaski-han*, nhd. *geschehen*), *vlieden*, *voor vlie-en* (os. *fliohan*), *betijden*, zijn gang gaan, voor *betie-en* (os. *tiohan*, gaan), *wijden*, voor *wij-en* (os. *wîhian*), *nader*, voor *na-er* (os. *nâhor*, enz.

Aanmerk. *Kastijden* voor *kasti-en*, beantwoordt aan een oudfr. **castier*, nfr. *châtier*.

b. Is in het woord eene *d* weggevallen, dan treedt in de plaats daarvan ter vermijding van den hiatus:

òf eene *j*, b. v.: *braaien*, *raaien*, *booien*, *rooien*, *dooier*, *ooievaar*, *poeier*, *roeien*, peilen, enz. (in alle welke de *i* niet den vocaal i, maar den consonant *j* voorstelt, vgl H. XVIII, § 1, *opmerk.*), voor *braden*, *raden*, *boden*, *roden* (hd. *aus-rotten*), *doder* (hd. *dotter*), *oodebaar*, d. i. *oode*, heil aanbrengend, *poeder*, *roeden*, enz.; *spreien*, *verbreien*, *rijen*, *tijen*, *uier*, enz. (in alle welke de *j* wel uitgesproken, maar niet geschreven wordt), voor *spreiden*, *verbreiden*, *rijden*, *tijden*, *uider* (hd. *euter*), enz. (voor nog meerdere voorbeelden der epenthetische *j* zie H. XVIII, § 2, XXI, § 3, en XXII, § 2);

òf eene *w*, t. w. na den tweeklank *ou*, b. v. in *vouwen*, uit *vouden* (uit *valden*, vgl. H. XVI, § 4), *spouwen*, splijten, uit *spouden* (uit *spalden*, vgl. H. XVI, § 4), en de in de volkstaal gebruikelijke vormen (wij) *zouwen*, *verkouwen*, *hou-wen*, enz., voor *zouden*, *verkouden*, *houden*, enz.

Aanmerk. Deze drie epenthetische letters *j*, *d* en *w* zijn gewoonlijk zoo met den vorm van het werkwoord samengesmolten, dat zij ook daar verschijnen, waar van geen epenthesis sprake kan zijn. Vgl. b. v. den imperat. *raai*, *braai*, *rooi*, *roei*, enz. voor de regelmatige vormen *ryad*, *braad*, *rood*, *roed; vlied*, *wijd*, voor de eigenlijke regelmatige *vlie*, *wij*, enz.; den niet ongebruikelijken singularis *vlooi*, in plaats van *vloo* (ohd. *flôh*), enz., *vouw*, imperat. *voud*, enz.

c. Ontstaat de hiatus door het voegen van een, met een vocaal beginnenden, afleidings- of buigingsuitgang achter een, op een vocaal uitgaand woord, dan wordt ter vermijding van den tusschenruimte eene *j* ingevoegd, welke echter *in het schrift* òf in 't geheel niet wordt voorgesteld, b. v. in *zeeën*, *oliën*, *knieën*, *vrijer*, enz. (spreek uit *zeejen*, *olijen*, *kniejen*, *vrijjer*, enz.), of door *i* aangeduid wordt; b. v. *koeien*, van *koe* (os. *cô*, *cuo*), *luie*, van *lui*, enz.

Aanmerk. In samenstellingen is de *innige* verbinding der beide deelen niet zoo noodwendig als bij de niet-samengestelde woorden. Vandaar dat men hier gewoonlijk bij de samenvoeging van een, op een vocaal eindigend, en van een, met een vocaal aanvangend, woord den hiatus laat bestaan; b. v. *medearbeider*, *modeartikelen*, *eende(n)ei*, *geit(en)oor*, enz., in welke twee laatste wel de *n* tusschen de beide samenstellende deelen geschreven (zie Te Winkel, *Ned. Sp.* § 523—523), doch *niet* uitgesproken wordt.

5. Epenthesis van *ng*, *g* en *v* tusschen vokalen, gelijk prof. Brill (*Ned. Spraakl.* 22, A. *d*) aangeeft, **bestaat niet**.

6. Inlassching tusschen de sluittusschenletter en de begintusschenletter (z. boven § 2). Ze heeft plaats òf ter versterking van de sluittusschenletter (zie ben. *a* en *b*) of van de begintusschenletter (zie *c*) òf ter bevordering van de welluidendheid (zie *d* en *e*).

a. In woorden, waarin eertijds de sluittusschenletter *l*, *n*, *r* werd gevolgd door een begintusschenletter *r*, is in de tegenwoordige taal regelmatig de zachte tongletter *d* tusschen die beide consonanten gevoegd. B. v.: *minder*, *meerder*, *diender*, *hoender(en)*, *zolder*, *kelder*, *elders*, *Hendrik*, *beender(en)*, *spaander(s)*, enz., voor mnl. *min-re*, *meer-re*, *dien-re*, *hoenre*, *sol-re*, *kel-re*, *el re*, *Hein-ric*, *been-re*, *spaan-re*, enz. Zooals men ziet, heeft in de meeste dezer woorden behalve de invoeging der *d* ook omzetting der *r* (z. H. XXXIX, § 2) plaats gehad. Of deze laatste intusschen gelijktijdig met de inlassching of later te stellen is, valt moeilijk te bepalen.

Aanmerk. Een met deze epenthesis overeenkomend verschijnsel vinden we in *zindelijk*, genoegen verschaffend door reinheid, en vandaar in 't algemeen = *rein*, *net*, voor *zinnelijk*, van *zin*, genoegen, en *fatsoendelijk*, voor *fatsoen*(*n*)*elijk*. Hier echter zien we niet zoozeer inlassching als wel vervanging der tweede *n* door de versterkende *d*.

b. In de woorden *eigenlijk*, *wezenlijk*, *gezamenlijk*, *openlijk*, gaat de sluittusschenletter *n* in de uitspraak (niet in de schrijfwijze) òf verloren òf ze wordt door de invoeging van de scherpe tongletter *t* versterkt, vanwaar de uitspraak *eigentlijk*, *wezentlijk*, *gezamentlijk*, *opentlijk*. Evenzoo is het oude *ordenlijk* (z. Kiliaen) in de tegenwoordige taal ook in de schrijfwijze òf, met verlies der *n*, tot *ordelijk* òf, met versterking der *n*, tot *ordentelijk* (vgl. hd. *ordentlich*) geworden, welke laatste vorm weder, ten gevolge van de verplaatsing des klemtoons van de eerste syllabe (*or-*) op de tweede (*-dent-*) en de invòeging eener onduidelijke *a* (zie ben. § 11) tot *ordentelijk* is gewijzigd. In *erkentelijk*, voor *erkenlijk*, is misschien *te* ingelascht door de analogie met *erkentenis*, voor *erkennis* (zie Stuk IV, *Over den uitgang* **nis**).

c. Wanneer een woord, dat op een der vloeiende tongletters *l*, *n*, *r* of op eene *w* eindigt, het verkleinend suffix *je* achter zich krijgt, dan wordt deze nieuwe begintusschenletter door de inlassching der tongletter *t* versterkt; is de sluittusschenletter in dat geval de lipletter *m*, dan is de versterkende consonant eene *p*. B. v.: *juweel-tje*, *teen-tje*, *paar-tje*, *touw-tje*, *boom-pje*, enz.

Aanmerk. Hierbij voege men ook de epenthesis der versterkende *t*, vóór *j*, in de deminutieven of verkleinwoorden, wier grondwoord op een vocaal eindigt; b. v. *slee-tje*, *zoo-tje*, *Mie-tje*, *bij-tje*, *ei-tje*, *koe-tje*.

d. Wanneer het eerste deel eener samenstelling een werkwoordelijke stam is, die op eene *d* eindigt, en het tweede samenstellend element met een zachten consonant aanvangt, wordt *somtijds*, waarschijnlijk welluidenheidshalve, eene *s* ingevoegd; b. v. *scheidsmuur*, *scheidsvrouw*, *leidsman*, *kinds-*

heid, enz., voor *scheid-muur*, *scheid-vrouw*, *leid-man*, *kindheid* (vgl. hd. *kindheit*).

e. Evenzoo heeft epenthesis der *s* plaats tusschen een grondwoord, dat op een keelletter (*ng*, *g*, *k*) eindigt, en het verkleinend achtervoegsel *ken*; b. v. *jongsken*, *vlagsken*, *bankskén*, *haaksken*, enz.

7. Epenthesis van een consonant tusschen twee consonanten, die aan 't begin eener syllabe staan (z. boven § 2), vertoont zich in de letterverbinding *sr*, welke, in vreemde woorden tot ons gekomen, steeds door de scherpe tongletter *t*, tusschen *s* en *r*, versterkt wordt; vgl. *stroop*, voor *sroop* (fr. *sirop*), *astrant*, voor *assrant* (fr. *assurant*), *kastrol*, een soort van braadpan, voor *kassrol* (fr. *casserole*).

Aanmerk. Door dezen afkeer van de verbinding *sr*, welke alle Germaansche talen met de onze deelen, is ook de oorspronkelijke Indo-Germaansche verbinding *sr* tot *str* overgegaan; zoo beantwoordt b. v. de Sanskrietwortel *sru*, vlieten, in het Germ. aan *stru* (vgl. b. v. de afleiding met het achtervoegsel-*m*, *stroom*, on. *straumr*).

8. Epenthesis *na* één of meer consonanten aan 't begin eener syllabe (zie § 2), zien we van *l* en *r* na *p* (*sp*) en *f*, en dat wel *meestal* in vreemde, uit het Fransch overgenomen, woorden; b v. *platijn*, schaats, voor *patijn* (fr. *patin*), *plaveien*, voor *paveien* (fr. *paver*), *pleisteren*, rust houden op reis, voor *peisteren* (oudfr. *paistre*, eig. de lastdieren laten weiden, nieuwfr. *paître*), *fluwijn*, voor *fuwijn* (fr. *fouine*), *besproeien* en *sproeien*, voor *spoeien*, een nevenvorm van *spuwen* en *spoegen* (vgl. *Taalb.* IV, 182). (Voor meer voorbeelden van deze inlassching, ook *na* andere consonanten, zie de *Toekomst* van 1872, bl. 282 en 283, en die van 1873, bl. 223).

9. Epenthesis van een consonant vóór een begintusschenletter of sluitletter vertoont zich veelvuldig in het Germaansch, en dat wel *van de verwante neusletter vóór de volgende nietneusletter*, dus van *m* vóór de lipletters, van *n* vóór de tongletters en van *ṅ* vóór de keelletters. Hierbij zien we dan regelmatig: 1° dat de, aan den ingelaschten consonant voorafgaande, vocaal, welke te voren volkomen was, onvolkomen

wordt, en 2° dat de *h* (oorspr. = *ch*, zie H. XXVI, § 20) bij de voorvoeging der *ń* tot de zachte ontploffing *ǵ* overgaat (vgl. H. XXV, § 17). Zoo vergelijke men:

de invoeging der *m* in *wimpel*, naast *wijpen* (oudt. **wîpan*), omwinden, *drempel*, *drumpel*, naast *dreupel*, door omzetting (z. H. XXXIX, § 2) uit *deur-paal*, enz;

de invoeging der *n* in *stond*, naast mnl. *stoet* (os. *stôd*), *splinter*, nevens *splijten*, *slenter*, nevens *sleter*, *sinds*, naast *sedert*, *nakend*, uit *naked* (eng. *naked*). *boekende*, uit *boekede*, voor *boekweiten*, *borende* (*vol*), uit *borede*, voor (*ten*) *boorde*, *dinsdag*, uit *diesdag*, dag van *Die*, *Diu*, den god des krijgs, enz.;

de invoeging der *ń* in *blinken*, *blank*, naast *blijken*, *ging*, imperf., en het subst. *gang*, uit den wortel *gang*, naast het hd. *gehen* (ons *gaan* komt van den wortel *ga*), *vangen*, *hangen*, naast ohd. *fâhan*, *hâhan*, *denken*, *dunken* en *brengen*, naast de imperf. *dacht*, *docht* (d. i. oorspr. *dak-t*, *dok-t*, zie H. XXX, § 2) en *bracht* (uit *brag-t*), *jong*, naast *jog*(*e*)*t*, *jeugd*, *kinkhoest*, naast *kikhoest* (Kil.), het achtervoegsel-*ing*, naast-*ig*, enz.

Aanmerk. 1. De eenige gevallen, voor zoover mij bekend is, waarin de voorafgaande vocaal na de epenthesis niet onvolkomen wordt, zijn *diens* en *wiens*, voor *dies* en *wies*.

Aanmerk. 2. Ook in enkele vreemde woorden zien we deze soort van epenthesis, b. v. in *kamperfoelie*, van het lat. *caprifolium*, *komfoor*, oudt. **koffoor*, van het oudfr. **cauffoir*, nfr. *chauffoir*, *pimpel*, kapel, vlinder, in *pimpelmees*, naast *pepel*, van het lat. *papilio*; in het Middelnederl. *peinsteren*, voor *peisteren*, doen grazen, van het oudfr. *paistre*, nfr. *paître*; in de volkstaal *pampier*, *rampier*, voor *papier*, *rapier*, enz. In *komkommer* echter zie men niet met prof. Brill (*Ned. Spr.* I, § 22, 3, *b*) eene overname, met epenthesis der *m*, uit een lat. *cucumer*; het woord is niets anders dan het fr. *concombre* en veranderde de *n*, vóór de *c*, in *m* door invloed van de volgende nagenoeg gelijkluidende syllabe.

10. Evenzoo is somtijds vóór een begintusschenletter of een

sluitletter eene *r* ingelascht in vreemde woorden, en wel voornamelijk vóór *s*; b. v. *verzieren*, verzinnen, verdichten, mnl. *visieren*, oudfr. *viser*, *kersouw*, madeliefje, voor *kersoude*, oudfr. *cassaude*; in de oude taal *karstaenge*, voor *kastanje*, enz.; doch ook vóór andere consonanten, b. v. in *scherminkel*, voor *scheminkel*, *korporaal*, fr. *caporal*, enz. Slechts zelden vindt men deze epenthetische *r* in echt Nederlandsche woorden, als b. v. in *drossaard*, oudtijds *drossaet*, *morsen*, voor *mozen*, *moozen*, enz. (Voor meerdere voorbeelden zij verwezen naar *Taalb.* I, 267, en IV, 207, *aanm.* 1, terwijl tevens zij opgemerkt, dat deze inlassching der *r* alleen in onbeklemtoonde syllaben plaats had).

Aanmerk. In *jaloersch* is de epenthesis van Franschen oorsprong; het woord beantwoordt niet aan den tegenwoordigen vorm *jaloux*, maar aan den verouderden *jalours*.

11. Een vocaal, en wel steeds de onduidelijke *a* (zie H. XXIII, § 5), wordt somtijds ingelascht tusschen twee tot verschillende syllaben behoorende consonanten, voorn. in die woorden, welke met de afleidingsuitgangen *loos*, *lijk*, *ling*, *nis* en *rik* zijn gevormd; b. v. *radeloos*, *grondeloos*, *geestelijk*, *goddelijk*, *nachtelijk*, *mannelijk*, *vreemdeling*, *zuigeling*, *gedachtenis*, *ontvangenis*, *gelijkenis*, *Diederik*, *stommerik*, enz., voor *raadloos*, *grondloos*, *geestlijk*, enz. enz. Intusschen wachte men zich wel iedere onduidelijke *a* tusschen het grondwoord en genoemde uitgangen voor eene epenthetische te houden, dewijl in sommige de vocaal een overblijfsel is van een of anderen duidelijken, welke tot het stamwoord behoorde; vgl. b. v. *moedeloos* (ohd. *muotilôs*), *krachteloos* (ohd. *chraftelôs*), *roekeloos* (ohd. *ruahhalôs*), *dagelijk*(*sch*) (ohd. *tagalîh*), *heimelijk* (mhd. *heimelîch*), *jongeling* (ohd. *jungilinc*), *Frederik* (ohd. *Fridurîh*), enz. enz. Duidelijk ziet men dit ook in enkele afleidingen, waarvan de, op een vocaal eindigende, grondwoorden, nog hedendaags bekend zijn; b. v. in *hopeloos*, *trouweloos*, *liefdeloos*, *straffeloos*, *behulpelijk*, *eindelijk*, *zedelijk*, enz., van *hope*, *trouwe*, *liefde*, *straffe*, *hulpe*, *einde*, *zede*. Bij de meeste woorden is het zeer moeilijk uit

te maken, of hunne onduidelijke *a* ingelascht of oorspronkelijk is; zeer vele namelijk komen in de ons overgebleven Oudgermaansche (Gotische, Oudhoogduitsche, Oudsaksische, Angelsaksische, Oudfriesche of Oudnoordsche) geschriften niet voor en laten ons dus omtrent hun oorspronkelijken vorm in het onzekere. Bij eenige zelfs heerschte in den ouden tijd reeds verschil; vgl. *misselijk* (ohd. *missilîh*, doch ags. *mislík*), *lichamelijk* (ohd. *lîhhamelîh*, doch ags. *lîchomlîk*), enz. Alleen dan, wanneer de vóór de onduidelijke *a* staande consonant verscherpt is (vgl. *verbintenis*, *droefenis*, *beeltenis*, *sterfelijk*, *ijselijk*, enz.), is de inlassching als zeker aan te nemen, dewijl juist deze verscherping is ontstaan, toen de, vóór de onduidelijke *a* staande, begintusschenletter sluittusschenletter was en dus door geen vocaal gevolgd werd (zie H. XXVIII, § 5, *b*, *a* en *b*).

Aanmerk. Sommige afleidingen komen zoowel *met* als *zonder* onduidelijke *a* voor, als b. v. *vreeselijk* en *vreeslijk*, *onvergefelijk* en *overgeeflijk*, *liefelijk* en *lieflijk*, *vergankelijk* en *vergankliijk*, *dagelijk*(*sch*) en *daaglijk*(*sch*), *heimelijk* en *heimlijk*, enz. Bij de vier eerstgenoemde is de vorm, zonder epenthesis, de oudste en die, met den epenthetischen vocaal, de jongste; in de twee andere echter is het omgekeerde het geval en de onduidelijke *a* in den nevenvorm gesyncopeerd (vgl. H. XXXVI, § 8, *a*). Bij de meeste woorden intusschen is om bovengenoemde reden de beslissing over de oorspronkelijkheid van den eenen of den anderen vorm uiterst moeilijk. Door het gebruik is er verschil in beteekenis ontstaan tusschen de vormen *zinloos*, zinledig, en *zinneloos*, gek, *naamloos*, zonder naam, en *nameloos*, niet te noemen, onuitsprekelijk.

Aanmerk. 2. Wanneer het grondwoord op eene toonlooze lettergreep of op *l* of *r* eindigt (vgl. *voedsterling*, *onderling*, *eigenlijk*, *adellijk*, *huurling*, *aanzienlijk*, *eerlijk*, *billijk*, *zielloos*, *roerloos*, enz.), heeft er gewoonlijk geene epenthesis plaats.

12. De *n* en *rn*, vóór de afleidingsuitgangen *aar*, *ier* en *ij*, b. v. in *redenaar*, *tollenaar*, *hovenier*, *valkenier*, *artsenij*, *slavernij*, enz., zijn niet als epenthetische consonanten

te beschouwen, gelijk later in Stuk IV, bij de behandeling der afleidingen met deze suffixen, zal blijken. Evenmin is *t*(*e*), vóór *nis*, b. v. in *erkentenis*, *bekentenis*, enz., eene inlassching.

Hoofdstuk XXXIV.

Over de paragoge of achteraanvoeging.

1. *Paragoge* noemt men de toevoeging van een consonant achter de sluitletter van een woord.

2. Achter de tongletter *n*, welke op het einde eener lettergreep gewoonlijk zeer onduidelijk wordt uitgesproken, wordt meermalen *ter versterking* de tongletter *d* of *t* gevoegd. B. v.: *iemand*, *niemand*, voor *ieman*, *nieman* [1]), *fazant*, voor *fazan* (oudfr. **fasan* [2]), *arend*, voor mnl. *aren*, *te mijnent*, *te uwent*, enz., voor *te mijnen* (*huize*), *te uwen* (*huize*), enz., *mijnentwege*, *onzenthalve*, *hunnentwege*, enz., voor *mijnen wege*, *onzen halve*, *hunnen wege*, d. z. vormen in den derden nv. enkelv., welke als bijwoord gebezigd worden.

Na de *r* en *l* heeft deze paragoge, althans in de algemeene taal, niet plaats, evenmin als die der *p* na de sluitletter *m*.

3. Achtervoeging van *t* merken we nog op in *borst* (hd. *bursche*) en in *placht*. Bij dit laatste woord, dat in plaats van het regelmatige sterke *plag* (van *plegen*, gelijk *gaf*, van *geven*) staat, is de paragogische *t* te verklaren uit de verkeerde gelijkstelling van den vorm met de onregelmatige imperfecta *dacht* en *bracht*, van *denken* en *brengen*.

---

1) Het eerste samenstellende deel dezer woorden, *ie* = *ergens* en *nie* = *nergens*, geeft aan de samenstelling eene algemeene beteekenis.

2) Echter vindt men in het Fransch ook den vorm met *t*, *faisant*, zoodat hier de achtervoeging reeds in de oorspr. taal kan plaats gehad hebben.

4. Paragoge van *n* treft men aan in *schoen* (mnl. *scoe*, os. *scôh*), *toren* (mnl. *torre*), en *toen* (mnl. *doe*, zelden *doen*, ondfr. *duo*); niet echter in *traan*, *trane*, dat aan een os. *tra-hni* (vgl. H. XXVI, § 20) beantwoordt. Welke de oorzaak is van deze achtervoeging, laat zich wel gissen, maar niet met zekerheid aantoonen.

Hoofdstuk XXXV.

Over de aphaeresis of afwerping van letters voor aan het woord.

1. Door *aphaeresis* verstaat men de afwerping van een consonant of een vocaal voor aan het woord.

2. De oudste aphaeresis in het Germaansch vindt men in de woorden, welke oorspronkelijk met *hl*, *hn*, *hr* en *hw* aanvingen en deze *h* later, in het Oudnederlandsch gedeeltelijk reeds in de 9de eeuw, afwierpen (vgl. H. XXVI, § 20). B. v.: *loopen* (os. *hlôpan*), *lachen* (oudt. **hlahjan*), *nijgen* (os. *hnîgan*), *roepen* (os. *hrôpan*), *ring* (os. *hring*), *rijzen* (os. *hrîsan*), *wijle* (os. *hwîla*), *wit* (os. *hwît*), *want* (ondfr. *hwanda*), *wanneer* (os. *hwan-êr*), *welk* (ondfr. *hwelîk*), *wie* (ondfr. *hwe*). Alleen in *hoe* (oudfr. *hwô*) blijft na de versmelting der *w* met *ô* (= *oe*) (vgl. H. XXVI, § 17, *a*) de *h* standhouden; hier toch bestond geen letterverbinding *hw* meer.

Aanmerk. Zoo verschillen in oorsprong de volgende homoniemen (woorden van gelijken vorm): *rad*, snel (got. *raths*), en *rad*, wiel (ohd. *hrad*), *lid*, mv. *leden* (got. *lithus*), en *lid*, deksel (ags. *hlid*), enz.

3. Ook zien we eene *w* in de verbinding *wr* wegvallen in *rijten*, uit het os. *wrîtan*. In andere woorden intusschen ging de *w* niet verloren; vgl. *wreken* (os. *wrecan*), *wreed* (os. *wrêdh*), *wroegen* (os. *wrôgian*), enz., naast hd. *rächen*, *rügen*, enz.

4. Eene latere afwerping van de beginletter vertoonen de woorden *aak*, *adder*, *avegaar* en *ikker* (helsche geest), naast

hd. *nachen*, *natter*, ndl. *navegaar*, *nikker*. Terwijl in *naars*, *noom*, enz. (zie H. XXXII, § 2) de *n* uit het voorafgaand lidwoord *den* bleef hangen, zoo werd in tegenstelling hiervan bij de bovengenoemde woorden de *n* weggelaten, dewijl men ze als niet bij het substantief behoorende beschouwde, maar als de sluitletter van het voorafgaand lidwoord; d. i. in *de naak*, *de nadder*, *de navegaar*, *de nikker* ging in de uitspraak de *n* des subst. naar het lidwoord over.

5. Aphaeresis der *d* treft men aan in de woordjes *des* (2de nv. mann. of onz.) en *der*, toonloozen vorm van het bijwoord van plaats *daar*, wanneer dit namelijk zonder nadruk gebezigd worden (b. v. *'s morgens*, *'s avonds*, *er is een God*, *hij is er geweest*); niet, gelijk men weleens beweerd heeft, in *er*, 2de nv. mv. van het aanwijzend voornaamwoord [1]), dat aan een os. *iro* beantwoordt.

Aanmerk. Ook wachte men zich in *i* (b. v. *heefti*, heeft hij), *'t* (b. v. *'t paard*), *em* (b. v. *ik heb em gezegd*, *ik heb em gezien*), en *er* (b. v. *ik heb er gezegd*, *ik heb er gezien*) vormen te zien, welke, na afwerping der *h*, voor *hij*, *het*, *hem* en *haar* zouden staan; terwijl namelijk deze laatste aan de oudere *hî*, **hit*, *him* en **hiro* beantwoorden en op een grondvorm *hi* wijzen, luidden de eerstgenoemde oorspronkelijk in het Oudsaksisch **î*, *it*, *im* en *iro*. (Zie voorts Stuk III, *Over de voornaamwoorden*).

6. Worden vocalen, in den aanvang eens woords, zonder nadruk uitgesproken, dan loopen ze gevaar weg te vallen. Zoo zien we *neven*, uit *en-even* of *in-even*, *geen*, uit *egeen*, voor *engeen*, den nevenvorm van *negeen* (oorspr. **nih-ên*), *maar*, uit *emaar*, voor *enmaar*, den nevenvorm van *nemaar*, oorspr. *newaar* (zie H. XXVI, § 11), *weg*, uit *eweg*, voor *enweg* (= op weg), *nijver*, uit *in-ijver* [2]), het verouderde *naerst* [2]),

---

1) B. v.: hier ligt eene partij appels; ik zal *er* eenige wegnemen, d. i. *van die*, *daarvan*.

2) *Naerst* was eertijds, evenals nog *nijver*, een adjectief. Het voorzetsel *in* vervulde bij deze woorden denzelfden dienst als bij andere bijv. nw. het achtervoegsel *ig*, d. i. het gaf aan het nieuw gevormde woord de beteekenis van *voor-*

uit oorspr. *in-aerst*, *in-aernst*, *in-ernst* (voor den overgang der onvolk. *e* tot de gerekte *aa*, zie H. VI, § 4, en over het uitvallen der *n* H. XXXVI, § 7), *spergie*, uit *aspergie* (fr. *asperge*), *muts*, hoofddeksel, uit *amutse* (z. KIL.), *pul(le)*, waterhoen, uit *apulle*, dat zelve weder, met de syncope der *m* uit een lat. *ampulla* ontstaan is; wellicht ook *van* (os. *fana*), uit *af* + *ana*.

Hoofdstuk XXXVI.

Over de syncope of uitlating in het midden der woorden.

1. *Syncope* noemt men het uitlaten van consonanten en vocalen in het midden der woorden.

2. Over het veelvuldig uitvallen der *h* als begintusschenletter, hetzij vóór vocalen, hetzij vóór consonanten, zie boven H. XXVI, § 20, en vgl. H. XXXV, § 2. Verg. ook nog *thuis* (spr. uit *tuis*), voor *te-huis*, *thans* (spr. uit *tans*), voor *te-hands*, *onguur*, voor *ongehuur* (vgl. hd *geheuer*), enz.

3. Tusschen twee vocalen, dus als begintusschenletter, werd de *d* somtijds gesyncopeerd; de hierdoor ontstaande hiatus werd dan vermeden òf door samentrekking (z. H. XXXVII, § 4) òf door de invoeging eener *j* (z. H. XXXIII, § 4, *c*). Vgl. b. v. *roer*, stuurroer, uit *roeder*, *beul*, uit *beudel*, *bodel*, door *-el* afgeleid van *bode*, *buil*, zak, uit *buidel* (hd. *beutel*), *blaar*, uit *blader* (hd. *die blattern*), *elkaar*, uit *elk-ader*, na de syncope der *n*, voor *elk-ander*, *vlier*, uit *vlie-der*, *geboon*, voor *geboden*, *preeken*, voor *prediken*, enz.; alsmede *dooier*, naast *door*, voor *doder* (hd. *dotter*), *rooien*, voor *roden*, *uier*, voor *uider*, enz.

AANMERK. Men wachte zich wel met prof. BRILL in *staan* een gesyncopeerden vorm van *standen* te zien; terwijl namelijk het eerste uit een wortel *sta* voortgekomen is, spruit het tweede uit een wel verwanten, doch verschillenden

---

zien zijnde van de eigenschap, door het stamwoord aangeduid. *Naerst* is dus eig. *ern* = *st hebbende*, *nijver* = *ijverig*, *ijver hebbend.*

sta(n)d (vandaar het imprf. *stond*). Evenzoo is *gaan* niet als een gesyncopeerde vorm van *gangen* (vanwaar het imperf. *ging*) te beschouwen, maar als eene afleiding van den wortel *ga*, waarnaast een andere verwante *ga(n)g* bestond.

4. Terwijl in sommige woorden vóór een niet-neusletter (hetzij begintusschen-, hetzij sluitletter) de verwante neusletter is *ingevoegd* (zie H. XXXIII, § 9), is in andere de oorspronkelijke neusletter in dit geval *uitgestooten*. *Gewoonlijk* is dan bij deze syncope de, aan den neusconsonant voorafgaande, korte vocaal gerekt. Vgl. voor het uitvallen der *m vijf* (os. *fîf*) met het got. *fimf*, *vernuft* met *vernumft* (vgl. hd. *vernunft*), in welk laatste geene rekking plaats heeft gehad. Voor de syncope der *n* zie men *muiden* [1]) (b. v. in *IJselmuiden*, *Genemuiden*) naast *munden*, *monden*, *ader* (waaruit *aar*, in *elkaar*, zie boven § 3) naast *ander*, *gespuis* naast *gespuns* (zie *Archief v. Taalk.* IV, 229), *deizen* naast *deinzen*, uit *denzen* (zie H. XIV, § 3), *peizen* naast *peinzen*, uit *penzen* (z. t. a. pl.), enz.

Aanmerk. 1. Bij *dacht*, *docht*, *bracht*, *jeugd*, enz., nevens *denken*, *dunken*, *brengen*, *jong*, enz., heeft men niet aan syncope, maar aan epenthesis te denken; de vormen zonder de *n* zijn de oudste, die met *n* de later versterkte.

Aanmerk. 2. Syncope der *f*, vóór *t*, vertoont ons ook het oude woord *kluit*, mnl. *clute*, uit *kluft*, tegenw. *klucht*. *Fruit* daarentegen is niet, met prof. Brill (*Ned. Spr.* I, § 26, 2, *a*), als uit *vrucht* ontstaan en als bewijs voor de syncope der *ch* te beschouwen, dewijl het niets anders dan een aan het Fransch (vgl. *fruit*) ontleende vorm is.

5. Over de syncope der *w* na een langen vocaal, b. v. in *niet*, uit *niewt*, *niewet* (oorspr. *nie-weht*, d. i. *nê(w)*, *nî(w)*, nergens, + *weht*, zaak), *zie-le*, uit ondfr. *sîw-la*, *ie-mand*, uit ondfr. *î(w)-man*, *zee*, uit got. *saiws*, alzoo oudt. **sê(w)*, enz. zie uitvoerig H. XXVI, § 17, *c*.

6. Over de syncope der *l*, vóór *d* en *t*, zie boven H. XVI, § 4.

7. Bij het samenstooten van twee of meer, niet gemakkelijk vereenigd uit te spreken, consonanten, wordt somtijds één van

1) Over de *ui* = gerekte *uu* zie H. XVII, § 3.

deze uitgestooten; b. v. in *kerspel*, uit *kerkspaal*, d. i. grenzen, grondgebied eener kerk, *Fransch*, uit *Franksch*, *kersmis*, uit *kerkmis*, *naarstig*, uit *naarnstig* (vgl. H. XXXV, § 6); in de uitspraak *erwt* (spr. uit *ert*), enz. Ook in *boogaard* viel de *m* vóór de *g* uit, evenals de *d*, vóór de *v* en *k*, in *houvast*, voor *houd-vast*, van *houden*, en *scheikunde*, voor *scheid-kunde*, van *scheiden*, en eertijds de *p*, vóór *m*, in *coman*, voor *koopman* (vanwaar nog *komenij*).

8. De vocaal (steeds alleen de *onduidelijke*) wordt gesyncopeerd òf tusschen twee consonanten òf tusschen een consonant en een volgenden duidelijken vocaal, waarmede deze door verbinding van twee woorden samentreft.

a. De voorbeelden der syncope tusschen twee consonanten zijn ontelbaar. Wanneer namelijk een vroegere duidelijke klinker door verplaatsing van den klemtoon of door andere oorzaken onduidelijk is geworden en de consonanten tusschen welke hij staat, vereenigd kunnen worden uitgesproken, dan is telkens de syncope van den onduidelijken klinker òf noodzakelijk òf ten minste mogelijk. B. v.: *beeld*, voor *beled* (os. *bilithi*, eig. het door *billen*, os. *billon*, houwen, vervaardigde), *blijven*, voor *be-lijven*, *gluipen*, voor *ge-luipen*, *gluren*, voor *ge-luren*, *hoofd*, voor mnl. *hovet* (os. *hôbhid*), *held*, voor mnl *helet* (os. *helidh*), *elf*, voor *ellef*, *enlef* (ohd. *ein-lif*), *twaalf* voor *twalef* (got. *twalif*), *welk*, voor *welek*, *welik* (os. *hwilîc*), *zulk*, voor *zulek*, *zulik* (ondfr. *sulîc*), *maagd*, voor mnl. *maget* (os. *magadh*), *hij neemt*, voor mnl. *nemet* (os. *nimidh*), *gelescht*, voor *geleschet*, (os. *geleskidh*), *hij leschte*, voor *leschede* (os. *leskida*), in 't welk de *d* onmiddellijk achter den scherpen consonant *sch* komende, tot *t* verscherpt werd (vgl. H. XXV, § 22, *a*), *onguur*, voor *ongehuur* (vgl. hd. *geheuer*), *thuis*, voor *te-huis*, *thans*, voor *te-hands*, *althans*, voor *al-te-hands*, *daaglijk(sch)* naast *dagelijk(sch)*, *heimlijk* naast *heimelijk*, enz. enz.; de vreemde woorden *kleur*, uit *koeleur* (fr. *couleur*), *kroot* (fr. *carotte*), *prei*, uit *porei* (fr. *poirée*), enz. (Voor meer voorbeelden zie men St. II en III, over de declinaties en de conjugaties).

Niet altijd echter, wanneer twee vormen, de eene met onduidelijke *a*, de andere zonder dezen vocaal, naast elkaar voorkomen, is de laatste als de gesyncopeerde te beschouwen; somwijlen is juist die, zonder vocaal, de oorspronkelijke, die, met vocaal, de door epenthesis vermeerderde; vgl. b. v. de oorspronkelijke *lieflijk*, *vreeslijk*, *vergankltjk*, naast diè, met epenthetischen vocaal, *liefelijk*, *vreeselijk*, *vergankelijk*, enz. (Zie hierover ook H. XXXIII, § 11).

b. Syncope van vocaal tusschen consonant en vocaal zien we in: *boven*, voor *be-oven* (vgl. hd. *oben*), *binnen*, voor *be-innen*, *buiten*, voor *be-uiten*, *bang*, voor *be-ang*, *tevens*, uit *te-evens* (vgl. *neven*, uit *ineven*, H. XXXV, § 6), *gunnen*, voor *geunnen*, enz.

Hoofdstuk XXXVII.

Over de synaloephe of samentrekking.

1. Door *synaloephe* verstaat men de samenvloeiing van twee consonanten, van een consonant met een vocaal, of van twee vocalen.

2. Samentrekking van twee consonanten treft men aan bij *ts* en *ds* (*d* = *t*, vgl. H. XXV, § 22, d) zoowel wanneer deze beginletters als wanneer ze tusschen- of sluitletters zijn. De scherpe ontploffing verdwijnt in de verwante scherpe schuring. Vergelijk b. v:

a. de echt Nederlandsche woorden *samen*, voor *tsamen*, uit *te zamen*, *sedert*, voor *tsedert*, *schorsen*, voor *schortsen*, *verschansen*, voor *schantsen*, *holsblok*, uit *holtsblok*, enz.;

b. de uit het Hoogduitsch ingedrongene, waarin de oorspr. *ts* aan de hd. *z* beantwoordt, *sieraad*, voor *tsieraad* (hd. *zierath*), *versieren*, voor *vertsieren* (hd. *zieren*), *sidderen*, vroeger *sitteren*, *tsitteren* (hd. *zittern*), *sarren*, voor *tsarren* (dialect. hd. *zarren*), *versagen*, voor *vertsagen* (hd. *verzagen*), *seuren*, *soren* (Kil.), verdrogen, voor *tsoren* (dialect.

hd. *zoren*), *krans*, voor *krants* (hd. *kranz*), *walsen*, voor *waltsen* (hd. *walzen*), enz.;

c. de uit het Fransch en het Latijn (waar de *c* vóór *e* en *i* eertijds gewoonlijk als *ts* luidde) overgenomene, *balans*(*e*), voor *balantse* (fr. *balance*), *kansel*, voor *kantsel* (lat. *cancelli*), *kans*(*e*), voor *kants*(*e*) (fr. *chance*), *lans*(*e*), voor *lants*(*e*) (lat. *lancea*), *struis*(*e*), voor *struits*(*e*) (middellat. *strucio*), enz.

Aanmerk. Hetzelfde verschijnsel openbaart zich ook in de volkstaal, waar bijna regelmatig de *d* of *t* met de *s* samensmelt; vgl. b. v. *goeds*, *Gods*, *trots*, enz., uitgespr. als *goes*, *Gos*, *tros*, enz.

3. Over de samentrekking der *w* met eene volgende *u*, *oe*, *o* of *o*[a], b. v. in *zoet*, voor *zwoet*, *dol*, voor *dool*, enz., zie H. XXVI, § 17, *a*, alsmede H. IX, § 4, H. X, § 5, en H. XI, § 2.

4. Synaloephe van twee vocalen vinden we in de woorden, waarin door syncope eene *h* of eene *d* is weggevallen (vgl. H. XXXVI, § 2 en 3, en vooral H. XXXIII. § 3). B. v. *slaan* (got. *slahan*), *vlien*, naast *vlieden* (ohd. *fliuhan*), *zien* (oudt. *sehan*), *roer*, uit *roeder*, *beul*, uit *beudel*, *bodel*, door -*el* afgeleid van *bode*, *buil*, zak, uit *buidel*, *blaar*, uit *blader*, *elkaar*, uit *elk-ader*, voor *elkander*, *vlier*, uit *vlieder*, *geboon*, uit *geboden*, *kweelen*, uit *kwedelen*, *verweeren*, door het weder bederven, uit *verwederen*, *leer*, stofnaam, uit *leder*, *leer*, ladder, uit *leeder* (oudt. **hlaidara*, vgl. H. VI, § 5), *veer*, uit *veder*, *door* (van een ei), uit *doder* (hd. *dotter*), *moer*, modder, slijk, uit *moeder*, *paarlemoer*, uit *paarlemoeder*, *gebien*, uit *gebieden*, enz. enz.

Hoofdstuk XXXVIII.

Over de elisie of weglating van letters aan het einde der woorden.

1. *Elisie*, d. i. weglating van letters aan 't einde der woor-

den, heeft in het Nederlandsch bijna alleen met den onduidelijken klinker *a* plaats. Hoe jonger de taal is geworden, hoe meer deze elisie om zich gegrepen en vooral de buigings- en vervoegingsuitgangen aangetast heeft. Zoo luidde *ik geef* oorspr. *ik geve* (got. *giba*), evenals nu nog wel in hoogeren stijl; zoo gebruikte men voor de vrouwelijke substantieven *vraag*, *vrees*, *gaaf*, *leer*, *kerk*, *maan*, *bloem*, enz. enz. eertijds *vrage*, *vreeze*, *gave*, *leere*, *kerke*, *mane*, *bloeme*, enz. enz.; zoo eindigden de vroeger zwakke mannelijke woorden *aap*, *beer* (verslindend dier), *knaap*, *draak*, *heer*, *mensch*, *neef*, *wil*, enz. en het onz. *hart* in het Middelnederlandsch op *e*; zoo bezigt men tegenwoordig vaak *zijn*, *mijn*, *uw*, *moeder*, *zijn*, *mijn*, *uw kinderen*, voor *zijne*, *mijne*, *uwe moeder*, *kinderen*; zoo luiden de vroegere meervoudige substantieven *slage*, *voete* hedendaags, met afwerping der *e*, *slaag* (in *slaag krijgen*, *geven*), *voet* (in *onder de voet krijgen*); zoo hebben de oudere bijwoorden en voorzetsels als *sere*, *qualike*, *sachte*, *ane*, *omme*, *ute*, *ave*, e. a. hun onduidelijke *a* verloren en zijn tot *zeer*, *kwalijk*, *zacht*, *aan*, *om*, *uit*, *af*, enz. geworden (vgl. echter *noode*, *spade*, *gaarne*).

AANMERK. In *kou*, *wou*, *zou*, enz., voor *koude*, *woude*, *zoude*, is niet de *de* afgevallen, maar is na de syncope der *d* en de inlassching der *w* (zie H. XXXIII, § 4, *b*) de sluitletter, de onduidelijke *a*, weggelaten. De *w*, welke hierdoor tot sluitletter werd, smelt dan natuurlijk met het tweede bestanddeel der voorafgaande *ou*, d. i. met de *u*, samen (vgl. over de verwantschap der *w* en *u* H. XXVI, § 17.)

2. Over de elisie der *h* zie H. XXVI, § 20, *aanm.* 2.

Hoofdstuk XXIX.

Over de metathesis of omzetting.

1. Door *metathesis* verstaat men de overspringing van de

vloeiende letters *r* en *l*, hetzij deze in eene zelfde lettergreep, in plaats van vóór den vocaal, er achter geplaatst worden, hetzij ze van de volgende syllabe naar de vorige overspringen.

2. De eerstgenoemde wijze van metathesis zien we b. v. in: *barnen*, naast *branden* (uit *brannen* door epenthesis der *d*, vgl. H. XXXIII, § 6, *a*) en het hd. *brennen*, *berd* (in *te berde brengen*, ter tafel brengen), naast hd. *brett*, *borst*, naast het hd. *brust*, *dertien*, van *drie*, *gort*, naast *grut*, *godsvrucht*, naast het hd. *furcht*, *nooddruft*, naast het hd. *nothdurft*, van een verloren *dorven*, *durven*, behoefte hebben, (*kik*)*vorsch*, naast het hd. *frosch*, *wrocht*, van een verloren *worken* (vgl. H. XXX, § 2), *klovenier*, naast *kolvenier*, d. i. een met een kolf gewapend soldaat, enz. Over de metathesis van *-dre* en *der* vgl. H. XXXIII, § 6, *a*.

3. Overspringing in eene voorgaande lettergreep is waar te nemen in: *slordig*, voor *sloddrig*, *slodderig*, *naald*, voor *nadel* (hd. *nadel*), *talmen*, naast *sammelen*, uit een oorspr. *tammelen*, enz. (Zie ook *Taalb.* IV, bl. 22).
